

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDİRNE SÜKÛTUNUN İÇ YÜZÜ

Celadet Alî Bedirxan * Kamiran Alî Bedirxan

CELADET ALÎ BEDİRXAN - KAMIRAN BEDİRXAN

Edirne Sukûtunun İç Yüzü

avesta | 269

Celadet Alî Bedirxan Bütün Eserleri 5

Edirne Sukûtunun İç Yüzü

Yayına Hazırlayan

Metin Yüksel

Editör: Abdullah Keskin

Kapak: Azad Aktürk

Kapak Resmi: "Türkiye'nin Rumeli'den Asya'ya hicreti"

"Çok Gürültü Çıkarmayın" 3952/1 Verlag von Gustav Liersch&Berlin S.W.48

Güney Dinç, "Mehmed Nail Bey'in Derlediği

Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)", (YKY, İstanbul, 2008)

Tashih ve Mizanpaj: Avesta

Birinci Baskı: İstanbul, 2009

Baskı: Berdan Matbaası

Sadık Daşdoğan Davutpaşa Cad.

Güven San. Sit. C Blok, No: 239

TOPKAPI / İSTANBUL

Tel: (0212) 613 12 11

© Avesta Yayınları, 2009

Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında

yayınevinin izni alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz

AVESTA BASIN YAYIN

REKLAM TANITIM MÜZİK DAĞITIM LTD. ŞTİ.

Sakız Ağacı Caddesi

Öğüt Sokak No: 7

BEYOĞLU / İSTANBUL

Tel-Fax: (0212) 251 44 80

(0212) 243 89 75

Ekinciler Caddesi

Nurlan Apt. Giriş Katı No: 2

OFİS / DİYARBAKIR

Tel-Fax: (0412) 223 58 99

www.avestakitap.com / info@avestakitap.com

ISBN: 978-9944-382-71-7

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

C. ALÎ BEDİRXAN- KAMİRAN BEDİRXAN

Edirne Sukûtunun İç Yüzü

Yayma Hazırlayan: Metin Yüksel

CELADET ALİ BEDİRXAN-1893'te İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğretimi ni orada tamamladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı ordusu saf larında Kafkas Cephesi'nde bulundu. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıl masından sonra Kürtlerin birliğini sağlamak için çaba gösterdi. 1922'de kardeşi Kamiran'la birlikte Almanya'ya gitmek durumunda kaldı. Alman ya'da da bütün zorluklara karşın öğrenimini sürdüren Bedirxan, 1925'te Kahire'ye geçti, daha sonra da Suriye'ye yerleşti. Suriye'de Haco Ağa ve önde gelen diğer Kürt şahsiyetleriyle birlikte Xoybûn'un kuruluşunda ak tif rol oynadı. 30'lu yıllarla birlikte Kürtçeyle ilgili çalışmalarını yoğunlaş tırdı. "Hawar" ve "Ronahî" adlarıyla iki Kürtçe dergi çıkardı. *Hawar*'da kı sa sürede Latin alfabesine geçildi. 15 Temmuz 1951'de Şam'da öldü. Aves ta'da çıkan diğer kitapları: "Günlük Notlar (1922-1925)" (Haz. Malmîsa nij, 1997), "De la Question Kurde / Kürt Sorunu Üzerine" (Fransızca-Türk çe, Fransızcadan Çeviren: Taylan Doğan, 1997), "Were Dotmam" (Kürtçe şiirler, 1998), Kürtçe Gramer (Roger Lescot'la birlikte, 2004),

KAMIRAN ALİ BEDİRXAN-1895 yılında İstanbul'da doğdu. Bedirxan Pa şa'nın torunudur. İstanbul'da Hukuk Fakültesi'nde okudu. 1922 yılında kardeşi Celadet Ali Bedirxan ile Almanya'ya gitti. "Hawar" ve "Ronahî" dergilerinde yazı ve şiirleri yayımlandı. Bir süre Beyrut'ta kaldıktan sonra Avrupa'ya gitti. 1950 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde Doğu Dilleri ho cası ve Kürt Dili Bölümü'nün başkanı oldu. Kürt edebiyatı ve Kürtçe alfa be, sözlük ve grameri hakkında 20 civarında eseri bulunmaktadır. Kur'an'ı ve Peygamberin hadislerini de Kürtçeye çevirdi. 1978'de Paris'te öldü. Kamiran Alî Bedirxan'ın Avesta'da çıkan diğer kitapları: "Kulîlkên Ezêb" (şiir, 1998), "Xwendina Kurdî" (deneme, 2009).

içindekiler

Sunuş / 7

Çevrimyazı ile ilgili birkaç not / 14

EDİRNE SUKÛTUNUN İÇ YÜZÜ / 19

Mukaddime / 21

Seferberlikten Evvel / 25

İlan-ı Seferberî Vesait-i Mûdafaa ve Mühimmat / 26

Kuvva-yı Mûdafaa / 29

Vesait-i Gıdaiye ve Zahir Meselesi / 30

Hastahaneler ve Malzeme-i Tıbbiye / 32

Şehre Bir Nazar / 33

İlan-ı Harp ve Vukuat-ı İptidaiye / 35

Edirne'ye Mülteci Muhacirler ve Sû-i Tedabir / 39

Muhasara-ı Kat'îye ve Kale Muharebatı / 41

Mütareke / 57

Zahir Taharriyatı, Kolera Hastalığı ve Ahval-i Umumiye / 59

İkinci Devre-i Harbiye / 67

Beyannamenin Meal Tercümesidir / 68

"Heyhat! Hep hata mı tecellisi milletin" / 81

Sukût ve İstila / 93

Fatma Hanımefendi / 103

Edirne Şehrinin Ahval-i Tarihiye ve Coğrafiyesi / 110

Hâtime / 112

Nohut Yakısı / Abdullah Cevdet / 117

Sözlükçe / 121

Celadet Bedirxan (1893-1951) ve kardeşi Kamiran Bedirxan'ın (1895-1978) 1913'te İstanbul'da yayımladıkları *Edirne Sukûtunun İç Yüzü* adlı çalışmalarını Osmanlıcadan modern Türkçeye çevirmemizin iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Celadet Bedirxan ve Kamiran Bedirxan gibi 20. yüzyıl Kürt siyasi ve kültürel tarihinde çok önemli roller oynamış iki figürün, üzerinde pek durulmamış¹ ve muhtemelen yayımladıkları ilk eser olan bu çalışmayı Osmanlıca okuyamayan okurların dikkatine sunmaktır. Bu kitabın Celadet ve Kamiran'ın siyasi ve entelektüel biyografilerindeki anlam ve öneminin dışında -ya da bunun yanı sıra- Balkan Savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda yarattığı "travma"ya dair tarihsel bir

1 Araştırmacı-yazar Malmîsanij buna en büyük istisnayı teşkil etmektedir. Malmîsanij *Edirne Sukûtu'nun İç Yüzü'nü* 1989'daki bir yazısında tanıtip özetleyerek bazı kısa bölümlerini modern Türkçeye çevirmiştir. Malmîsanij, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları* (Avesta: İstanbul, 2000), ss. 235-243.

metin/kaynak olarak değeri ise bu kitabı çevirmemizdeki ikinci etkindir.

Bilindiği gibi Bedirxaniler 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Kürt siyasi, kültürel ve entelektüel tarihinde tartışma götürmez bir konuma ve öneme sahiptirler. Cizre'deki Botan Emirliğinin "Azizan" ya da "Azizi" koluna bağlı olan Bedirxani ailesinden, sonraları "Paşa" ünvanını alacak olan Mir Bedirxan (1802-1869/1870), Cizre merkezli Botan Emirliği'nin, 1835 yılından 1847'deki ayaklanmasının bastırılıp İstanbul'a -1 yıl sonra da Girit'e- sürgüne gönderilmesine kadar geçen süredeki hükümdarıydı. Bedirxan Paşa'nın çocukları Abdurrahman Bedirxan ve Miqdad Midhad Bedirxan 1898-1902 yılları arasında ilk Osmanlı-Kürt gazetesi *Kurdistan*'ı önce Mısır'da, sonraları Avrupa'da çıkaran figürler olacaktır. Celadet ve Kamiran'ın babası Emin Ali Bedirxan (1851-1926) ise İkinci Meşrutiyet Devri'nde İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin kurucuları arasında iken, 1918'de kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de ikinci başkanıydı.²

Ailelerinden devraldıkları bu zengin siyasi ve kültürel mirasın devam ettiricisi 2. Kuşak Bedirxanilerden olan Celadet ve Kamiran özellikle Birinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren Kürt siyasetinde önemli roller üstlendiler: Celadet 1927'de Beyrut'ta kurulan Xoybün örgütünün bir süreliğine başkanlığını yaparken, Kamiran da aynı örgütün üyeleri arasında idi. Öte yandan, Kürt dili ve edebiyatı konusunda da önemli çalışmalara imza attıkları görülmektedir. Bilindiği gibi bugün kullanılmakta olan Latin harfli Kürtçe alfabeyi yazıp bunu Şam'da 1932'de yayımladığı *Hawar* dergisi sayfalarında

² Bu bilgiler ve daha fazlası için bkz. Malmîsanij, *Cızıra Botanlı Bedirxaniler ve Bedirxani Ailesi Derneği'nin Tutanakları* (Avesta: İstanbul, 2000); Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği* (Kitap Yayınevi: İstanbul, 2005).

zaman içinde geliştiren Celadet'ti ve Kamiran da *Hawar*'a düzenli bir şekilde katkıda bulunan yazarları arasındaydı. Celadet sonraları yine Şam'da *Ronahî* adlı bir dergi daha yayımlarken, Kamiran da 1940'larda Beyrut'ta *Roja Nû* ve *Stêr* dergilerini çıkardı. Bedirxan Kardeşler bu yayınlarında modern bir Kürt dili ve bu dil üzerinden de ulusal bir Kürt kimliği yaratma amaçlarını güttüler. Kürt ulusal varlığının olmazsa olmaz şartı olarak Kürt dilinin varlığını ve birliğini gördüler. Bugün Celadet ve Kamiran'ın bu yönleriyle öne çıkmaları ve bilinmeleri Kürt ulusal dil, siyaset ve kimliğine adı geçen çalışma, yayın ve projelerde cisimleşen katkılarından ileri gelmektedir.³

Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Celadet ve Kamiran'ın ailelerinden devraldıkları siyasi ve kültürel mirasa sahip çıktıklarının bilebildiğimiz ilk işaretlerini taşıyan *Edirne Sukûtunun İç Yüzü*'nde de görülebileceği gibi, Bedirxan Kardeşleri zamanlarının toplumsal, siyasal ve entelektüel bağlamlarını gözönünde tutarak incelemek daha isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bu anlamda elinizdeki kitaptan -ve aynı yıllarda yazdıkları başka eserlerinden- Celadet ve Kamiran'ın siyasi ve entelektüel hayat hikayeleri bağlamında nasıl bir resim çizdikleri sorusuna eğilmek gerekmektedir.

Elinizde tuttuğunuz bu çalışmanın en çarpıcı tarafı, zamanlarının toplumsal ve siyasal meselelerine bakış açılarında İslam ve Osmanlılık'ın Bedirxan Kardeşler için temel referanslar olduğu gerçeğidir. Bunu kitap boyunca sıklıkla gözlemlemek mümkün. Osmanlılık ve İslamın yanı sıra, "Türklük"e dair kullandıkları ifadeler de bir başka ilginç noktadır. Örneğin,

3 Mehmed Uzun, bugün Kürtçe yazmak mümkünse bunun kendisi ve kendisi gibi Kürt edebiyatçıları için okul işlevi görmüş üç dergi sayesinde olduğunu not eder: 1920'lerde Erivan'da yayımlanan *Riya Teze*, 1930'larda Bağdat'ta yayımlanan *Gelawêj* ve Celadet'in çıkardığı *Hawar*. Bkz. Mehmed Uzun, *Zincirlenmiş Zamanlar, Zincirlenmiş Sözcükler* (Gendaş: İstanbul, 2002), s.122.

Edirne kuşatması esnasında Osmanlı teb'asma az ekmek verilmesine rağmen, yabancı uyruklulara daha fazla ekmek verilme sebebinin açıklandığı şu cümle dikkat çekmektedir:

Ahali yirmi-otuz dirhem ekmekle kefaf-ı nefse mecbur tutulurken, teb'a-i ecnebiyeye konsoloshaneleri vasıtasıyla yevmî yüzer dirhem un tevzi ediliyordu ki bu ne hukuku düvelin ve ne de kapitülasyonların amir olduğu bir mecburiyet değil ancak Türk kanındaki ulüvv-i cenâbın, misafirperverliğin pek ulvî bir tecellisi idi.

Aslında o dönemdeki başka bazı eserlerinde Müslümanlık ve Türklük'ün adeta birbirinin yerine kullanıldığı gözlemlenebilmektedir. Bu noktada, Kamiran Bedirxan'ın 1915'te, Çanakkale Savaşı hakkında kaleme aldığı "Hilâfetin Rehakârlarına" adlı şiirinden biraz alıntı yapmak gerekiyor:

Kahramanım, demek için yetişir,
Asker olmak Çanakkale Cengi'nde.
Çanakkale, bu isimle belirir
Şevk güneşi her Müslüman gönlünde.

Şimdi artık sazımızda her nağme
Ordumuzun şerefini söylüyor.
İşte hâlâ düşmandaki her kale
Senin kahir hayalinle titriyor.

Tarihlerin büyük eli bu şerefi yazınız,
Türkün bitmez zaferini kıskanmayıp sayınız,
Göçmüş olan düşmanlara birer mezar kazınız,
Tarihlerin büyük eli bu şerefi yazınız.ⁱ

Celadet de Kamiran'ın yukarıdaki şiirinin yayımlandığı

“*Tanin-i Harp*”⁴ başlıklı kitapçığına yazdığı kısa önsöze şu cümle ile başlıyor: “*Tanin-i Harp*’ İslam, Osmanlı ruhunu canlandıran Halife ordularının vülûle-i şehâmetine küçük bir makestir.”

Burada akla gelen soru Kürtlüğün Bedirxan Kardeşlerin bu dönemki eserlerinde nasıl bir yer tuttuğu meselesidir. Bu noktada Bedirxan Kardeşlerin ağabeyleri Süreyya (1883-1938) da dahil olmak üzere- bu genç yaşlarında ne denli üretken şairler, edipler ve yazarlar olduğunu çarpıcı bir şekilde gösteren kitap listesinden söz etmek lazım. *Edirne Sukûtu’nun İç Yüzü*’nün arka kapağında “Derdest-i Tab’ Âsâr” (Yayımlanmak Üzere Olan / Yayına Hazır Eserler) başlığıyla 8 kitaplık bir liste bulunmaktadır. Muhtemelen yayımlan(a)mamış olan bu telif, çeviri ve şiir, düzyazı olan 8 kitaptan biri de Kamiran ve Süreyya’ya ait “Kürt Aziziye Hükümeti” başlıklı kitaptır. Yukarıda Bedirxanilerin Botan Emirliği’nin Azizi koluna bağlı olduğuna işaret edilmişti. Buradan hareketle, bu kitabın muhtemelen dedelerinin 1835-1847 yılları arasındaki hükümdarlığından söz ettiğini tahmin etmek mümkün görünmektedir.⁵ Bu eserin adından ve *Edirne Sukûtu’nun İç Yüzü*’nde “büyük Kürt şairi Ehmedê Xanî’den yapılan alıntı, Bedirxan Kardeşlerin Kürt siyasi ve kültürel birikimine sahip çıktıkları şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu sahip çıkış, yukarıda Osmanlılık-İslam-Hilafet vurguları çerçevesinde ele alındığında, dönemin diğer Kürt aydınlarının duruşlarını da yansıtır görünen “Osmanlı İmparatorluğu içinde bir unsur olma”nın⁶ bir parçasın-

dan öte bir anlam sahibi görünmemektedir. Bir başka deyişle, 1919'da İstanbul'da *Mem û Zîn*'in yayımlanması veya Celadet'in yıllar sonra *Hawar*'da Ehmedê Xanî ve *Mem û Zîn*'i yorumlamasından oldukça farklıdır buradaki referans.

Buraya kadar *Edirne Sukûtu'nun İç Yüzü*'nün, genç yazarlarının erken dönem siyasal ve entelektüel duruşları hakkında okura sunduğu verileri inceledik. Şimdi de başta sözünü ettiğimiz ikinci sebebe bakmak gerekli: Her ne kadar bu kitap Celadet ve Kamiran'ın kişiliklerinde geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kürt aydınlarının toplumsal ve siyasal duruşlarına dair bize bilgiler sunması açısından değerli ise de, kitabın değeri bununla sınırlı değildir. Bu durumda sorulacak soru şudur: Bu kitap neden bahsediyor ve bu konudaki tarihsel değeri nedir?

Edirne Sukûtu'nun İç Yüzü 1912 Ekiminde başlayıp 1913 Martında biten Birinci Balkan Savaşında Edirne'nin Bulgarların eline geçişini anlatmaktadır. Bilindiği gibi bu savaşta Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ittifakı ile savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu, "tarihinin en süratli toprak kaybını yaşamıştır."⁷ "Sadece birkaç hafta içinde imparatorluğun, Avrupa topraklarının %83'ü ve Avrupa nüfusunun %69'u kaybedilmiş"tir.⁸ Kitapta seferberlik ilanından Edirne'nin düşüş ve istilasına kadarki yaklaşık 6 aylık süreçte mühimmat, askerler, hastaneler, kolera, yiyecek, muhaceret ve gıda durumu gibi birçok konuda bilgiler verilmektedir. Bu noktada, genç yazarların birkaç defa bahsini ettikleri gazeteler ve örneklerini sundukları beyannameler ve karşı-beyannameler, Osmanlılar ile Bulgarlar arasında yürütülen "psikolojik savaşı" göstermesi bakımından dikkat çekici görünmektedirler.⁹ Bu anlam-

7 Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* (İletişim: İstanbul, 2008), 61.

8 age. 61.

9 Bu kitabın kapağında kullandığımız kartpostalı ödünç aldığımız Güney

da, kitapta yer tutan ayrıntıların büyük oranda Edirne savunmasındaki askeri konulara yoğunlaştığı belirtilmeli.¹⁰

Özetlemek gerekirse, okunduğunda daha iyi görülebileceği gibi, bu çalışma son dönem Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olan Balkan Savaşı'nın iki genç Osmanlı-Kürt vatanseverinin başka kaynaktan bulamayacağımız kişisel ve bu sebeple de yegane gözlemler sunması dolayısıyla önemli bir kitap. Son olarak, kitaba bir önsöz yazan Doktor Abdullah Cevdet'in¹¹ deyişiyle "bu müthiş ve zalim kitap", çok genç yaşta ki yazarlarının kitabın sonuç kısmında "Edirne sukûtu ile Osmanlılığın sukûtu birdir" diyerek bu tezlerini toplumlarının ve vatanlarının meselelerine oldukça vâkıf eleştiriler ile temellendirmeleri bu kitabı ilginç ve değerli kılan en önemli özelliklerden biridir.

Dinç'in 2008 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan "*Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*" başlıklı kitabı da bu "psikolojik savaş"a dair zengin ve bir o kadar da çarpıcı görsel kaynaklar sunmaktadır.

¹⁰ Jordi Tejel Gorgas, Celadet'in Edirne'de zabıt katipliği/mahkeme evrak memurluğu (*greffier*) yaptığını kaydetmektedir. Daha sonra ise Dışişleri'nin basın kısmında redaktörlük yaptığına ve daha sonra da İstanbul'da gazetecilik yaptığına işaret etmektedir. Jordi Tejel Gorgas, *Le mouvement kurde de Turquie en exil: Continuités et discontinuités du nationalisme kurde sous le mandat français en Syrie et au Liban (1925-1946)* (Peter Lang: New York, 2007), s. 128. Kitapta ise Celadet ve Kamiran Edirne düştükten sonra İstanbul'a dönüşlerinde "Mektupçu Tevfik Beyefendi" ile bir mülakat yaptıklarını (s. 102) not ediyorlar. Yani gazeteci veya muhabir olarak Edirne'de bulunmuş olmaları olası görünüyor.

¹¹ Abdullah Cevdet 1904'ten beri yayımlamakta olduğu *İctihad* dergisinin 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913) tarihli 71. sayısının 1569 ve 1570. sayfalarında şu kısa sunuşu takiben *Edirne Sukûtunun İç Yüzü*'nün Giriş kısmını alıntılanmaktadır: "Edirne Sukûtunun İç Yüzü: Bu ünvanla kariben İctihad Matbaası'nda derdest-i tab' olan kitabın mukaddimesinin aynen İctihad'e naklini fâideden hâli görmedik."

Edirne Sukûtu'nun İç Yüzü'nün bu çevrimyazıda esas alınan kopyası Chicago Üniversitesi'nin Regenstein Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Ancak Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde, Milli Kütüphane'de ve Meclis Kütüphanesi'nde de birer kopyası bulunmaktadır.

Kitap Osmanlıcadan modern Türkçeye çevrilirken gözönünde bulundurulmuş en önemli iki esas Osmanlıca okuyamayan okuyucuya mümkün olduğunca modern Türkçe halinde sunmaktır. Metnin aslına müdahaleyi asgari düzeyde tutmak da bir diğer esastır. Böylece ortaya çıkan yeni metin hem asıl metne sadık kalmış oldu ve hem de sadeleşmiş oldu. Bu sadeleştirme, esasen aynı olup da bugünkü kullanımıyla değişen sözcükleri bugün kullanıldıkları biçimleriyle yazmak şeklinde oldu. Örneğin “içün” yerine “için”; “harb” yerine “harp”; “itdi” yerine “etti”; “iç yüzi” yerine “iç yüzü” tercih edildi. Bunun dışındaki özellikle Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar ise Türkçeleşmiş halleriyle verildi ancak bunların günümüz Türkçesi ile karşılıkları kitap sonundaki bir sözlükçede toplandı.

Sözlükçeye dair birkaç noktayı belirtmek gerekiyor. Bilinmeyebilecek kelimelerin ve tamlamaların bugünkü karşılıkları mümkün olduğunca verilmeye çalışıldı. Tamlamaların rahat anlaşılması için tamlama halleriyle sözlükçede toplandı. Örneğin “tetkikat-ı hurdebiniye” tamlamasını okur ayrı ayrı “tetkikat” ve “hurdebin” diye aramaya gerek kalmadan “tetkikat-ı hurdebiniye” şeklinde, yani “t” harfinden bulabilecek. Bu sözlükçenin oluşturulmasında referanslar olarak Ferit Devlilioğlu'nun *Osmanlıca Sözlükü*, *Redhouse*, *Osmanlı Tarihi Terimleri ve Deyimleri* ve *Kamûs-ı Türkî* sözlükleri kullanıldı. Ayrıca şu çalışmalardan da özellikle yer adları konusunda ya-

rarlanıldı: Türk Tarih Kurumu Yayınları, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* (TTK Basımevi: Ankara, 1993), Rahmi Tekin ve Yaşar Baş, *Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başları* (Osmanlı Araştırmaları Vakfı: İstanbul, 2003). Malmîsanij'in yukarıda zikredilen yazısı da özellikle okunamayan bazı kısımların okunmasında faydalı oldu.

Kitaptaki noktalama işaretlerine bugün standart olan kurallar çerçevesinde kısmen müdahale edildi. Paragraflar orijinaler ile paraleldir. Metinde zaman zaman okunamayan veya emin olunamayan bazı ifadeler oldu. Bunların yanına [?] konuldu. Yine yer yer baskı hatası olduğu sanılan ifadelerde de [-ç.n.] şeklinde metinde çıkan hali verildi.

Aşağıda isimleri zikredilen kişi ve kurumların değerli yardım, destek ve önerileri bu çalışmayı mümkün kıldı. Bunun için Halit Yüksel, Mezher Yüksel, Cihangir Gündoğdu, babam Mela Mehmed Emin Yüksel, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Nuran Yılmaz, Müfid Yüksel, Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığı ve bölümün kütüphane görevlisi Fatma Teyze, Türk-Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü ve kütüphanesi, annem Hasibe Yüksel ve ablam Rakia'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Güney Dinç'in kitabında yayımlanan bir kartpostalı kapakta kullanmamıza izin verdikleri için Yapı Kredi Yayınları'na, Mehsin ve Ömer Yekdeş'e çok titiz okumaları ve metin içinde olduğu gibi özellikle de bu sunuşun yeniden yazılmasını sağlayan çok değerli eleştirileri ve önerileri için ve de yorumları, katkıları ve sonu gelmez düzeltmelerimi sabırla kabul ettiği için Abdullah Keskin'e özellikle teşekkür etmek istiyorum. Kuşkusuz hatalar bana ait olmak üzere, hepsine emek, katkı ve destekleri için minnettarım.

Metin Yüksel
Yeşilevler, Adana
1 Şubat 2009

i İslam ve Türklüğün yan yana giden iki aidiyet biçimi olarak algılandığına bu dönemdeki diğer bazı Kürt aydınlarda da rastlamak mümkün. Bu noktada biraz uzun bir parantez açarak 1918-1919 yıllarında çıkarılan *Jîn* gazetesi yazarlarından ve 'Sokullu Numune Mektebi Muallimlerinden Abdurrahim Pertew'in 1924 yılında İstanbul'da "Sokullu Numune Mektebinde Verilen Konferans Vesikalarından: Esir Çocuklara Ahlâk Aşısı" başlığıyla Necm-i Istikbal Matbaası'nda ikinci defa yayımladığı ve çocuklar için yazdığı şiirlerin bulunduğu kitapçığından söz etmek gerekiyor. "İki Söz" başlığıyla şu kısa önsözde, Pertew şunları kaydediyor:

332 [1916] senesinde vatan uğrunda Bitlis Muharebesi'nde yaralı düştüm. Ruslar beni esir ettiler. Hastahanelerde tedavi ettikten sonra Bahr-i Hazar içinde bulunan "Narkin" ismindeki adaya götürdüler. Bu adada bulunan dokuz bine yakın esirin içinde yüz yirmi kadar sahipsiz İslam çocukları da vardı. Bunlardan birisinin felaketini "*Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler*" [bu kitabın *Jîn* gazetesinde temin edilebileceğini *Jîn*'in 6. sayısındaki şu ifadelerden görüyoruz: "*Jîn* Neşriyatından: heyet-i tahririyemizden Hakkarili Abdurrahim Rahmi Efendi tarafından nazmen kaleme alınan "*Eqîda Kurdan*" namındaki Kürdçe manzum ilmiyal mevki-i intişare vazedilmiştir. Bircümle Kürd kardeşlerimize birer danesinin edinmesini tavsiye eyleriz ve yine mumaleihin Trabzon'da neşrettiği "*Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler*" nam risalesiyle birlikte idaremizde bulunur." Bkz. *Jîn*: Kovara Kurdi-Tirkî (Kürdçe-Türkçe dergi) (çevrimyazı M. Emin Bozarslan) Deng: Uppsala, 1985-1988.] namındaki kitabımda yazmıştım. Bu çocukları iki esir muallim arkadaşımın bir barakaya toplayarak bir mektep açtım. İşte bu risalecik onlar için yazdığım manzumelerdir. Birinci defa Bakû şehrinde tab' ettirmiştim. Bu defa da ikinci tab'ını bir hatıra-i esaret olarak mektep talebelerine ithafen neşrediyorum. Kusurlarının affını erbab-ı irfandan istirham eylerim.

İşte bu kitaptaki 8 şiirden "Dursun'un Cevabı" adlı şiiri buraya almak istiyoruz:

Dursun'un Cevabı

Adım Dursun! Babam adı Abdullah.
Ben İslamım öyle yarattı Allah
Evet evet benim dinim uludur
Göğsüme bak iman ile doludur
İslam olan başka dine giremez
Olamaz bu... olamaz bu... olamaz
Ben ölürüm böyle şeye giremem
Ben İslamım asla "gavur" olamam

Benim kanım bakın İslam kanıdır
Beni başka millet yapan canidir
Böyle sözû ağızınıza almayın!
Beni vurun!.. Bunu bana yapmayın*
Çıkarttılar beni... yurdum... yanıyor
Fakat beni şimdi Türkler arıyor
Yakınlarda onlar bizi bulacak
Allah bizi büyük millet yapacak

✓

* “Birçok İslam çocuklarının Ruslar tarafından Rus yapıldıklarını işittik.
“Açık Söz” gazetesinde bir çocuğun macerasını okuyunca bu telkinata
mecbur oldum.”

Celâdet Bedirhan
Kâmuran Bedirhan

EDİRNE SUKÛTUNUN İÇ YÜZÜ

*Şair, Hekim Doktor Abdullah Cevdet Beyefendi'nin takriz-i bü-
lend-üslûplarıyla müzeyyendir.*

Mukaddime - Seferberlikten Evvel - İlan-ı Seferberî - Vesait-i Mü-
dafaa ve Mühimmat - Kuvva-yı Müdafaa - Vesait-i Gıdaiye ve Zahi-
re Meselesi - Hastahaneler ve Malzeme-i Tıbbiye - Şehre Bir Nazar
- İlan-ı Harp, Vukuat-ı İptidaiye - Edirne'ye Mültecî Muhacirler ve
Su-i Tedabir - Muhasara-i Kat'iye ve Kale Muharebatı - Mütareke -
Zahire Taharriyatı Kolera Hastalığı ve Ahval-i Umumiye - İkinci
Devre-i Harbiye - Sukût ve İstila - Edirne Şehrinin Ahval-i Tarihiye
ve Coğrafyası - Hâtime

İstanbul
Serbesti Matbaası

Balkanlardan duman ve ateşler yükseldi. Başımız döndü, gözlerimiz önümüzdeki duman ve ateşi delemeyi. Uyuyorduk, ürktük.

Bulgar süngüsünü Çatalca'ya, Sırp Üsküp'e, Yunan Selanik'e, Karadağ İşkodra kayalarına dayamış; uyandık; beş yüz bin telefata verdik, beşte biri kurşunla ölmüş.

Beş yüz bin Rumelili muhaceret etti. Vatanı yaşatmak için ölmek kimsenin aklına gelmedi.

Rumeli ateşler içinde yanarken yataklarımızdan kalkmayanlarımız ekseriyeti teşkil etti.

Rumeli'nin kalbinden kan fışkırırken can kaygısından pek azımız geçebildi.

Rumeli baştan başa harap oldu, memleketin perişanlığıyla ancak birkaç yüksek gönül perişan; hepimiz müttehim, herkes yekdiğerini ithama kalkışıyor.

Hepimiz mücrim. Herkes yekdiğerini tecrim ediyor.

Bu şerait altında yaşamak, yaşatmak, yaşayabilmek hiçbir

zaman, hiçbir millet için mümkün olmamıştır ve hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Yaşayabilmek, yaşatacak şeyleri bilmek ve yapmakla kaimdir.

Yaşamaya müstahak olan yaşar, yaşamak için dünyaya gelmiş olmak kifayet etmez ve etmeyecektir.

Harpteki zayıyatımız pek büyüktür. Fakat telafi edilemeyecek kadar değil.

Mağlubiyetimizden alacağımız ders daha büyüktür. Ve bu fırsatın zıyaı telafi edilemeyen bir ziya olur.

Yolumuz çok dikenli, çok kayalı, çok uçurumlu, çok fırtınalıdır. Müruru güçtür. Ancak o güçlük azim ve himmetin yanında naçiz, makhur ve natüvandır.

Şimdi her yer gece, ruhumuz gece, fikrimiz gece, yıldızsız bir gecedir. Ancak gecelerin yıldızları, burçları, mehtapları ve onları büsbütün aydınlatan gündüzleri güneşleri vardır.

Yurdumuza inmek istemeyen ittihad ve itilâ güneşi yed-i himmetimizden daha yüksek değildir.

Yalnız kibir ve gurur, atalet ve zulmet, cehl ve kesel değil azim ve rezm-i faaliyet, iffet, metanet, ulüvv-i himmet, iştiyak ve dâd-ı samimiyet kalbimizin kalbi, göğsümüzdeki imanımız olsun.

Artık herkes birbirini değil, memleketteki fenalıkları yenmeğe çalışsın. İctihadlarımızın tehalüfû menfaatlerimizin tebeddülünden neşet etmesin. Halimiz vahimdir. Ancak bu vehamet bizi meyûs etmemelidir. İşte tarih:

Bundan iki bin dört yüz sene evvel bugünkü İtalya'nın mevkiinde Roma namındaki büyük hükümet ve onun karşı tarafında şimdiki Fas, Tunus ve Cezair'in mevkiinde Kartacya hükümeti mevcut idi. Bu hükümetler yekdiğerine hasım ve her an yekdiğerıyla harp, yekdiğerine tefevvuk etmeğe hazır ve âmâde idiler. Önce Kartacya Roma'yı mağlup ediyordu. Ancak Roma her mağlubiyetinden meyûs değil, her mağlubiyetinde

esbab-ı mağlubiyetini arıyor, buluyor, tashih ediyor. Ve o hâtalardan berî olarak Kartacya'nın karşısına çıkıyordu. Roma yine mağlup oluyordu.

Bir muharebede Kartacya'nın en büyük kumandanı Anibal Roma kapılarına kadar dayandı. Ve seksen bin Romalıyı kılıçtan geçirdi. Roma yine meyûs olmamış, çalışıyordu. Kartacya mestî-i zaferle sefahate daldı, uyudu.

Kartacya sefahatle imrar-ı vakit ederken Roma durmadı çalıştı, mütemadiyen çalıştı. Bir gün Roma'nın senato azasından Katon, büyük Katon Roma'nın büyük evlâdı, elinde bir incir senatoya girdi ve dedi ki:

- Bu inciri yetiştiren toprak Roma'ya üç gün mesafededir. Ben şu fikirdeyim ki Kartaca mahvedilmelidir.

Ve işte Romalıların Kartacya mahvedilmelidir mefkûre-i hakimi Kartacya'yı mahvetti, Roma'yı yaşattı.

Milâd-ı İsa'nın 1806 senesi idi. Yena'da Prusya Fransız ordusunun şiddetli bir hücumu karşısında mahv ü perişan ve mecbur-ı firar olmuş ve bu hal herkese havf ve hiras, büht ve hayret ilka etmişti. Prusya askerleri değil dağlarda, ovalarda, mevaki-i müstahkemede bile bir top ateşlemeden, bir kurşun atmadan, bir süngü kırmadan kaçıyorlardı.

Napolyon Bonapart Yena'dan sonra hiç kan dökmeden Berlin'e girdi. Bir sene sonra "Telsit" Muahdesiyle Prusya memleketinin nısfını Fransa'ya verecek, Fransa'ya tazminat-ı harbiye de verecek ve verinceye kadar Berlin ve Prusya Fransa askerinin işgali altında kalacaktı.

İkinci sene Napolyon şartlarını daha ziyade ağırlaştırdı. Prusya'yı kırk iki binden fazla asker beslememeğe mecbur etti. Almanya'ya kendisini metbû tanıttırdı. Ve ona tâbi muamelesi yapmağa başladı. Prusya'dan asker bile aldı. Prusya bu zillet ve esarete 1813 tarihine kadar tahammül etti, fakat artık tahammül edemez oldu.

Her Alman her maksud ve emelin fevkinde vatan, istihlâs-ı vataniyi gördü ve Almanya'nın vatan aşkı, vatan muhabbeti ile kalpleri nâlân evlâtları arasında bir Şiller, bir Goethe, bir Fichte, bir Moltke, bir Bismarck çıktı. Fakre, cehle, ataletle ilan-ı harp edildi ve 42 sene sonra Yena'nın intikamını Prusya Fransa'nın kalpgâhında muhteşem Versay Sarayı'nda Almanya'nın ittihadını ilan ederek aldı.

İşte Roma, işte Almanya: Asil evlatlarının asil düşünceleriyle yükselen memleketler. İnkırazlara, inhidamlara, in'idamlara maruz kalmışlar. Ancak bu mehlekeler o pür-ihlâs kalplere ye's ve fütûr değil la-yetezelzel bir metanet, namağlup bir azim ifaza eylemiş, çalışmışlar, yılmamışlar, korkmamışlar. Kurtarmışlar.

Biz milletin bu pek genç iki çocuğu Edirne Kalemizin kalpleri titretecek, bazen hiss-i iftihar ile kabartacak, bazen ağlatacak vekayiini kemâl-i acimizle beraber kemâl-i hakikatle tahrir ederek neşrediyoruz. Bu kuvvet-i hakikatle bî-perva, tamamiyle hakikate muvafakatı, mutabakatı üzere tahrir ediyoruz.

Şu satırlarımızı okuyacak her hemdin, her hemvatana rica ederiz. Vatan aşkı aşkına, ruhaniyet-i iman namına büyük bir şehidin büyük kitabe-i mezarında mahkûk olduğu üzere (Olanlara girye, ölenlere rahmet değil) kalplerine kin ve intikam okusunlar!.. Okusunlar ki Osmanlılık kalsın, İslamlık payidar olsun.

*Kadıköy Moda: 15 Haziran 1329
(Miladi 28 Haziran 1913)*

Edirne'nin âsudegi-i sâkiti zail olmuş. Nazarların alışık bulunmadığı bir faaliyet-i fevkalâde-i askeriye, şehir ahali-sinde senelerden beri mevcut Bulgaristan'la harp ihtimalleri şiddetle tezayüd etmiş; evlerde, kahvelerde, sokaklarda velhasıl her yerde her sözün zemini harp ihtimalleri ve netayicine münhasır.

Bazı gözlerde şüphe ve tereddüt, havf ve hiras, bazılarında ise azim ve rezm-i iştiyak-ı harp rûnûma. Gazetelerden kat'i bir malumat istihsal edilemiyor, her söz müphem, her haber gayrı kabil-i itimat, hep şukûk ve zalam, hep meçhuliyet ve istitar.

Herkes kalbini avucunun içinde sıkıyor, nâ-şikib, pürheycan bir intizar; sonra Bulgaristan Hükümetince umumi seferberlik emrinin ita edildiği hakkındaki neşriyat ve artık semayı mukadderatımızdan, sema-yı tefekkür ve tahassüsümüzden dağılmağa başlayan bulutlar ve Balkanların siyah ülkesinden gelmeğe başlayan şiddetli kan, ateş, barut kokuları ve ilan-ı seferberîmiz.

18 Eylülde seferberlik emrinin itası heyet-i askeriye ve mülkiyeye kalenin her suretle vesait-i müdafaa ve sebatının temin ve ihzarını emrediyordu.

Emr-i müdafaa heyet-i askeriye ait olduğu gibi heyet-i askeriye ve ahalinin iaşesi vezaifi de bittabi makam-ı vilayet ve heyet-i mülkiyeye müterettipti.

Kalenin vesait-i müdafaası sinin-i vefireden beri ihzar edilmekte bulunmuş ve bilhassa Meşrutiyet'i müteakip en güzide rical-i askeriyemizden mürekkep bir heyet-i fenniye tarafından ikmal edilmişti.

Edirne Kalesi'nin cenup ve garp cepheleri sînâi istihkamat ile mücehhez olduğu gibi şark ve şimal kısımları da topçu amplasmanları ve istihkamat-ı tabiiye ile muhat ve mahfuz idi. Istihkamat-ı mezkure her kısımdan diz ve ayak siperleri ve mezkur siperler sıçan yolları vasıtasıyla yekdiğerine merbut ve şu suretle mevki-i müstahkem topçu istihkamâtı ve piyade siperleriyle dairen madar-ı mestur (?) idi.

Fünûn-u askeriye müteferri ise de şu satırlarda istitraden istihkamat-ı mebhuse hakkında biraz malumat vermeyi faidesiz addetmedik.

Edirne şehrinin muhafazasına binaen inşa edilen istihkamat suret-i inşaları itibariyle üç kısma taksim edilebilir. Sınai, mevani-i tabiiyeden bi'l-istifade yapılan tabii toprak tabyalar, muvakkaten inşa edilen topçu amplasmanları. Sınai tabyalar bir metanet-i fevkalâdeyi haiz olup beton, kireç, pudrel, (?) çimento velhasıl mevadd-ı sulbe ve metine ile inşa edilir. Bu gibi tabyalar hemen gayrı kabil-i tahriptir denilebilir. Zira tahribi için her bir noktasına müteaddit gülleler isabet ettirebilmek icap eder ki güçlüğü tarif edilmekten azadedir.

Mevani-i tabiiyeden bi'l-istifade inşa edilen tabyalar hâkim bulunduğu mevakiin nukat-ı lazimesini bombardıman, taras-sut, keşif edebilecek bir vaziyette olup ancak evvelce arzedilen sınai tabyaların inşa edildiği mevad ile değil avarız-ı tabiiyeden bi'l-istifade yapılan tabyalardır.

Gerek sınai gerek toprak tabyalarda neferat ve zabitan için pek muhkem kamaralar ve ihtiyat cephane depoları mevcut ise de pek tabii ki sınai tabyaların haiz olduğu mekânnet ve intizama toprak tabyalar malik değildir. Ancak her ikisine de mermilerin icra-yı tesir edebilmesi mezkur muharebede hemen vuku bulmamış gibidir.

Topçu amplasmanlarına gelince: Bunlar toprak tabyalara bir dereceye kadar müşâbih, fakat o nispette metin ve muntazam olmadıkları gibi alelacele hafrolunmuş top hendekleriyle cephane ve nefer kamaralarından ibarettir. Topçu amplasmanlarının ekserisi tel hat müdafaasının az gerisine inşa olunmuştur. Mezkur amplasmanlara mevzû toplar her türlü muharebeye iştirake salih iseler de kendilerinden beklenen en mühim hizmet hatt-ı asliye hücum ile telleri katetmek isteyen düşman muhacimlerini bu kat' ameliyatı esnasında bir sür'at-ı fevkalâde ve mütemadiye ile yağdıracığı peşrevlerle telef etmeyi temin etmektir. Peşrev bir nevi top mermisi olup topun ağzından çıkar çıkmaz adeta bir av çiftesi mermisi gibi dahilindeki taneler havaya dağılarak muhitine tesadûf edeni öldüren veya cerheden bir muharriptir.

Tabyalar şu suretle inşa ve tahkim edildiği gibi mezkur tabyaların da piyade hücumlarına karşı müdafaasını temin eden siper ve metrislerdir. Siperler şu suretle inşa olunmuştur.

Dolu üç dört arz 1.5 - 2 metre vüs'atinde üç dört neferin hareketine müsait bir hufre ve mezkur hufrenin düşmana müteveccih kısmında metris dahilinde bekleyen neferin tûfengine mahsus bir istinad noktası ve nöbetçi neferin hin-i mecruhi-

yet ve şehadetinde mevkiini işgal etmek üzere ihtiyaten bekleyen iki neferin tahaffuzuna mahsus üstü kapalı bir kamara-cık mevcuttur. Metrislerde neferat ayakta tûfengi düşmana müteveccih doldurulmuş, tetiği açılmış ve nöbetçi gözleriyle daima cephesini mutarassıt ve ateşe müheyya bir halde bulunur.

Ve bu siperlerden uzanan sıçan yolları takip edilince nazarın nüfuz edemeyeceği derecede kesif zulmete müstağrak bir muhit mevcuttur.

Mezkur muhitin cenaheynindeki kapaklardan birini açınca bir seyale-i ziyaiye mağaranın dahiline akar ve karanlığı, zulmeti yıkar ve etrafta mevcut anfi teatr şeklindeki basamaklı sedirlerin ru'yetine yardım eder.

Bu kademeler esna-yı muharebede cerihadar olan zabitan ve neferatın hastahaneye nakline kadar temin-i istirahatleri ve müdavat-ı iptidaiyeleri için inşa edilmiştir. Zira esna-yı muharebede bazen öyle ânât-ı müdhişe olur ki bir hastayı siperlerden, siperlerin sıçan yollarından dışarı çıkarmak hem mecruhun ve hem çıkaracak şahsın hayatını bî-sûd bir tehlikeye ilka eder.

Mezkur mağaralardan maada aynı muhit dahilinde dairevi bir şekli haiz küçük sahnecikler manzurunuz olur ki bunlar ihtiyaten bulundurulması lâ-büd cepthane depoları ve zabitanın istirahatine mahsus mahfuz mahallerdir. Ve işte Edirne şehri mezkur siperlerle bilâ-fasıla kuşatılmıştır.

Tarifine çalıştığımız tabyalar, amplasmanlar, metrisler, siperler kalenin mevaki-i müstahkeme ve müdafaasıdır. Edirne'yi muhit tabyalar yekdiğerine muntazam şose, dekovil hatları ile merbut olup muhabere, telefon, telgraf telleri ile temin edilmiştir. Hîn-i hacette cepthane nakli için otomobiller ve istihkamat üzerine açılan ateşlerin mevki-i endahtını ve düşman kuvva-yı muhacimesinin miktar ve suret-i taarruzunu

keşif için bir irtifa balonu ve gece hücumlarında muhacimini keşif ile tabyalardan şarapnel endahtı sıhhatini temin ve düşman piyadesini kuvva-yı müdafaa ve muhacimemize irae için istimal edilen müteaddit projektörler mevcut idi.

Ve bütün tarif ettiğimiz vesait-i müdafaanın fevkinde taarruzhar-ı müdafi olarak mevki-i müstahkem tel örgüleri ile muhat idi. Tarifatımızı telhis ve icmal ediyoruz.

Edirne'ye hücum edecek düşman pek muhkem mevakie ta'biye edilmiş muhtelif çapta kale, cebel, ağır obüs, sahra, seri ateşli ve mantelli 480 top, müteaddit mitralyöz, piyade ateşleri ve na-kâbil-i mürur, metanet ve mûnaati haiz tel örgüleri karşısında bulunacak ve bu ateşlerin sühuletini temin eden projektör, muntazam yollar, bir balon, dekovil hatları, otomobiller, pek külliyetli nakliye araba ve hayvanatı, ve istenilen her noktada sûratle istihkamat inşasına muktedir istihkam bölükleri ve kalede keşfiyat icrasına tevessül edecek düşman tayyarelerinin mahvını temin için üç tayyare topu mevcuttu. Kalenin piyade mühimmatı senelerce devam edecek bir muharebenin teminine kifayet edeceği gibi top mermileri de 130.000 adetti.

Kuvva-yı Müdafaa

Edirne mevki-i müstahkemi kuvva-yı müdafaası nizamiye, redif, müstahfaz efradından mürekkep olup yetmiş bin radde-sinde idi. Ber-vech-i âtî kısımlara ayrılır:

Mirliva Hüsameddin Paşa kumandasındaki Onuncu Nizamiye ve Ibrahim Paşa kumandasında On Birinci Nizamiye fırkaları, Mirliva Aziz Paşa kumandasında Edirne İkinci Sınıf Redif ve Mirliva Ali Nazım Paşa kumandasında Babaeski İkinci Sınıf Redif, Miralay Nuri Bey kumandasında İkinci Sınıf Gümülcine Redif fırkaları ve Miralay Celâl Bey kumandasında bir

alay Nişancı Nizamiye efradı ve mevki-i müstahkem ağır sah-
ra, kale, ağır obüs ve sair topçu kıtaatı.

Ve bu kıtaat-ı askeriye umum kumandanlığını Teşrinievve-
lin üçüncü gününe kadar deruhde eden İsmail Paşa Mevki-i
Müstahkem Kumandanı namıyla vürüd eden topçu ferîki Mu-
hammed Şükrü Paşa'ya terk-i mevkiyle kendisi kale kumanda-
nı ünvanıyla kalenin hususat-ı idariyesiyle iştigal etmek üzere
Şükrü Paşa maiyetine dahil olmuştu.

Kalenin suret-i tahkimini tayin ve kısmen başlanılan istih-
kamatın inşasını ikmal eden erkân-ı harbiye heyetiyle evvelce
Edirne'ye vürüd etmiş olan Şükrü Paşa'nın keyfiyet-i tayini ge-
rek heyet-i askeriye ve gerek ahalice son derece mucib-i mem-
nuniyet olmuş ve Paşa-i müşarünileyh'e karşı perverde edilen
hissiyat-ı itimadkârâne istihkamata hemen her gün azimet,
teftiş ve şu suretle hakiki bir faaliyet ve gayret izharını re'yül-
ayn müşahede halkın ve askerın merbutiyet-i kalbiyelerini
son derece takviye ve tezyid ediyordu.

Vesait-i Gıdaiye ve Zahir Meselesi

Muhasara edilecek mevaki tabiidir ki mühimmata malikiyet
derecesinde de erzağa, yani vesait-i gıdaiyeye muhtaçtır.

Edirne şehrinin mevcut olan nüfusuna inzıam eden kuv-
ve-i müdafaanın kesreti ve Edirne vilayetinin Bulgar hududu-
na doğru bulunan köyler ahalisinin şehre iltica edeceğinin
muhakkakiyeti bu mesele-i mühimmeyi büsbütün tas'ib edi-
yor ve hükümetçe ehemmiyeti nispetinde nazar-ı ehemmiyet
ve dikkate alınmasını icap ettiriyordu. Her ne kadar şehre id-
diharı elzem erzakın İstanbul'ca tedarik ve irsal edileceği mu-
karrerse de şimendifer hattının tek olması ve mezkur tek hat-
tın münakalat-ı askeriye muhassasiyeti Dersaadet'ten erzak
irsaline bittabi mani oluyor ve binaenaleyh vilayet[in] kendi

kendisine erzak meselesini halletmesi icap ediyordu. Lehü'l-hamd mevsimin hasat zamanına musadif olması, heyet-i hükümetin maruz olduğu müşkülâtı bir dereceye kadar tahfif etti.

İlan-ı seferberî esnasında kale ambarında azami on bin çuval un mevcuttu. Ancak harmanlarını sür'atle yapıp müstehlikleri tarafından İstanbul ve sair memalike sevk edilmek üzere Edirne'ye getirilen erzak şimendiferlerin nakliyat-ı askeriye tahsis olunması hasebiyle ihraç edilememiş ve bundan maada Edirne livasının malik olduğu üç yüz altmış parça köyün nispeten en karib bulunanlarında mevcut zehair ve şehrin mahall-i muhtelif ve buzhanelerinde müddahar külliyetli beyaz peynir vesait-i nakliyenin fıkdanından dolayı şehirden ihracı arzu edildiği halde mümkün olamamış ve hemen mezkur peynir ve zehairin ihracı men edilmişti.

Arz edildiği üzere şehirde erzak ve daha sair levazımat-ı gıdaiye bir dereceye kadar mevcut ise de tuz ve gaz pek az ve na-kâfi idi. Tuzun ehemmiyet ve lüzumu vareste-i beyan olduğu gibi kalede mevcut telsiz, telgraf, projektör ve bilhassa tenvirat-ı askeriye için külliyetli gaz elzem. Halbuki cihet-i askeriye pek az mevcuttu. Hükümetçe gazhaneye vaz'-ı yed edilmiş ve makam-ı vilayetin hat komiserliği nezdinde icra ettiği teşebbüsat-ı mükerrere ve müessire üzerine Dedeâğaç'ta mevcut sekiz-dokuz vagon tuzun celbine muvaffak olunmuşsa da ahalinin ihtiyacatını pek az teskin edebilmiş ve cihet-i askeriyece hastegânın taamlarında beray-ı istimal hafz olunmuştu.

Edirne erzakı pek na-kâfi olduğu halde yalnız kuvve-i muhafaza yetmiş bin kişiden mürekkepti.

İlan-ı seferberî emrinin itasını müteakip kale kumandanlığı tarafından neşredilen bir beyanname-i resmîde kalenin muhasara edileceği cihetle iki aylık zahireye veya bu miktar zahireyi istihlâke kâfi nakde malik olmayanların ve harb ü darbe

muktedir bulunmayanların ez an cümle çocukların, kadınların, ihtiyarların kaleden sür'at-i infikâkları ilan ve talep ediliyordu.

İlan-ı resmî müfad ve mündericatının telhisinden müsteban olduğu üzere, ahalinin azalması ve şu suretle muhasaranın imtidadı nazar-ı itibara alınarak iaşenin temin ve teshili teemmül ediliyordu. Ve filhakika emirname-i resmîyi müteakip Edirne'yi terk edenlerin adedi on-on beş bin raddesine balığ olmuştı.

Hastahaneler ve Malzeme-i Tıbbiye

Heyet-i askeriye tarafından mecruhin için altı bin yatak talep ediliyordu. Edirne'de şehre yarım saat mesafede pek mürtefi bir mevkide kâin ve iki bin kadar yatak istiab edecek vüs'atte bir askeri ve şehir dahilinde 150 yataklık bir gureba zükür ve yine 100 yataklık bir nisa ve Kıyak semtinde Fransa hükümetinin taht-ı himayesinde bulunan 100 yataklık bir rahibeler hastahanesi mevcuttu.

Ancak mezkur hastahaneler mecruhine kifayet etmeyeceğinden Edirne Mekteb-i Sultanisi ve yeni inşa olunarak henüz resm-i küşadı icra edilmeyen Dâr'ül-Muallimin, Topkapı'da kâin Bulgar Mekteb-i İdadisi hastahane haline ifrağ ve diğer taraftan Karaağaç semtinde kâin Küçük Zabıt Mektebi, Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi tarafından işgal edilerek hastahane ittihaz olunmuştu.

Edirne'de muhasaranın bütün safahat-ı müellimesine iştirak eden düvel-i ecnebiye konsoloslarından bazıları hastahane hususunda hükümete arz-ı muavenet etmişlerdir ki bilhas- sa İngiltere Hükümeti Konsolosu Mösyö Samson'un talebi üzerine hükümetçe kale içinde yeni inşa edilip henüz istimal edilemeyen Numune Rüşdiyesi hastahane olmak üzere tevdi

edilmiş ve Mösyö Samson mezkur binada 100 yataklık mükemmel bir hastahane vücuda getirip masarifatının kâffesini deruhte etmek ulviyet-i insaniyetperverânesini hakikaten ve fiilen izhar eylemişti.

Ve yine Samson'un himmet-i meşkuresiyle Edirne'nin en kibar ve bu gibi umur-u rakıkayı tesviye edebilecek kadınları hastahanenin hastabakıcılık hizmetini deruhte etmişlerdi. Diğer taraftan Fransız Konsolosu Mösyö Kine bâlâda bi'l-münasebe arz olunan Kıyak hastahanesiyle Karaağaç'ta kâin Rahipler Mektebi'nin bu emr-i hayra tahsise âmâde olduğunu ve Avusturya Devleti Konsolosu Mösyö Hersfald hükümet-i metbûası taht-ı himayesinde bulunan Alman Mektebi'nin hastahane haline ifrağına maalmemnuniye müsaade ve rica edeceklerini beyan etmek suretiyle mecbul bulundukları hiss-i insaniyetperverâneyi izhar ettiler.

Gerek mevcut olan gerekse bilâhare teşkil edilen hastahaneler hidematını ifa edecek etibba ve memurin-i askeriye miktar-ı kifâyede mevcut olmadığından bilcümle etibba-yı mülkiye ve eczacılar muhtelif rütbelerle muvakkaten silk-i askeriye ithal edilmişlerdi.

Hastahane meselesi şu suretle bir dereceye kadar halledilebilmiş ise de pek az bulunan ve pek çok lazım olan malzeme-i tıbbiye tedariki gayrı mümkün bulunmakta idi. Her ne kadar edevat-ı tıbbiye kısmen mevcutsa da mecruhinin kesreti ihtimali etibbayı endişenak etmekte idi.

Heyet-i askeriyece celbine çalışılmışsa da muvaffak olunamamış ve ancak şehrin mahall-i muhtelifesinde ve askeri depolarında mevcut levazımat ile iktifaya mecburiyet elvermişti.

Şehre Bir Nazar

Heyet-i mülkiye ve askeriye vesait-i müdafaa, zahire, hasta-

hane velhasıl kalenin sebat ve hayatını temin etmek mesaille mehmaemken uğraşırken ahali pür-sükûn, vekayie nigeran oluyor. Ve bir kısım halk mütemadiyen İstanbul'a muhaceret ediyordu.

Sokakların gulgule-i hayat-ı daimi yerine top arabalarının gamgame-i madeniyesi kâim olmuş, ahalinin redif ve müstahfaz olan kısmının askerliğe alınması ve bir kısım halkın muhacereti şehre bir تنها-i gamin çöktürmüş, hayat-ı ticaret ve mesai durmuş, bir sa'y, bir sa'y-i mümadi-i askeri kâim. Hep top, hep asker, hep harp ve kan emareleri. Ahalinin bir kısmı kahvelerde, gazinolarda, evet, heyhat ki işbaşında değil, pürhamiyet, pür-celâdet umumi bir laf müsabakası cereyan ediyor. Harbe ait muhavereler, amiyane mukayeseler, cihangirliğimizden, hamasetimizden, ebedmüddetliğimizden, satvetimizden bâhis sözler, ancak hep söz mefhumunu icra edecek kuvvetlere kuvvet ifaza etmekten etmek maksadına bigâne kimseler. Dükkânlar kısmen kapalı kısmen açık, ancak hemen hepsi kimsesiz, تنها; bazılarında zabitan levazım-ı seferiye tedarikiyle meşgul, sonra gece şahbalını, şahbal-ı siyahını Edirne'nin saf ve mina-fam kudsi ve müttaki ufkuna gerince şehrin تنها ile ağlayan kalbindeki sükûn ve melâl artıyor. Sonra akşam, yatsı ezanlarının şehrin a'mâk-ı yeldasmda hazin hazin in'ikas eden sesleri, idare-i örfiye ilan edilmiş, şehrin geceleri şekl-i matemini büsbütün tezayüd ediyor. Fenerlerin serptikleri donuk ziyalar yollarda mühtez nurlarıyla parlıyor. Bazen şiddetle geçen askeri posta süvarisinin at nalları ve yolların iri, sert taşları üzerinde işitilen ağır ve aynı derecede haşin, haşyetza askeri kolların ayak sedaları samiyayı, ruh-u leyli titretiyor, gıcıklıyor.

Sabahları şehrin civarına çıkılınca müteferrik, müteaddit askeri müfrezeler, gruplar; talim ile meşgul beşuş, şen, şatır askerler, mütemadi bir sa'y ile çalışıyor, gözüne mer'i olmayan

mavi ufukların mavi hârrelerinin sakladığı simaları intikam ile mücehhez muhacimleri bekliyor, kollarına kuvvet, silahına itimad hasıl etmeğe çalışarak bekliyor ve sonra hepsinde ve herkeste kulaklarının işitmek istediği, işitmeğe muhtaç olduğu bir söz, evet bir söz değil, bir saz, bir müjde-i canferah var: “İlan-ı harp edildi.”

İlan-ı Harp ve Vukuat-ı İptidaiye

Edirne’nin sakin, samut ve aynı zamanda müteheyyic, münfail, mütelâşi, naşikibane bir intizar ile müteezzi ufkunda bütün şiddet ve kat’iyetle şu söz dalgalandı: İlan-ı harp!..

Evet, Teşrinievvelin beşinci günü düvel-i müttefike tarafından tebliğ edilen notaya hukuk ve haysiyet-i Osmaniye’yi çiğnediği cihetle düvel-i müttefika sefirlerine pasaportlarını göndermek ve nezdlerindeki süferamızın sür’at-i infikâkleri hakkında verilen emirlerle mukabele edilmiş ve muharebe başlamıştı.

Bulgarların harp planları mucibince ilk ittihaz edilecek tedabirden biri de Edirne’nin muhasarası olduğundan Bulgar kıtaat-ı askeriyesinin bir kısmı hemen hudutta kâin Cisr-i Mustafa Paşa üzerine ilerlemeğe başlamışlar ve evvelce Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi tarafından tanzim edilen plan mucibince Cisr-i Mustafa Paşa Fırını emâkin-i askeriyesi ve Meriç Nehri üzerinde vâki köprü berheva edilmiş ve şehirde ârâmsâz kıtaat-ı askeriye cenuba doğru ric’at ederek Bulgar kuvva-yı muhacemesi bilâ-harp şehre dahil olmuşlardı.

Diğer cihetten bir Bulgar kolu Kırcaali üzerine taarruz ve Kırcaali mevaki-i müdafaasına muvakkaten memur Ömer Yaver Paşa kolordusunu mecbur-u inhizam etmesi üzerine şehir-i mezkuru zapt ve Mestanlı üzerinden taarruza devam eylemişlerdi.

Seferberlik esnasında Edirne'den Cisir-i Ergene taraflarına azimet etmiş olan Ahmed Abuk Paşa kolordusunun -evvelce mukarrer olduğu üzere- takviyesine şitab edecek olan Edirne kuvva-yı müdafaasından bir kısım mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa kumandasında Teşrinievvelin sekizinci günü kaleden bi'l-huruc muavenet-i mezkurenin ifasına çalışmış ise de mümkün olamamıştı.

Teşrinievvelin dokuzuncu günü akşamı şehrin Mar'aş kısmında şiddetle patlayan, top, mitralyöz, tüfenk tarrâkaları işitiliyor ve bizzat Edirne Kalesi'nde harbin ibtidarına şüphe bırakmıyordu. Düşman mevki-i müstahkemin garp ve cenup cepheleri arasında bulunan ve her nedense tamamıyla tahkim edilemeyen kısımdan taarruz etmiş ve sabaha kadar devam eden şiddetli hücumlar kemal-i metanet ve mekânîyle defedilerek düşman küllî telefât ile beraber hiçbir muvaffakiyete nail olamamıştı. Ancak Şükrü Paşa'nın evvelce arz edildiği üzere kaleden huruc etmiş bulunması ve bittabi kaledeki askerin azlığı ve taarruz edilen kısmın münhatt bulunması düşman kıtaat-ı askeriyesinin şehre pek ziyade takarrübüne müsaade etmiş ve ahali beyninde fevkalâde telaş ve heyecanı mucip olmuştu, hatta Kummahalle ve Karaağaç cihetlerinden bazı düşman kıtalarının şehre dahil olduğu rivayeti deveran etmiş ise de esassızlığı bilâhare anlaşılmıştı.

Edirne Kalesi'nin ilk muharebesi olan Maraş hücumunun ertesi günü evvelce kaleden huruc edip Kayapa civarında düşmanla harp eyleyen Şükrü Paşa maiyeti ordusu kaleye duhul ve neşrettikleri bir beyanname-i resmîde kalenin haricinde muayyen vazifesinin artık hitam bulmuş ve bundan sonra emr-i müdafaayı temin vazifesiyle mükellef olduğunu, ve bu vazifesinin ifasına son neferiyle bile çalışacağını ve icabında Plevne kahramanı Osman Paşa'yı tanzir edecek metanet, azim, azm-i cahidane ile kaleyi müdafaa edeceğini bir iman-ı hurû-

şân ile ilan ediyordu. Bu sözler pek ulvi, pek şâhikâne olan bu beyanat-ı merdanenin kalplerdeki tesirâtı pek emin ve kat'i idi. Herkes, her asker kale kuvve-i imdadiyeden mahrum olunca şayan-ı hayraniyet kumandanlarının kalbinden, göğsünden çıkan pür-hayat bu sayhalar orduya, mahsurin ahaliye kuvvet ve iman, iman ve kuvvet tenmiye, hatta ifaza edeceğine emin ve mutmain idi.

Bu beyannamenin neşrini müteakip Şükrü Paşa ve umum kuvve-i müdafaa umumi bir cehd ile çalışmağa başlamışlar ve ez an cümle Maraş mıntıkasında mevcut istihkamâtın tezyid ve ikmaline itina edilmişti. Kaledeki kuvva-yı müdafaa şu kısımlara taksim edilmişti.

Kısm-ı şimalî mıntıkası erkân-ı harbiye mirlivalarından İbrahim Paşa kumandasındaki on birinci nizamiye fırkası, cenup cephesi Miralay Nuri Bey kumandasındaki Gümülcine redif fırkası Şark cephesi Mirliya Ali Nazım Paşa kumandasındaki Babaeski ikinci sınıf redif fırkasına, garp cephesi ise Mirliya Aziz Paşa kumandasındaki Edirne ikinci sınıf redif fırkasına mevdû ve muhavvel idi. Bundan maada erkân-ı harbiye mirlivalarından Hüsameddin Paşa kumandasındaki onuncu nizamiye fırkası ve Miralay Celâl Bey kumandasındaki on birinci nişancı alayı kalenin kuvve-i ihtiyatiye ve muavenesi olmak üzere şehir dahiline ve pavyonlara ikame edilmişti.

Bu esnada Edirne şimendifer santralı Babaeski Pavli istasyonlarının Bulgarlar tarafından işgali ihtimali hasebiyle acilen Çorlu'ya nakledildi. Maraş muharebesini müteakip Edirne'de ihtiyar-ı ikamet edecek olan aileler son derece ihtiraz etmeğe başlamışlar ve kaleden tebaüdü arzu etmişlerse de yolların mesdudiyeti hasebiyle imkân kalmamıştı. Bu esnada idi ki Osmanlı ordusu Kırkkilise'den Lüleburgaz taraflarına ric'at etmiş ve Başkumandanlık Vekâletinden mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa'ya gelen bir emirnamede kuvve-i kâfiye

ile hemen kaleden bi'l-huruc Bulgarları arkalarından tazyik ve ordularımızın muzafferiyeti imkânının istihsaline çalışılması bildiriliyordu; ancak Şükrü Paşa Hazretleri Edirne'den ayrılacak olurlarsa hatt-ı müdafaanın vüs'ati hasebiyle huruc edecek kuvvetten mütebaki askerle Edirne'nin muhafaza ve müdafaasının kabil olamayacağı ve şehrin düşman tarafından zaptı ihtimalinin kuvvetle mevcudiyeti Başkumandanlık Vekâletine arz ve izbar buyurulmuştu ve lehül'l-hamd Başkumandanlık Vekâletince Şükrü Paşa Hazretlerinin pek sâib ve veciz mütalâaları kabul edilmiş, mezkur ihtimal-i mühlikin husûlüne mâni olabilmişti.

Osmanlı kuvva-yı umumiyesinin Kırkkilise'den ric'ati ve Edirne şimendifer santralının Çorlu'ya naklini müteakip Bulgar çeteleri tarafından icra-yı faaliyete ibtidar edilmiş ve vilayet mülhakatından müteaddit şehir ve kasabalar zapt edilip, katliamlar, yağmalar icrasından çekinilmemiş ve kazalar bey-ninde mümted telgraf telleri ve bizzat merkez hattı katedilmek suretiyle mülhakat ile muhabere imkânı mahvedilmişti. Bu esnada İstanbul'la muhabereyi temin eden hat dahi katedilmiş ise de tamirine imkân elvermiş ve ancak Teşrinievvelin yirmi dördüncü günü mezkur hat dahi tahrip edilmiş ve mevki-i müstahkemin her yerle muhaberesi münkati olmuştu.

Lüzum-u muhaberenin ehemmiyet ve mübremiyeti izahtan müstağni olmakla heyet-i mülkiye ve askeriye son derece telâşa düşmüşler ve binaenaleyh kalede mevcut telsiz telgrafla muhabere imkânının husûlüne sarf-ı mesai eylemişlerdi. Âlet-i muhabere mevcut ise de motoru pek küçük olduğundan kelimeleri İstanbul'a dağıtmayarak toplu bir surette isali her zaman için mümkün olmuyorsa da şehir dahilinde tedarik edilen kuvvetli bir motorla mezkur mahzurun da refine muvaffak olundu. Ve İstanbul'la muhabere heyet-i askeriye ait olmak üzere temin ve tesis edildi.

Vukuat-ı harbiyenin ber-vech-i maruz cereyanı esnasında pek dıl-sûz ve can-hırâş mesaibe maruz kalan muhacirlerin hükümetimizin sû-i tedbiri yüzünden mütehasıl felâketlerinin teşrih ve beyanı için kitabımızda ayrıca bir bahsin mevcudiyetini faidesiz değil, çok elzem ve çok faideli bulduk ve küşad ettik. Muharip bulunduğumuz devletin hepimizce malum olduğu üzere harp planı en kısa ve lâ-yenkati bir sür'atle teca-vüzdü. Bizim planımızsa seferberliğimizi kendilerinden on on beş gün sonra ikmal edebileceğimizden tedafüi, hatta ric'î idi denilebilir. Planlarımız mütegabilen böyle olduğu halde düşmanımız her ihtimali nazar-ı ihtimale alarak huduttan altı saat mesafeye kadar mevcut bütün şehir, kasaba, köyleri bi'l-vasıta ve bilfiil tahliye ettirmiş, biz ise huduttan birçok saat geri çekilecek ve kuvva-yı umumiyesimizi, levazımatını ba'de't-tanzim taarruz edecek iken değil köylerin bilfiil tahliyesine teşebbüs, hatta meseleyi ahaliye anlatarak her şahsın ailesiyle huduttan biraz geri çekilmesi tedbir-i ihtiyatı bile ittihaz edilmemişti. İşte bu teseyyüb, bu acz-i idari, bu düşünmemezlik, işleri layık oldukları ehemmiyetle telakki etmemek, binlerce ailelerin iffetini pâ-yi mal ettirmeye, pek çok emvalin nehb ü garetine ve birçok masum canların, kanların mahv ve irakasına sebebiyet vermiştir.

İdaredeki acz ve zaafımızı bilerek düşmanın istilâsına maruz kalmazdan evvel köylülerimize tehlikeyi anlatıp muhaciretlerine vesatet etse idik, musadif-i enzar-ı teessüfümüz olan vekayi ve ahvâl-i meş'ume vuku bumazdı. Bu hususta muhacirlere mahal-ı muhtelifede düşmanlar tarafından icra edilen mezalimi değil, bizzat kendi tarafımızdan hemcinsimiz, hemdinimiz, hemvatanımız hakkında irtikap ettiğimiz insafsızlıkları arz ve teşrih edeceğiz.

Edirne şehri civarındaki kasaba ve köylerde metevattm aha-
li harbin ilanı üzerine Edirne'ye ve daha iç taraflara muhace-
retlerine delâlet edilmediğinden şehirlerine, meskenlerine ya-
kın mesafelerden atılan düşman gülleleri, kurşunlarıyla ikaz
edilmişler ve süngülerin, şarapnellerin muharrip ateşi altında,
aileler perişan, içerilere doğru firar ve ilticaya mecbur olmuş-
lardı ki bunlardan bir kısmı da Edirne civarında bulunuyordu.
Civardaki muhacirin Edirne'ye duhulu müsaadesinin istihsa-
line çalışıyor, heyhat ki kabullerine heyet-i askeriye razı ol-
muyordu. Heyet-i askeriyenin razı olmamakta hakkı derkâr
idi. Onlar her suretle değil başkasının canlarını nazar-ı itibara
almak, kendi canlarını mahvederek kalenin müdafaa ve seba-
tını temin vazifesiyle mükelleftiler. Heyet-i mülkiye bu gibi
ihtimalleri nazar-ı itibara alarak evvelce erzak tedarik etmesi-
ni hiç olmaz ise bi'l-münasebe arz edeceğimiz teklifleri kabul
ile olsun erzak istihsaline çalışmalı idi. Şehirde mevcut erza-
kın azlığı hasebiyle muhacirlerin kabulü suretinde kalenin aç-
lıktan sür'atle sukût edeceği beyan ediliyordu. Ah bu ne kadar
haksızlık, bu ne kadar insafsızlık, hakikati görmemezlikti.
Hükümetin yanlış hareketinin, ataletinin, düşünmemezliğinin
cezasını bu zavallı köylüler, kadınlar, çocuklar her türlü es-
bab-ı müdafaadan mahrum bir surette hayatlarını ifnâ ederek
kanlarını isâle ile mi ödeyeceklerdi. Hükümetin hata-yı fahişi-
ni -ki bu en ziyade cihet-i mülkiyeye râci' idi- muhacirlerin
hûn-u nâ-hakkı mı tashih edecekti. Kalem, kelimelerin kabili-
yet-i ifadesi, muhacirlerin maruz bulunduğu hâl-i pür-sûzu
anlatamaz. Bunu anlamak bizzat hissetmek, çekmekle kabil-
dir. Acınacak, acınılacak bir halde bulunan kısımlardan kuv-
ve-i bedeniye malik, omzunda martın, dinç, tüvânâ olanları
istisna ederiz. Lâkin zavallı kadınların, masum çocukların bu
can-nizâr muameleye maruz kalmaları nasıl tasvip edilebilir-
di? Düşmanın süngülerinden ırz ve canlarını kurtarıp Edir-

ne'ye koşuşan bu zavallılar tel örgüler önünde on beş gün şiddetli boralar, yağmur sağanakları altında kaldılar. Ne kimse acıyor, ne kimse insaf ediyordu. Bunlara karşı Osmanlılığın İslamiyetin hükümetin cenah-ı re'feti kapanmış mı idi?

Mesaib bundan ibaret olsa idi onlar yine şakir ve memnun idiler. Tahammül etmeye çalışacaklar, tahammül edebileceklerdi. Ancak vürûdlarının on birinci günü sabahı bu zavallılar obüs ve şarapnel taneleri altında uyandılar. Can-hırâş feryatlarla mütevaliyen terk-i hayat ediyorlardı. Evet, kaleye atılan taneler bu zavallılardan yüzlercesini itlaf ediyordu. Artık tahammül bitmiş, sabır kalmamıştı. Ah, hakikaten bu ahval-i can-sûza tahammül gayrı kabildi.

Nihayet baltalarıyla duhûllerine mâni tel örgülerini parçalayarak hevl-i can ile kendilerini şehre attılar ve bi'l-ıztırar artık kabul edildiler. Bu suret-i kabul bakınız bize ne kaybettirdi. Muhacirlerin köylerinde esna-yı firarlarında arabalarına tahmilen kaçırdıkları külliyetli zehair muhacirlerin gülle altında şehre duhûlleri üzerine meydanda kalmış ve düşmanın yed-i zaptına geçmişti. Muhacirinin maruz kaldıkları felâketin müsebbibi olarak heyet-i askeriye gösterilemez, bu hususta makam-ı vilâyetin hata-yı fâhişi gayrı kabil-i müdafaa ve setridir.

Muhasara-ı Kat'îye ve Kale Muharebatı

Mevki-i müstahkemin garp ve cenup cepheleleri istikametinde ahz-ı mevki eyleyen düşman; topçu siperleri, metrisler inşa etmek suretiyle mevaki-i taarruziyesini tahkim ve bir yandan hafif top ateşleriyle Maraş mıntıkasını taciz ediyordu. Edirne civarında bulunan düşman kuvve-i askeriyesi şehri tamamiyle muhasaraya kadir olmadığından muharebat hemen pek az kısımlara inhisar ediyor ve mezkur hücumlarda bi'l-

mukabele icra edilen şiddetli ateşlerle iskat ve tenkil ediliyordu. Seyyar ordularımızın Çatalca hatt-ı müdafaasına ric'ati üzerine Bulgar kuvva-yı umumiyesi kumandanlarından General Ivanof ordusu Edirne pîşgâhındaki kuvva-yı muhasaraya inzımam etmiş ve o tarihten itibaren şehir tamamıyla taht-ı muhasaraya alınmıştı. Ve mezkur muhasara ordusuna muaveneten mültehi bir fırka kadar Sırp askeri kalenin garp cephesi pîşgâhında ahz-ı mevki edip kemal-i şiddetle hücumlara iştirak ediyordu. Esasen ilk devre-i harbiyede en müessir hücumlarda Sırp askeri ileri saflarda bulunduruluyor ve şu suretle de Bulgarların müttefiklerine karşı oynadıkları oyun âşikâr oluyordu. Kalenin muhasarası tarihinden itibaren kat'i ve şedit hücumlar icrasına başlanmıştı. Şehrin her noktasında şiddetli top, mitralyöz sedaları işitilmekte ise de pek fazla havf ve heyecanı mucip olmuyor ve şiddetle edilen mukabeleler efkâr ve kulübü tatmin ediyordu. Düşman bilâ-harp kalenin teslimini istihsal edebilirim ümidiyle şehre Türkçe, Fransızca, Bulgarca, tayyarelerle beyannameler, davetnameler atıyordu.

Muhasara-i kat'iyenin vaz'ından birkaç gün mukaddem ilk attıkları Türki-ül-ibare muharrer "Davet ve İlan" sernameli beyannamede Düvel-i Müttefika-i Balkaniyenin harpten maksatları hiçbir zaman Müslümanlar ve Müslümanlık aleyhinde bir kıyam olmayıp Osmanlı memurlarının bilâ-tefrik-i cins ü mezhep ahali hakkında reva gördükleri zulüm ve itisafın artık tahammülsüz bir raddeye gelmiş olmasından neşet ettiğini ve yine müttefiklerin maksadı bu mazlum tâbileri barbar metbûlarının ellerinden kurtarıp ferih ü fahur mesut ve hür yaşayabilmek için kendileri gibi âdil, hakbîn, insaniyetkâr bir hükûmete tâbi kılmak imiş, -bu beyanat-ı kâzibenin müfâd-ı muğfilesi hakkında söz söylemeyeceğiz, vekayi ve sükût onu daha çok izhar eder. Bulgarlar beyanname mahiyetinden ziyade bir hezeyanname şeklini haiz ifâdât-ı iğfalkârânelerine yavaş ya-

vaş bir şiddet-i kat'îye vererek tehditkâr bir surette devam edip diyorlardı ki:

“Osmanlı ordusu bugün tamamıyla mahv ü perişan olmuş demektir. Rumeli'nin kâffe-i bilâdı Selanik, Manastır, Üsküp şehirleri bile müttefikler eline düşmüştür. Edirne mevki-i müstahkemi tamamıyla muhasara altına alınarak her yerle münakalâtı kat' olunup hiçbir şeyin duhûlüne meydan verilmeyecektir. Hiçbir taraftan kalenin mazhar-ı muavenet olacağına, Osmanlı ordusunun yetişebileceğine imkân ve ihtimal yoktur. Bunlara emin olunuz ve artık bu bedahet-i kat'îye karşısında mukavemet ve sebata kalkışmayınız. Zira şehrinize müteveccih bulunan bin top tabyalarınızı, istihkâmlarınızı, şehrinizi bir harâbe-zâra çevireceği gibi Edirne'den hiç kimse- nin çıkmasına, sağ kalmasına imkân bırakmayacağına muktedir ve o iktidarını icra edeceğine emin olunuz.

Ey ahali! Gelin, teslim olun, ve birçok masum kimselerin bî-sûd olarak kanlarının akmasına ve kendi kanlarınızın akıtılmasına meydan vermeyiniz.” Şehrin her tarafına tayyare vasıtasıyla atılan bu beyannamelerin, ahalinin kuvve-i maneviyelerinde ika edebileceği tesiri izale ve azim ve sebatı takviye [ve] tezyid için mevki-i müstahkem hemen bir beyanname neşrederek Edirne'nin her türlü taarruzata, hücumlara müdafaa edebilecek bir metanetle mücehhez ve bin hatta daha fazla topun tesiratına mukabele edecek kuvvetlerin kalede mevcudiyetine itminanın icap ettiği ilan ediliyordu. Edirne Kalesi topçu ve piyade muharebatı ile taciz edilirken ahalinin şehir dahilindeki vaziyetinden bahsi faidesiz addetmedik.

Halk kahvelerde, gazinolarda mütemadiyen harpten, edvar- ı harbiyeden münakaşalar icra ediyor, hepsi hareket-ı askeri- yeye bi-gâne, adeta ordu memleketi muhafaza için iştira edilmiş bir kuvvet, ahali ise bunlara tamamıyla bi-gân. Şayan-ı muhafaza bir kısım mevki-i müstahkemin Maraş kısmında vu-

ku bulan ilk muharebe halka son derece îrâs-ı havf ü hiras etmiş ise de mütevalî muharebatta icra edilen mekin müdafaalar halkın tatmin-i kulübüne muvaffak olmuş, şimdi herkes o hususta müsterih, ancak haber alamamazlıktan mütevellid umumi bir sıkıntı ve bilhassa saat sekizden sonra gezmek hakkındaki memnuiyet, idare-i örfiyyenin mevcudiyeti, halkı büsbütün tazip ediyor. Bununla beraber bu zapt ü raptın ehemmiyet ve fevaidini herkes takdir ediyordu. Zira şehrin Yıldırım ve Kıyak semtlerinde kesretle mevcut olan ve hemen mezkur semtlerin ahali-i umumiyesini teşkil eden Bulgar ve bazı Rumların perverde ettikleri hissiyat, hissiyat-ı ihanetkârâne tamamıyla malum olduğundan bir vak'a-i ihtilâkiyenin vukûu pek muhtemeldi. Bütün ümera-yı askeriye ve heyet-i mülkiye bir ihtilâl-i dahilinin vukûundan ihtiraz ediyor ve hatta kale kumandanı İsmail Paşa Hazretleri bizzat bu tehlikeyi vukû bulan bazı ifadât-ı hususiyeleri ile teyid ediyorlardı. Şimdi gerek heyet-i mülkiye ve gerekse heyet-i askeriyyenin hıfz-ı asayiş hakkında ibraz ettikleri müessir vazifeşinasıyı zıkr ve beyanı ve asayişin muhafazasına bezl-i makderet eden heyet-i mülkiye ve askeriyyenin fevkinde bir seciye-i mümtazeyi haiz faal, âlî, vazifeşinas mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretlerinin mesai-yi ciddiye ve müsmiresi hakkında icale-i kalemi zaid ve bî-lüzum addederiz.

Evvelce arz edilen Maraş hücumunu müteakip icra edilen muharebat ehemmiyet-i fevkaladeyi haiz olmadıklarından bahsetmemiştik, ancak birinci hücum sahne-i cereyan olan Maraş mıntıkası Teşrinievvelin yirmi ikinci günü başlayan ikinci ve pek şedid, pek hûnrîz muharebenin de saha-i cereyanı oldu.

Muharebe sekiz gün imtidad edip Teşrinievvelin otuzuncu günü düşmanın def ve tenkili ve hücum-u cebrilerinin pek parlak ve pek mekin bir surette tevkifiyle neticelenmişti.

Bu sekiz-dokuz günlük muharebenin en şedid ve sürekli Teşrinievvelin yirmi altıncı gecesı başlayıp bir şiddet-i fevkalâde ile otuz altı saat devam edenidir.

Hatta bu muharebede şehrin muhtelif kısımlarından ağır obüs bataryaları celbine zaruret hasıl olmuştu. Gerek gündüz gerek gece peyderpey Maraş'a sevk edilen asker ve takatfirib bir surette süratle meydan-ı harbe îsaline cehdedilen top arabaları ve atlarının lerze-bahş-ı kulüb olan şiddet-i azimeti ve bir yandan mütemadiyen işitilen şiddetli top sedalarının tannin-i âhenini semaya doğru yükselen siyah kırmızı bulutlar en metin ve mekin kalpleri titretiyordu. Bu muharebede Bulgar efrâd-ı askeriyesi ve hususiyle zabitanının ibraz ettikleri mesai-yi fevkalâde, takat-ı beşeriyenin fevkindeki azm-i cihanpe-sendaneleri, şayan-ı hayretti. Ancak dökme [?] istihkamlarını süngüleriyle parçalayıp zapta muvaffak olan Osmanlıların hakiki evlât ve kardeşleri kahhar muhacimleri siperlerin içinden süngüleriyle çıkararak yerlere çarpabilmek imkânını vermiş, Osmanlı askerleri vazife-i mütehattimelerini [?] ifa etmişlerdi.

Sözlerimizi tekrar ve icmal ediyoruz. Bu muharebede Bulgar efrâd-ı askeriyesi ve zabitanı fevkalbeşer bir azim ile harp etmişlerdi. Siperlerine mütemadiyen düşmekte olan şarapnel, obüs tanelerinin tahribat-ı canşikenine rağmen zabitan ellerinde tabanca, kırbaç, efradı teşci ediyor, firar edenleri katlediyor ve herhalde Edirne'nin zaptını temine cehd ediyorlar. Hûnlarını nisar ederek cehdediyorlardı. Ve bu cehdleri her askerimizin maneviyatında meknûz* bin kalplik bir iktidar ve her kalpte mevcut ancak bir arzu-yu hayat bu muhacemat-ı âhenkdâzâneye mukabele ettirmiş, ettirebilmişti.

Otuz altı saat imtidad eden muharebe-i hûnrîzâne neticesinde tarafımızdan bin beş yüz ilâ iki bin şehid ve mecruh, düşmanın sekiz bini mütecaviz maktul ve mecruhu mevcuttu.

* Meknur çıkmış (-ç.n).

Muharebe-i mezkurede telef olan Bulgar askerinin bir kısmı Dâr'ül-Fünûn talebesinden olduğu muhakkaktır.

Muharebenin ibtidarından itibaren şehirde mevcut arabalar polis ve kanunlar tarafından toplanılarak Maraş'a doğru sevk ediliyor ve birkaç saat mürûrundan sonra aynı arabaların ancak şimdi memleketi, memleketin namus ve hayatını kaniyla müdafaa eden yaralılarla dolu olarak avdetleri görülüyor ve bu manzara kalpleri en ulvî ve samimi hislerle çarpıtırıyordu.

Teşrinievvelin otuzuncu günü Edirne Kalesi'nin en müthiş muharebatından olan Maraş hücum ve müdafaası hitam buldu. Artık topların iniltileri susmuş, bir an evvel ateşler içinde yanan mıntıka şimdi siyah dumanlarla pûşide, matemîn, her yer ceset tepeleriyle kabarmış ve bunların fevkinde sema bir ihmîrâr-ı hazin ile ağılıyor. Meydan-ı harpte iğtinam edilen tüfenkler, kasaturalar ve daha sair esliha şehre getirilmiş, ahali kemal-i memnuniyetle temaşa ediyor, herkes muharebenin neticesinden şen ve handan, Maraş muharebesini müteakip meydan-ı harpte maktulen kalan düşman cesetleri defnedilmemişti, tefessühe başlayan ecsad havayı ifsad etmekte ve bi'n-netice Maraş kısmında aramsâz askerimizin sıhhatini tehdit etmekte bulunmuştu. Cesetlerin defni hakkında beyaz bayrağı hamil bir mükâleme memurunun heyet-i askeriyece irsaline teşebbüs edilmiş ise de memurumuz düşman tarafından şiddetle bir kurşun yağmuruna tutulmuş ve katiyyen takarrübüne meydan verilmemişti. Bi'l-gurur askerlerimiz tarafından cesetlerin defnine mecburiyet hasıl olmuş ve o suretle hareket edilmişti. Şehrin Maraş mıntıkasında muharebat-ı şedide cereyan ederken Bulgarlar kalenin garp cephesinde Sırp asakir muavenesiyle mütemadiyen iki gece baskınlar vermişlerse de hiçbir şeye muvaffak olamayıp dahil oldukları muvakkat diz siperlerini lâşeleriyle imlâ ve münhezimen mecbur-u ric'at edilmişlerdi.

Sırlılar şebhûnlarını şu suretle tertip ediyorlardı.

İleri karakollarımızı iğfal için mühim bir kuvveti pek uzak mevakide ellerinde elektrik fenerleri olduğu halde kaleye doğru yavaş yavaş yürüdükleri esnada diğer bir kuvvet zulmet-i leylden bi'l-istifade Osmanlı siperlerine doğru yaklaşıyor ve hamil oldukları bombalarla muhafızları itlaf ve siperlerin zaptına gayret ediyorlardı. Bu tarzda kaleye Teşrinievvelin yirmi dokuzuncu ve otuzuncu geceleri iki baskın vaki olmuşsa da askerlerimiz kuvvetli projektörlerin muavenetiyle düşmanı hâmil olduğu bombaları atacak mesafeye takrib etmeden yay-lım ateşleriyle hücumlarını kesrettiler.

Maraş muharebesini müteakip en ziyade haiz-i ehemmiyet olan harp Kartaltepe hücumu idi.

Kartaltepe mevkiî Edirne müstahkem şehrinin cenup cephesinde vaki olup Maraş ile beynlerinde Arda Nehri hadd-i fasıl teşkil etmektedir. Bulgarlar cenup cephesini hakkıyla taz-yik edebilmek için Kartaltepe'nin elde bulunmasını pek elzem add ile bu lüzumun nümayendesi olarak nehrin mezkur tepeye mukabil olan kısmına bir ahşap köprü inşa eylemişlerdi. Ancak köprü şiddetle nüzul eden yağmurlar hasebiyle feyzan eden nehrin taşkın dalgalarına mukavemet edemeyerek parçalanmış gitmiş ve Bulgarların Kartaltepe'yi zaptetmek hakkındaki ilk emel ve teşebbüsleri şu suretle akîm kalmıştı.

Feyzanın nihayet bulmasıyla derhal Bulgarlar ikinci bir köprü inşa ve Kartaltepe'ye karşı bombardıman icrasına kadir mevaki-i hâkimeyi tahkime başlamış ve mevki-i mezkurun bazı aksamını elde etmişti.

Mevki-i müstahkemce ehemmiyeti malum olan Kartaltepe'nin düşman tarafından şu suretle işgaline ibtidar edildiği anlaşılnca kalenin en fedakâr askerinden madud ve Hüsameddin Paşa kumandasında bulunan Anadolu nizamiye efradından mürekkep Onuncu Fırka hemen mezkur tepeye i'zâm

edilmiş ve şiddetli topçu, süngü hücumlarıyla düşmanı ahz etmiş olduğu mevkilere tard ve şehre nazır ve hakim bulunan nukat-ı mühimmeyi tekrar yed-i zaptına geçirmişti. Muharebe-i mezkurenin vukuundan altı gün sonra bizce keşfedilemeyen bir sebepten dolayı Hüsameddin Paşa fırkası oradan kaldırılarak mezkur tepenin emr-i müdafaası -kale muharebatının bütün safahatında adem-i sebat ile ön almış- Gümülcine redif alayından birkaç tabura tevdi edildi.

Şimdi Kartaltepe'nin zaptından Anadolu nizamiye efradının şiddetli fedakârâne hücumları karşısında feragat hissini hissedilen düşman mevki-i mezkur müdafaasının Gümülcinelilere tevdi edildiğini keşfedince -zira düşman bile Gümülcine efradının adem-i sebatına vakıftı- şiddetli bir hücum-u nâ-gehâni icra ve ehemmiyetsiz bir muharebe neticesinde tepeyi yed-i zaptına geçirdi.

Hemen Hüsameddin Paşa fırkası mahall-i harbe getirilmiş ve mezkur fırka yirmi dört saatlik mütemadi hücumlarla muhacimleri mevkillerinden tarde sa'y etmiş ise de düşmanın ta'biyede gösterdiği maharet topçuları ile askeri tarafından ibraz edilen şiddetli mukavemet tepeden tardına imkân hâsıl edememiş, askerlerimiz mecbur-u ric'at olmuşlardı. Her ne kadar düşmanın bu muharebattaki telefâtı pek küllî ise de Kartaltepe'nin fenn-i askeri noktasından haiz olduğu ehemmiyet düşmanı asla meftur etmemişti. Ve işte düşman o noktaya ta'biye ettiği uzun menzilli toplarla bilâhare Sinekli cihetindeki istihkamatımızı, Karaağaç kasabasını, değirmeni, askeri pavyonlarını bombardıman etmeğe muvaffak oldu. Düşman ilan-ı harpten beri hücumlarını mevki-i müstahkemin cenup ve garp yani Maraş ve Kartaltepe cephelerine hasretmiş, nukat-ı mezkuredeki mevaki-i mebrureyi yed-i zaptına geçirdikten sonra Teşrînisâninin birinci gününden itibaren şark kısmına ve mezkur kısmın hatt-ı aslî noktasına üç-dört kilometre me-

safede kâin Mezartepe, Maltepe, Musa Beyliği, Köşen Çiftliği mevakiine taarruz etmiş ve mezkur cephelerin zaptı ihtimali üzerine mıntı¹anın emr-i müdafaasıyla mükellef Babaeski Redif Alayı Onuncu Nizamiye Fırkasından müfrez bazı taburlarla takviye edilmiş ve üç gün devam eden pek hûnrîz bir harp neticesinde düşman kısmen işgal ettiği mevakiden püskürtülmüşse de netice-i muharebede Mezartepe ve Maltepe mevakii istirdad ve muhafaza edilebilmiş. Teşkilât-ı tabiiye ve ârızıyesi itibariyle ta'biye ve tahkim nokta-i nazarından son derece şayan-ı ehemmiyet bulunan ve evvelce zikredildiği üzere hatt-ı asliye üç kilometre mesafede vâki Musa Beyliği ve Köşen Çiftliği mevakiinin istirdadı mümkün olmamıştı. Bilâhère düşman mevaki-i mezkureye ta'biye ettiği 5, 10 ve 15'lik muhasara toplarıyla şehri bombardıman etti.

Muharebat-ı salifenin cereyanı esnasında askerin ibraz ve ibzal ettiği azim ve fedakârî ahalide hükümran-ı tabii olan ye's ve hırman tadil ediyorsa da Musa Beyliği ve Köşen Çiftliği mevaki-i hâkimesi düşman tarafından zaptedilince İd-i Adha'nın ikinci, yani Teşrinisanînin sekizinci günü ba'de'z-zevâl üçte bizzat şehrin bombardımanına başlaması ve Kıyak, Karanfiloğlu, Sultan Selim, Eski Cami, Paşa Kapısı, daire-i askeriye civarında şiddetli infilâk eden güller ahalinin sükût ve sükûnetini mütehâlik bir şiddetle heyecana kalb etmiş ve top ateşi altında kalan mahallat-ı ahalisi bombardıman tesirinden masun Yeni İmâret, Orta İmâret, Mihalbaşı, Yıldırım semtlerine muhacerete başlamışlardı.

Arz ettiğimiz üzere şehrin bombardımanı ahalinin kalbine havf ü hiras ilka etmekten hâlî kalmamışsa da herkes yek-kalb ve yek-dehen, aynı hissiyat-ı itimadkârâne ile mütehassis, muktedir kumandanlarının düşmanı sabaha kadar kahr ve muzmahill ve mevaki-i mezkureye mevzû bataryaların iskat edilebileceğine mutmaindiler.

Düşman akşama kadar devam ettirdiği top ateşini gurûb ile beraber kesmiş ve artık halk şu sükûtun hiç olmazsa sabaha kadar devam edeceği ümidiyle yataklarına girmişlerdi. Gece Edirne şehrine indi, her yer karaltıldı. Sükût devam ediyordu, nısfu'l-leyl olmuş, hilâl donuk bulutlar arasından müteverrim çehresiyle ufukta dinleniyordu. Birden bire şiddetli bir alev, sonra gülleler tarrâka-i muharripleriyle patlamağa başladı. Düşman şehri tekrar bombardımana ibtidar etmişti. Halk yataklarından topların tarrâka-i canhevliyle fırlamış, herkes lerzan ve mebhut gözlerin delemmediği karanlıklar içinde mütemadiyen parlayan ateşleri ve müthiş seslerin tarrâka-i enîni ile mütedehhişti.

Bombardıman bilâ-fâsıla denilecek bir şiddetle sabaha kadar devam etti. Daire-i askeriyenin top ateşi altında kalmasıyla bi'z-zarur mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa erkân-ı harbiyesiyle ateşin tesiratından masun bulunan Kaleiçi semtinde bir eve nakletmiş ve ancak nakilden takriben iki üç saat sonra mevki-i mezkurun dahi bombardıman saha-i tahribine dahil olması ve hususiyle Şükrü Paşa Hazretlerinin ikamet buyurdıkları hanenin yakınlarında bir tahrip tanesinin infilâkı kumandanlık ve erkân-ı harbiye heyetin Yanık Kışla'ya nakline mecburiyet hâsıl ettirmişti.

Şehri bombardıman eden Musa Beyliği ve Köşen Çiftliği noktalarına mevzû düşman toplarının iskâtı zımında bataryalarımızın şiddetli endahtları tamamıyla bî-tesir kalıyor ve düşman kemal-i emniyetle şehrin bombardımanına devam ediyordu. Zira düşman toplarının mevziinin keşfi mümkün olmuyordu.

Her ne kadar gece vuku bulan endahtlarda düşman bataryalarının keşf ve iskâtı me'mul ise de şehri bombardıman eden topların ileri ve sağ sol taraflarında ve pek geniş cephelerle esna-yı endahтта ateşler yakıp dinamitler atması matlub-u iskât

topların hangileri olduğunun taayyününe imkân bırakmıyordu. Bilhassa ki toplar mermilerinin zaviye-i sukûtlarından istidlal edildiği üzere endirekt endaht ediliyordu.*

Her ne kadar kale kumandanlığınca mezkur topların iskâtı hakkında her türlü fedâkârlığın ifa ve izharına sarf-ı mesâif ediliyor ve düşmanın bir mermisine -kumandanlığın müsaade-i mahsusesiyle- grup ateşleriyle mukabele ediliyorsa da mezkur topların iskâtı mümkün olmuyordu. Esasen lâ-ale't-tayin bir topun veya bir top bataryasının iskâtı iki suretle mümkün olabilir: Topu bizzat tanelerle tahrip ve iskât, ikinci suret ise zapttır.

Birinci suretin icrası top mevziinin tayin edilemeyip edilse bile bir mânia-i araziye arkasında bulunması, ikinci tarikin ise bir huruca tevakkufu, mevki-i müstahkemin kumandanı Şükrü Paşa'nın askerinin azlığından dolayı hurucu tasvip etmemesi topların iskâtına imkân hasıl etmiyor ve bi'n-netice şehri ateş altından kurtarmağa mani oluyordu. Mezkur cephe kumandanı Miralay Ali Şefik Bey maiyetine beş bin asker verildiği takdirde topların zaptına muvaffak olacağını beyan ve temin etmiş ise de esbab-ı maruzadan dolayı Şükrü Paşa Hazretleri teklif-i mezkuru reddetmişti.

Düşmanın muharrip gülleleri her gün müteaddid evleri yıkıyor, harap ediyor, muhtelif ve müteaddid mecruiyetlere sebebiyet veriyordu. Şehir bombardımanı esnasında bizzat şahidi olduğumuz şeklen pek ehemmiyetsiz mahiyeten pek ulvî bir vak'anın naklinden sarf-ı nazar edemeyeceğiz.

Şark cephesinden gelen güllerden birkaçı mütevâliyen Üç Şerifeli Câmî-i Şerifinin Karanfiloğlu Çarşısı'na müteveccih kapısı önünde anîf şiddetlerle patlayarak kaldırımları yerler-

* Endirekt endahttan maksad top bir mânid-ı araziye'nin arkasında namlu ağzı amuden havaya gelmek üzere ta'biye ile humbaralarla hedefin her noktasını bilâ-mânia bombardıman edilebilir.

den söküyordu. Evlerin camlarına, dükkânların kepenklerine çarpıyordu. O esnada kale erkân-ı harbiye heyet reisi Binbaşı Fuad Bey sukût eden mermilerin açtığı rahnelerden güllerin zaviye-i sukûtunu mesaha ederken mümâileyhin biraz ötesine düşen bir tahrip tanesi tarrâka-i âhenînle patlayarak camiin medhalini kesif bir zulmete garketmişti. Bu sukût ve infilâk herkesi kaçırdı. Ancak dumanın kesif tabakaları yavaş yavaş zail olmağa başlayınca aşk-ı vazifekârîsi hubb-u nefsine kat kat faik muhterem ve şayan-ı hayraniyet Fuad Bey nazra-i istihkârıyla güllenin nokta-i sukût ve infilâkını tecessüs ediyor ve izhar ettiği metanet ve azim ile damarlarında meknuz ve mevcut Osmanlı şehamet-i fitriyesini fiilen izhar ediyordu. O burada namus-u Osmanînin istihkâr-ı hayat seciye-i merdane-gisinin timsal-i zî-hayatı idi.

Düşman şehri bombardıman etmek imkânını istihsal ettikten itibaren mevaki-i müstahkemeyi pek az bombardıman ediyor ve piyade muharebelerinde hemen asla bulunmayıp şehre yağdırdığı muharrip güllerle ahaliyi müstagrık-ı havf ü hiras etmek ve maruz oldukları felaketin teslim ile ifakatyab olacağını yine evvelki vech ile beyannamelerle -tabii ki tayyarelerle atılıyor- anlatıyor ve ahaliyi hükümete karşı isyan ettirmek emeliyle mütemadiyen çalışıyordu. Böyle bir emel İslam ahaliye tabii ki asla mevcut değildi. Bu emeli perverde edenler bulunsa bile satvet-i hükümet bunları bu emellerden geçirmeğe kadir ve heyet-i askeriye iki ateş arasında bile olsa şehrin müdafaasını temine pek âzim bulundukları muhakkaktı. On üç gün devanı eden şehir bombardımanı esnasında iki üç yerde harîk zuhur etmişse de evvelce harîk vukuu ihtimali nazar-ı ibtisara alınarak İstanbul'dan celbedilen itfaiye takımlarının fedâkârî-i cansipârî sayesinde itfa edilebilmişti. Gece vuku bulan yangınlar da idare-i örfiye olmak münasebetiyle ahalinin evlerinden çıkmalarına müsaade edilmiyor, efrad-ı askeriye

yanan evin eşyasını hemen diğer bir haneye nakil ile hıfz ve sabahleyin sahibine teslim ediyorlardı.

Yukarıda itfaiye efradı hakkında cansiperâne vasfını istimal ediyoruz. Bu fazla bir gurur-u hodgami zannedilmesin, bu kelime efradın mecbul bulundukları hiss-i fedakârîye karşı pek naçizdir. Zira itfaiye kıtaatı düşmanın muharrip ve-îâ-yünkati yağın müthiş ateşleri altında ateş söndürmeğe pek canlı ve bî-havf ve ateşli olarak çalışıyorlardı. Zira düşman şehrin ateş gördüğü kısımlarını itfâsı için bulunması tabii ve zaruri olan ahali hiç olmazsa askerin mevcudiyetini nazar-ı itibara alarak mahall-i harîk ve civarın şiddetli şarapnel taneleri altında bulunduruyordu. Evvelce düşmanın ateşi altında bulunmayan mahallattan Karaağaç kısmına da Kartaltepe'den gülleler endahına başlanmış ve karye-i mezkure civarında mevcut askeri pavyonlar, bazı evler harap bir hale gelmişti.

Karaağaç'ın ilk bombardımanı esnasında bir gece bütün evler vehleten gülleler altında kalmış ve halk Karaağaç'la şehir arasında mevcut geniş sôğütlüğe ilticaya mecbur olmuşlardı.

Şehre bombardıman esnasında bin raddelerinde tahrip ve lağım tanesi ve yüz elli kadar şarapnel atılmış ve ahaliden yirmi kişinin telefine ve elli kişinin mecruhiyetine sebebiyet vermişti. Bu mermilerin tesiratından kısmen münhedim ve kısmen hasarзде olan mebaninin adedi takriben 300 ilâ 350 raddesinde idi ki bunlara Karaağaç'a düşen 300 raddesinde tahrip, lağım taneleriyle şarapnellerin ilâvesi icap eder. Karaağaç'a düşen taneler on-on beş şahsın telef ve mecruhiyetine sebebiyet vermişti.

Kale şu safahat-ı harbi geçirmekte olduğu gibi ahval-i dahiye de âtîdeki satırlarda hülâsa edilebilir. Gazların az olması hasebiyle hükümetçe vaz'-ı yed edildiği bi'l-münasebe arz olunmuştu. Artık bu esnalarda gaz daha ziyade azalmaya başlamış, fenerler asla yakılmıyor. Gündüzleri ufuklarında toplar

inleyen, söylenen şehir geceleri, bilhassa bombardımanın kesildiği saatlerde bir hamûşî-i lâl ile susuyor, siyah perde-i zulmet her yeri gölgelendirmiş, bazen ay hafif nurunu serpiyor ondan mahrumiyet zamanlarında ise havf ü hırâsa inzınam eden hirâs-ı şeb pek takat-fermâ, takatı pek ezici oluyor. Gazdan maada şeker, tuz da bitmiş, fırınların önünde hemen mütemadiyen tekerrür eden şamatalar, patırtılar gürültüler hatta darplar bu mahsur ahalinin ekmek itibarıyla ne kadar muhtaç ve aç olduğunu pek acı anlatıyordu. Sokaklar daima تنها, sıkı bir inzibat-ı askeri altında bulunuyor. Her yer boş, her yer sâkit. Hastahaneler mecruhin ile mâlî, şehrin en faal kısımlarından biri de hiç şüphesiz ki onlar. Hastahaneleri zikrederken mümtaz yüksek bir heyeti kâriînin enzarına arz etmek isteriz.

“Edirne Mekteb-i Sultani Heyet-i İdare ve Talimiyesi” ve bilhassa mezkur heyetin en güzide rüknü Riyaziyat kısmı muallimi Mahir Beyefendi’yi kemal-i takdir ile zikirden asla feragat edemeyeceğiz.

Muharebenin ilk günleri asker ve ahalide görülen neşe yavaş yavaş tezelsüle başlamış ve yerine bir ye’s ve nevmidî kaîm olmuştu.

Bu azim ye’s ve kedere pûyan halk mütarekeden bir iki gün mukaddem bir sabah sokağa çıktıkları zaman makam-ı sadâretten vilâyete vârid âtî’ül-müfad telgrafı büyük bir mesruriyetle yekdiğerine nakil ve bir gün ölene kadar deveran eden şayiâtın bazı bedhahan tarafından icat edildiği zehabına düşmüşlerdi.

Mebhus telgraf şu suretle icmal edilebilir. Askerî planımızın icabatından olarak Çatalca hatt-ı müdafaasına çekilen ordumuzun kuvva-yı maddiye ve maneviyesi tam ve lâ-yetezelzel bir haldedir. İcra edilen muharebede Bulgar asakir-i muhacimesine yüz bini mütecaviz telefât verdirilmişti. Bulgarlar

mütarekeyi talep ve tacilde muztarr kalarak mütareke müzakerâtı için mükâleme memurları göndermişlerdir. Akdolunacak mütareke netice-i musalahaya kadar devam edecektir. Yanya ve İşkodra Kalelerimiz kemal-i şiddetle müdafaa ve sebat etmektedir. Edirne Kalesi'ne erzak gönderilmesi de taht-ı temine alınmıştır. Mevki-i müstahkem müdafiîn askeriyesinin mütehalli oldukları ulüvv ve himmet-i fedakârîden sebat ve metanet intizar etmekteyiz.

Ahali, Bulgarları mütareke talebine mecbur eden Çatalca ordusunu kalben takdis ediyor, muzafferiyetin kalplere verdiği sürur ve mefharetle birkaç aydan beri devam eden şiddetli bombardımanın tesiratını unutmuş, kalplerinde canlanan ümit pek uzun ve müphem hayat-ı mahsuriyetin artık namusu millet mahfuz olduğu halde hitamına mutmain bulunuyordu.

Teşrinisanînin on dokuzuncu günü ellerinde beyaz bayrak olarak bir Bulgar heyet-i askeriyesinin muhit-i müdafaaya doğru takarrübü görülmüş ve mezkur heyetin şerait-i müzakereye memur oldukları zannedilerek Papas Çeşme mevkiine erkân-ı harbiye zabitanımızdan Binbaşı Kâzım ve Yüzbaşı Remzi Beyler heyet-i mezkure ile berây-ı mülâkat irsal edilmişlerdi.

Düşman tarafından gönderilen heyet bir miralay ve bir mebustan ibaretti. Heyet-i askeriyemize üstü mevki-i müstahkem kumandanlığına muharrer kapalı bir zarf tevdi edilip mezkur mektubun kumandan Şükrü Paşa'ya itası iltimas edilmişti. Heyet-i askeriyemiz salahiyetleri böyle adi bir tavassutla mahdut olmayıp her türlü hususatı müzakereye mezun olduklarını beyan etmişler, bunun üzerine Bulgar heyet-i askeriyesi zarfın küşad edilebileceğini söylemeleriyle Kâzım Bey zarfı küşad ve mektubun ilk satırlarından teslim teklifini mutazamm olduğunu anlamakla derhal zarfı iade ve kalenin düşmana karşı

hiçbir suretle aciz olmadığını ve eğer böyle bir teklif için gelmiş olduklarını bilselerdi mülâkata bile lüzum görmeyeceklerini ve derhal muhit-i müdafaadan tebaüd etmeleri lüzumunu beyan etmişti.

Bulgar heyet-i askeriyesi bittabi pek mûtehayyir ve meyyus oldukları halde ordularına avdet ettiler. Makamat-ı resmiyenin mütareke akdedildiği hakkındaki tebligatına rağmen düşmanın vâki olan teslim teklifi akdolunacak musalahada maksadlarının tamamı tervici zımnında bir emrivaki ihzarı emeli idi. Hatta aynı gece zevali saat on'da şiddetli topçu ateşi ile bombardımana ve her cihetten şiddetli piyade hücumları icra eylemiş ise de bir hatve bile ilerlemelerine meydan verilmemiş ve taarruzları akim bırakılmıştı. Yekdiğerini her dakika, her hatvede mahv ve helâka âmâde muhasımın delegelerinin Pappas Çeşme mevkiinde cereyan eden pek kısa ve pek soğuk bir mülâkatı müteakip gece delegeler tarafından verilen red cevabına karşı düşmanın pür ateş ve infial kuduracağı tahmin ediliyordu. Filhakika gece siyah kanatlarını, ezan-ı Muhammedî sakaflarında her gün beş kere hazin hazin ihtizazlar bırakan şehrin saf, mübarek ufuklarına germiştiki toplar sayhakâr tanninler ile derin derin inlemeğe başladılar. Düşman Edirne'ye cihat-ı erbaasından hücum ediyordu. İstihkamatımızdan müdafilerimizin kalplerinden fıskıran ateş, kin ve gayz gibi düşman üzerine müteveccih projektörlerimiz şarapnellerin, obüslerin şedid infilâklarına, infiâllerine rağmen hiçbir tarafta hiçbir gözlerini kırpmıyor, düşmanı ve cihet-ı endahtı tayin ediyordu. Şehre atılan tanelerden harîk zuhur etmiş, siyah pek siyah gecenin kesif tabakaları içinde semaya doğru yükselen bu sûtûn Edirne'nin kalb-i safından fıskıran bir naire-i isyan gibi idi.

Dakikada yüzlerce mermi fırlatan bu azgın hücumu aynı âzim bir fedakârî ile mukabele ediliyor. Mütekabilen endah

edilen belki iki yüz merminin birden infilâkından mütehasıl şedid ve âhenîn tarrâkalar Edirne şehrini, muhitini, âfâkını sarsıyor ve Bulgarlar makhur ve münhezimen karargâhlarına çekiliyorlardı. Edirne'nin ufukları kırmızı bulutlarla yanıyor. İstihkamatin siyah evlekeleri [?] leşlerle dolu, ne bir ses ne bir seda, bir sükun-u haif ve sonra kat'iiyen taayyün eden Bulgarların adem-i muvaffakiyeti.

Mütareke

Teşrinisanînin yirminci günü Başkumandanlık Vekâletinden mevki-i müstahkem kumandanlığına mevrud telgrafname-i resmîde Yunan hariç olmak üzere Düvel-i Müttefika ile mütareke akdolunduğu ve kalelerin mütarekeden herhalde istifade edecekleri suret-i katiyede beyan ediliyordu.

Aynı gün Papas Çeşme'de Bulgar mükâleme memurlarıyla heyet-i askeriyemiz arasında iki adet mütareke protokolü tanzim ve teati edilmişti. Mütarekenin resmen akdine dair mevki-i müstahkem kumandanlığı canibinden şehrin muhtelif mahallerine beyannameler talik ettirildi. Evvelce mevki-i müstahkeme ihtiyacat-ı gıdaiyenin nev' ve miktarı hakkında İstanbul'dan varid olan suale cevaben kalenin ihtiyacatı bildirilmişti.

Heyhat ki Başkumandanlık Vekâletinden mevrud ikinci bir telgrafnamede netice-i musalahaya kadar Edirne'ye erzak ithaline Düvel-i Müttefikanın muvafakat etmediği bildiriliyor, halbuki evvelce gelen ve ahaliye tebliğ edilen telgrafnamelerde ordumuzun muzafferiyeti zikir ve beyan ediliyordu. Hiç nasıl olabilirdi ki ordumuz galip bulunduğu ve düşman mütarekeye talip olduğu halde bu pek muhik talebimizi is'âf etmemek tarikini iltizam etsin ve bu iltizam tarafımızca câ-yı kabul bulsun; işte bu fikir ve mütalaa, bu muhakeme memurini, he-

yet-i askeriyeyi ve bir kısım halkı son derece ürkütüyor endişenak ediyordu. Ancak son gelen telgrafın müfадından tamamıyla malumatdar olmayan halk mütemadiyen Karaağaç istasyonuna İstanbul'dan vürud edecek trenleri berây-ı istikbal kafile kafile şıtab edip duruyordu. Heyhat ne boş bir intizar, ne elim bir inkisar-ı hayal; evet, halk demiryolları üzerinde game-i madeniyesiyle istihza eder gibi mütemadiyen geçen düşmanın erzak yüklü trenlerini görmeğe mecbur oluyordu. Ve efsus ki bütün bu trenlerden levazım-ı tıbbiyeyi hamil yalnız iki vagon Edirne şehrine Bulgar trenlerine merbut olarak geldi. Akd-i mütarekeyi müteakip Başkumandanlık Vekâletinden alınan emir üzerine Sofya'dan Çatalca'ya, Çatalca'dan Sofya'ya amed ü şud edecek trenlerin Edirne muhit-i müdafaası dahilinden mürûruna mümanaat edilmemesi iş'ar buyurulmuş ve bittabi ol-vechle muamele olunuyordu ki istasyonda, muhit-i müdafaа dahilinde mevcut şimendifer hattının güzergâhında müctemi halk İstanbul'dan tren beklerken Bulgaristan kralı Ferdinand'ın rukûbuna mahsus vagonları havi tren ve bunu müteakip erzakla dolu trenler geçiyor ve bi'l-iltizam sūr'atlerini tenkis ve sık sık şehre, şehrin kalpgâhına güzergâhtaki ahalinin enzar-ı intizarına, sāmialarına birer safir-i istihza gönderiyor, trenlerin şu suret-i mürûru gerek askerin gerekse ahalinin kuvve-i maneviye ve tefekküriyesi üzerinde pek elim ve derin tesirler yapıyordu.

Şehir ahalisi ki umumiyetle ateşten masun bulunan Yeni İmaret, Eski İmaret, Mihalbaşı, Yıldırım mahallatına çekilmişlerdi, artık yavaş yavaş meskenlerine avdet ediyorlardı.

Gerek ahali gerekse asker erzak yüzünden son derece müşteki iken iştikayı düşman ordusuna vagonlarla erzakın mürûru büsbütün tezyide başlamıştı. Ne kadar elim idi ki her hareketimizde olduğu gibi hükümetimiz bu hususta maneviyatı hiç nazar-ı itibara almamıştı. Halk gıdasızlık beliiyesine inzi-

mam eden gazsızlık musibetiyle müteallimken hatt-ı müdafaa dahilinden yüzlerce vagon düşman ordusuna erzak taşıyor. Ve biz galip bulunduğumuz halde -zira halka böyle işâe edilmişti- erzakın hatt-ı müdafaa dahilinden geçmek şartıyla düşmana müsaade itâsı kalenin ise erzaka olan ihtiyacı şedidi bedihi olduğu halde merkezce düşünülmemesi ahalinin kalbinde şedid bir nefret uyandırmış, hükümet-i merkeziyeyi bu adem-i idrakinden dolayı herkes takbih ediyor ve zeval-i na-pezir bir gayret ile müdafaasına bezl-i himmet ve ikdam edilen kalenin şu suretle mehcür ve na-ümid bırakılması heyet-i askeriyeyi de aynı his ile mütehassis etmişti.

Her gözde ağlayan bir elem, her kalpte nezih ve inanılmak istenilmeyen bir hakikat vardı. Edirne'nin Bulgar ordusuna teslimi düşmanın metalibatı önünde serfûrû, zira hatt-ı tahkim dahilinden mürûr eden erzak trenleri her geçişlerinde kaleye birçok gazeteler atıyor ve mûndericatlarından ordumuzun tamamıyla mağlup olup Çatalca'ya ric'at ettiği, memalik-i Osmaniye'nin Yanya, İşkodra Kaleleri istisna edilmek şartıyla bütün aksamının Düvel-i Müttefika tarafından zaptedildiği ve evvelce statûkonun muhafaza edileceği hakkında mevcut karar-ı düvelînin mefsuh bulunduğu -zira mezkur karar galibiyetimiz ihtimali nazar-ı ihtimale alınarak Rumeli'deki arazimizin tevsiine meydan vermemek üzere vaz' edilmişti- ve Rumeli'nin tamamıyla Düvel-i Müttefikaya terk edileceği ve Adaların dahi Yunanistan tarafından zaptedildiği beyan ediliyordu.

Zahire Taharriyatı, Kolera Hastalığı ve Ahval-i Umumiye

Evvelce bi'l-münasebe müteaddit kereler arz edildiği üzere Edirne Kalesi'ni en ziyade tazyik eden erzakın azlığı, pek nakâfi bulunması idi. Kanunuevvelin evasıtına doğru ahalinin

yiyeceği artık hemen hemen peynire inhisar ediyor gibi idi. Şehirde tuz bitmiş, yerine herkes peynir ve turşu salamurasını istimale başlamıştı. Fırınlarda pek az tabh edilebilen ekmek tuzsuz olarak pişiriliyordu. Mevcut mevaşi lahminin ahali ve askerce tuzsuz eklolunması bazı mertebe muzırratı dâi olmuşsa da bilahare bu mahzur evvelce arz ettiğimiz üzere salamura suyu ile tabhı suretiyle defedildi. Bu esnalarda evvelâ bazı hastahanelerde ve şehrin muhtelif noktalarında kolera zuhur etmeğe başlamıştı ki bu hal ahali-yi mahsureye büyük bir dehşet ilka ediyordu. Zira kolera vefeyat ve musabları günden güne tezayüde başlamıştı. Memleketin dahilindeki çeşmelerde cari su şehre üç dört saatlik mesafede kâin bir menbadan gelmekte idi. Bulgar kuvva-yı askeriyesi şehri muhasara edince su yollarını hemen tahrip ve Edirne'ye gelen suyun şu suretle kat'ına muvaffak olmuştu. Edirne dahilinde adedi mahdud birkaç menba'la kuyu ve nehirler suyu mevcuttu ki ahalinin kısm-ı küllisi nehir sularını içiyor ve mezkur suyun tetkikat-ı hurde-bînîyeden kolera'nın sirayetini en ziyade teshile bir vasıta olduğu anlaşıyordu.

Suların şu suretle kolera hastalığının sirayetine bâisiyeti hükümetçe nazar-ı dikkate alınarak belediyece Arda Nehri kenarına vaz' olunan tasfiye (filtre) aletiyle musaffa su istihsal edilerek şehrin çarşısına kadar mezkur suyun nakliyle bir kısım ahaliye tevzii temin olunuyorsa da vesaitin fıkdanı ve adem-i kifayesi hasebiyle diğer mahallata, velhasıl Edirne'nin her kısmına musaffa su tevzii mümkün olmuyor ve binnetice pek çok kimseler nehir suyu içmeğe mecbur ve bu sebeple musaffa su yüzünden sıkıntı çekilmek mahzuru tamamiyle ref edilemiyordu.

Maattessüf her husustaki şîme-i sa'yimizin icabat-ı asliye ve esasiyesinden olduğu üzere musaffa su çeşmeleri de birkaç zaman sonra unutulmuş, bakılmazlık yüzünden tecemmüd ve

esasen mevcut susuzluk büsbütün tezayüd etmişti. Leh'ül-hamd ki bu esnada icra kılman tedabir-i sıhhiye ve bilhassa mevsimin tesirâtı kolerayı biraz tahfif etti. İnsanların havaic-i zaruriyesi hükmünü alan tütün meselesi bu esnalarda zuhur etmişti.

Rejide mevcut kıyılmış tütün bitmiş ve kıyılmamış yaprak tütün fûruhtuna başlanmışsa da ihtiyacı tamamıyla def bulunmadığı cihetle kaçakçılar nezdinde mevcut havan ve bıçaklar pek gali fiyatla iştira edilerek kıyılmış tütün satmak imkânı istihsal edilmişti. Müddet-i muhasarada vasatı bir hesaba nazaran reji idaresi üç dört yüz bin lira raddesinde hasılat yapmış ve memurin maaşatı hemen kâmilten mezkur meblağdan te'diye edilmişti.

Bu esnada şekerin de kıyyesi bir mecidiyeye satılmağa başlamıştı. Bazı mualecat-ı tıbbiye de istimali pek zaruri olduğundan hastahane depolarında iddihar olunan miktar-ı kâfi şeker kalenin sukûtuna kadar ihtiyacı tatmin edebilmiştir.

Şehirde her gün bir tenakus-u şümûlî gösteren me'kulat evvelce arz edildiği üzere ekmeğe de sirayet etmiş bulunuyordu.

Fırınlara önünde her gün görülen cem-i gafir yine aynı kesretle ancak daha ziyade bir şiddet ve heyecan ile ekmek tedarikine çalışıyor ve bütün gün fırının önünde beklediği halde ekmeksiz olarak evlerine avdet edenler bulunuyordu.

Kalenin ahali-i umumiyesi bu ızdırabat-ı gıdaiye altında müteazzi iken bundan müstesna bir kısım mevcuttu ki o da evvelce her türlü ihtimalatı nazar-ı itibara alıp evlerine külli zahire iddihar eden erbab-ı basiretti. Tüccarlardan haris-i menfaat olanları ileride pek azami intihaz-ı fırsat ümidiyle ellerinde bulunan zehairi ketme devam ediyorlardı.

Bu esnalarda İstanbul'dan mevki-i müstahkem kumandanlığına mevrûd telgrafnamede Londra'da müttefikler konferansı müzakeratı esnasında murahasalarımızla müttefikîn mu-

rahhasları beyrinde bazı mevaddın mucib-i ihtilâf olduğı ve ihtilâf-ı mezkurun adem-i halli suretinde tecdid-i muhasamat ihtimalinin mevcudiyeti ve kale müdafii-i askeriyesinin her an için müteyakkız bulunmaları emir ve izbar buyuruluyor ve mezkur telgrafnamenin vürudundan iki gün sonra alınan ikinci bir telgrafta ihtilâfın sulhen hallinin me'mul, ancak takarrür edecek sulhun namus ve haysiyet-i Osmaniyenin kısmen vikayesi kalenin sebat ve metanetiyle mümkün olacağı ve on beş gün daha sebatın selamet-i memleket namına elzemi-yeti beyan ediliyordu. Vakıa zahire tükenmek üzere bulunuyorsa da icra olunacak taharriyat neticesinde pek çok zehairin elde edilmesi me'mul ve aynı zamanda şehirde mevcut hayvanat-ı bakariye ve ganimiye ve hatta topçu hayvanatı ile de bir hayli müddet temin-i iâşe ve mukavemet mümkündü. Çi sûd ki Bulgarların trenlerinden atılan gazetelerde Edirne'nin terk edileceğı fıkralarını okuyan halk mahsuriyetin her türlü fecayi ve tazyikatına tahammül ettikten sonra şehrin düşmana terk ve teslimi gibi bir akıbet-i feciaya maruz kalmakta pek endişenak, bu ihtimal-i hevlnak ile pek müteellim ve mütevahhişti. Yine bu esnalarda idi ki Edirne'nin Bulgarlara teslimini mutazammın bir notanın Düvel-i Muazzama tarafından Bâb-ı Âli'ye tevdi ve Kâmil Paşa kabinesince teklif-i mezkurun kabulü istihbar edildi. Bu haber-i ye's-engiz işte şimdi mahsuri-ne hey'et-i askeriyeye en müthiş, en hatar-abad ihtimali gösteriyordu.

Bu esnada Edirne'nin dört aydan beri pek fedakârâne ve can feda bir surette müdafaasına bezl-i himmet eden mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretleri sadarete âti'ül-müfad telgrafnameyi küşide etmişti:

Edirne gibi dünyanın en müstahkem mevakiinden madud bir şehir-i mukaddesi denî, hunhar bir düşmana teslim edecek alçak bir kumandan şanlı Osmanlı tarihinde gö-

rûlmemiştir. Bu cinayeti ben de irtikap etmeyecek ve son neferimi kendi tabancama, kendimi de son kurşunuma tevdi edeceğim. Şehirde imkân-ı makamat kalmadığını görünce muhasara altında bulunan aceze-i sıbyan ve nisvanı konsolosların ellerine birer beyaz çarşaf vererek onların himayesine tevdiyan şehirden çıkaracağım, şimdiye kadar yaptıkları gibi bunları da onların medeniyet gözleri önünde isterlerse imha etsinler.

Badehü toplumı o meşhur âlem-i mebanî ve emakin-i muazzezemizle Bulgarlar üzerine çevirecek ve şehrimizi ateşlere boğarak harâbezâra döndüreceğim.

İçeride ateş, dışarıda ölüm içinde kalacak kahraman askerim işte o zaman velev ki muhasara bir milyon olsun onu yaracak ve bu suretle ya kahramanca ölecek veyahut mukaddes paytaht-ı ecdadını şanla terk edecektir.

Kanunusanînin 11'inci günü telsiz-telgraf istasyonunu şiddetli darbelerle titreten askerler Edirne muhitine bir nefha-i hayat serpti.

Evet Kanunusanînin on birinci günü İstanbul'dan mevrud telgrafnamede Edirne'nin teslimine rû-yı muvafakat gösteren Kâmil Paşa kabinesi ıskat edilerek Mahmud Şevket Paşa'nın makam-ı sadareti işgal ve heyet-i vükelâyı intihap etmesinin irade-i seniyyeye iktiran ettiği bildiriliyordu. Kâmil Paşa'nın Edirne'yi terk edeceği cihetle vuku-u sukûtu ve menafi-i Osmaniyeyi ve Edirne şehrini her türlü vesaitle istihsale sâi olmak üzere Mahmud Şevket Paşa'nın mevki-i sadareti işgali Edirne'nin istihlâsına bir haber-i beşaret gibi geldi.

Herkeste, her kalpte Edirne'nin istihlâsı gaye-i emeli yine canlanmış, yeni kabineye herkes kalben müzahir ve muhib düşmana bir hayat-ı harp göstereceği zamanının hulûlüne naşikibane muntazır. İstanbul'dan mevrud telgrafnamelerde Edirne'nin tahlisine gelmek üzere bir ordunun ihzar edilmek-

te olduğu iş'ar ve bir müddet daha sebatın elzemiyeti beyan ediliyordu. Sebatın zahirenin mevcudiyetiyle kaim olmasına binaen bu andan itibaren heyet-i askeriye ve mülkiyeden müteşekkil komisyonlar pek fevkalâde, âdetin pek fevkinde bir sa'y ile zahire taharriyatına ibtidar etmişlerdi. Taharriyat şu suretle icra ediliyordu.

Edirne kasabasının münkasım bulunduğu ilçümle menatı-ka memurin ve muteberan[dan] mürekkep birer heyet gönderiliyor ve mezkur heyet depoları, dükkânları, haneleri taharri ve nüfus başına bir aylık dakik veya hububat bırakıp kısm-ı mütebaki hükümet namına iştira ve umumi depo ve fabrikalara sevk ve iddihar ediliyordu.* (Esna-yı taharriyatta bazı evlerde mevcut bir okka şeker, yarım kıyya tuz, bir miktar yağ gibi şahıstan istirdadı asla caiz olmayan ve o esnada kesb-i galla eden bu gibi şeylerin hükümet namına gezen bazı erzak taharri memurları tarafından gaspı pek elim tesirler bırakıyordu.) Bu suretle icra edilen taharriyat neticesinde ahali ve askerin iaşesini temin edecek daha bir miktar zahirenin iddiharına muvaffakiyet hasıl olmuştu.

Ahali ve askere tevzi edilen ekmeğin dakikine medar olmak üzere hayvanat-ı miriye yemlerinin tenkis ve şu suretle tasarruf edilecek arpanın ekmeklere haltı mevkî-i müstahkem kumandanlığınca emredildi. Zahire taharriyatı mütemadiyen devam ediyor. Ve taharriyat ilerledikçe pek çok hakaik münkeşif oluyordu. Mesela kalenin sukûtunu arzu eden gayrı müslimlerden bazıları bu felâketi tacil ve teshil için ellerinde mevcut zehairi taht-ez-zemin hafrettikleri mağaralar derununa ihfa ve üstlerini sürülmüş tarla haline getirerek nazarlardan ketme çalıştıkları istihbar ediliyordu. Bilahare bu zahireler Şişli taharriyat devrelerinde zahire ihraç olunmuştur. Zahire tahar-

* Kale mahsur bulunduğu halde hükümet iştira ettiği hububat ve zehair velhasıl her nevi levazımat bedelini peşinen tediye ediyordu.

riyatına şu suretle kemal-i keremî ile devam edilirken İstanbul'dan müteaddid telgraflar geliyor ve Edirne'yi kurtarmak ümit ve arzuları mütemadiyen takviye ediliyordu. Kanunusâ-nînin 18'inci gecesı Başkumandanlık Vekâletinden mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretlerine mevrud telgrafnamede mütareke şeraitinden olan dört günün mürûrunda tecdid-i muhasamat olunacağı ve Edirne müdafiininin sebat ve müdafaate kemâ-kân devamlarının emniye-i selamet-i millete mutabakatı beyan buyuruluyordu. Mütarekenin hitamını müş'ir telgrafnamenin vürud ettiği haberinin şehir dahilinde şuyûu ahalinin bar-ı mağlubiyet altında inleyen çehrelerini güldürmüş ve herkesin kalbinde bir emniyet, emniyet-i tam ve ihlâs perverde ettirmiş ve Edirne'nin harben tahlis edileceği ümitlerini vermişti.

Bir zamandan beri topların tarraka-i sükûn-ber-endazından, tanin-i ahenininden bıkmış olan halk şimdi top seslerini müştakane, mütehassirane bekliyor ve çünkü onu muzafferiyetin ilk mukaddeinatı addediyordu.

Mütarekenin hitamını müş'ir telgrafnamenin ahali üzerindeki tesirâtı takdirine çalıştığımız halde bulunduğu gibi kale muhafızlarına da şiddetli bir faaliyet ifaza etmişti. Her yerde görülen faaliyet-i fevkalâde ilan-ı seferberi esnasında kalenin irae ettiği hal-i zindegiye müşabihti, ancak şimdi halk aynı halk olmakla beraber halet-i ruhiyelerinde şiddetli ve mütefavit bir fark mevcuttu. Geçen ilan-ı seferberîyi fasl-ı matem takip etti. Bu seferki fesh-i mütarekeyi devr-i şadmani takip edecektir ümidiyle ferihbal ve müteselli edilir.

Geçen bombardıman esnasında şehrin top ateşi altında bulunan mevaki ahalisi ki mütarekenin akdi üzerine terk ettikleri meskenlerine avdet etmişlerdi. Muhasamatın tecdidi hasebiyle tekrar şehrin geçen bombardımanda masun kalan Yeni İmaret, Eski İmaret, Mihalbaşı, Yıldırım semtlerine azimet

ediyor hımlı bir muhaceret gözüküyordu.

Mütarekenin hitamı günü Kanunusanînin yirmi birinci Pazartesi gününe musadıftı. Güneş semt-i re'simizde her yeri şua-yı zerriniyle kaplamış, her yere mutedil bir hararet serpmişti. Havanın sükûn ve itidaline şiddetli bir makusiyetle şedit ve na-şikib bir intizar rû-nüma idi. Halk bermutad kahvelere dolmuş, ufak ufak gruplar, her muhaverenin akidesi, her muhaverenin nokta-i halli veya medar-ı halli tabii ki şiddetli bir infilâk.

Ba'dezzeval saat üç raddelerinde mevki-i müstahkerrin garp cephesine doğru beyaz bayrağı hamil ilerleyen Sırp zabitleriyle vuku bulan bir mülâkat neticesinde Bulgar ordusunca mütarekenin dört gün daha temdid edildiği anlaşıyordu.

Netice-i mülâkat mevki-i müstahkem kumandanlığına arz edilmiş ve kumandanlık tarafından ta'mimen mevaki-i askeriye mesele anlatılarak İstanbul'dan hiçbir emir telakki edilmediği cihetle bi'l-vücûh müteyakkız bulunmak icap ettiği ve ancak düşman tarafından taarruz edilmedikçe hareket-ı teca-vüziyede bulunulmaması emredildi.

Mütarekenin dört gün daha temdid edildiği hakkındaki haber şehre şayi olunca ahalinin heyecan-ı efkârı dört gün için zail olmağa başlamıştı. Şimdi Güneş ufukta ateşin elvanlarını bırakarak süzüldü. Zulmet zilal-i matemdariyle uzakta, badiyelerde mukaddemat-ı şebi işliyordu. Bir hamûşî-i takva-perverane ile sakit şehrin sema-yı siyahında, sakaflarında bî-kes, tehi deriçelerinde "Allahu ekber" "Allahu ekber" nida-yı ulvîsi pest-enindar taninlerle ruh-u ulviyeti tekrim ediyordu. Camilerin gurur-u İslamiyetle müteali minareleri mevki-i refi'inden avakib-i elem-agin sernivişt-i siyah-ı milleti görür gibi matemane me'yusane ağılıyordu. Mütarekenin hitamı müdde-ti bugün saat zevali yedi buçukta idi. Temdidi hakkındaki ifadata rağmen kulaklar gayr-ı mutemid bekliyordu. Şimdi uf-

kun reng-i ateşini kararmış, uzakta bilâd yeldada birkaç yıldız hafif hafif gözlerini kırıpıyordu.

İkinci Devre-i Harbiye

Edirne'nin büyük kulesi saat yedi buçuğu çaldı. Müthiş da-
kika gelmişti. İki aylık sükût ve hâmûşînin asaba, efvâh-ı nâ-
riyenin asabına verdiği takallusat-ı heyecan ile uzaklarda bir
ateş parladı ve sonra Edirne'nin Sultan Selim Cami-i Şerifi
kısmı mahallatının dindar, sâye-dar siyahında müthiş bir tar-
râka ile bir obüsün muharrip infilâkı işitildi. Evet, düşman bir
hileden ibaret olan mütarekenin temdidi haberini göndermiş
ve iki saat sonra zabitlerinin pest bir sesle akdettikleri muka-
veleyi âhenîn toplarının âhenîn dehenlerinden çıkan sayhalar-
la tekzip etmişti. İlk atılan gülleyi bir bir [diğeri] daha takip
etti, mevki-i müstahkem nakzı kabul etmişti. Kafkas Tab-
ya'dan atılan şiddetli obüsler Bulgar ordugâhı semt-i re'sinde
infilâk etti. Şimdi artık her iki taraf kızmış, kudurmuş müte-
madi sayhalarla inliyor, haykırıyor ve uluyordu.

Şehrin hiçbir kısmı top ateşinden masun bulunmuyor; her
yer, herkes, ihtiyarlar, gençler, çoluk çocuk, kadınlar şiddetli
ateşler, gülleler altında kalmış harap olup gidiyordu.

Şehirde umumi bir muhaceret, muhaceret değil bir şûriş,
şûriş değil bir kıyamet, kıyamet değil cehennemden nişane-
nûma idi.

İdare-i örfiyenin memnuiyetine rağmen herkes yollara fırla-
mış heyhat ki! Yollarda da evlerde de infilâk eden obüsler, şa-
rapneller mütemadi bir sūr'atle kuvve-i tahribiyelerini icra
ediyorlardı. Topların enindar sedaları yanında mecruhların,
felâketzedelerin ah ü eninleri işitilmiyordu.

Bulgarların yedi buçukta başlayan bombardımanı sabaha
kadar aynı şiddet ve aynı kin ve ateşle devam etti. Ve bunu

müteakip bombardıman tesiratını muhafaza etmemekle beraber oldukça şiddetli top muharebelerinden topçu taarruzlarından geri durmuyor ve düşman artık Edirne şehrinin her kısmını dönebiliyordu. Bu esnalarda yani düşman şehri her kısımdan bombardıman imkânını istihsal ettikten sonra âtî'l-müfad beyannameyi tayyareler vasıtasıyla şehre atarak kalenin teslimine bir vasıta temin edeceği zehabında bulundu.*

Beyannamenin Mealên Tercümesidir

Edirne Ahali ve Askerleri

İki aydan beri devletinizle Düvel-i Müttefika beyninde mün'akid mütareke münfasih oldu. Bundan mütevellid mesûliyet Jön Türk Fırkasına aittir. Düvel-i Muazzamanın Edirne'nin müttefiklere teslimi hakkındaki müşterek notaları üzerine Kâmil Paşa kabinesi ve taraflarından ictima ettirilen Divan-ı Âlî ekseriyetle Edirne teslimine karar vermişti. Zira müşterek notaya vâzı'ul-imza Düvel-i Muazzama Edirne'nin müttefiklere adem-i tesliminin Asya-yı Suğra'yı tehlikeye ilka edeceğini beyan ediyorlardı. Teklif-i mezkurun kabulünü istihbar eden ve evvelce müteaddid kereler nezaretleri işgal etmiş olan Jön Türk rüesası suhte ve ulema kıyafetinde başlarında sarık bulunarak bir cem-i gafir halinde Bâb-ı Âlî'ye hücum, Nâzım Paşa ve daha bazı kimseleri katl, Kâmil Paşa'yı mecbur-u istifa ve Sultan'ı Mahmud Şevket Paşa'nın sadaretine irza etmişlerdir. Bu vak'a-i hûnin Avrupa ve müttefiklerin nefretini mucip oldu, artık anlaşılıyor ki Türkiya tamamen inkıraza mahkumdur.

* Edirne şehrine düşman tarafından atılan ve mevki-i müstahkem kumandanlığınca neşredilen beyannamelerin kaffesi nezdimizde mevcut ve mahfuz ise de Edirne'nin sukûtu esnasında hepsini zayi etmiş olduğumuzdan not defterimizde kalan şu beyannamenin bir vesika-i tarihiye bulunması hasebiyle enzar-ı kariine vaz'ını bî-lüzûm addetmedik.

Harp devam ederse Edirne harap olacak, Bulgar ordusu İstanbul'u işgal edecektir. O vakit efsus katil ve hilekâr Jön Türklerin başına gelecektir.

Edirne'nin Müslüman, Hıristiyan ahali, asker ve zabitanı! Biz i'lâ-yı hak ve hakikat için doğrudan doğruya size hitap ediyoruz. Şükrü Paşa'nın beyanat ve mütalaatı bir hayal ve tamamıyla hakikatten uzaktır. Size un, şeker, tuz, pilav, baklava ile memlu tren vadettiler. İşte heyhat ki harpten başka bir şey gelmedi. Ve size yine Osmanlı ordusunun yakında geleceğini söylüyorlardı. Halbuki Türk ordusu Çatalca ve Gelibolu hutut-u müdafaasında vicdanlı, fedakâr 400.000 Bulgar süngüsünün önünde nifak ve şikaka dalmış, zebun ve makhur kalmıştı. Hatta size Sofya ve Filibe'nin Türk orduları tarafından işgal edildiğini bile söylediler. Kırk Kilise, Tekfur Dağı, Dedeagaç, Kavala, Selanik, Manastır, Üsküp bütün bu havali yed-i zabtımızda iken siz nasıl safdillik edip ordularınızın muzafferiyetine inanıyorsunuz. Sizleri ikna için Avrupa gazeteleri atacagız. Biz galipler mekr ü hileye muhtaç olmayacak derecede kuvvetli ve namusluyuz. Biz Edirne'yi tahrip etmek istemiyorduk ve bundan dolayıdır ki masumen akacağını bildiğimiz kanların seylanına mâni olmak için İstanbul ile Şükrü Paşa'ya metalibatımızı bildirmiştik, fakat ne yapalım ki Jön Türklerle Şükrü Paşa el'ân kana doymamışlardır. Pek yakında Edirne harabeleri üzerine hürriyet, adalet, müsalemet güneşi doğacaktır.

Edirne ahali zabıt ve askerleri! Bî-tarafane düşününüz, iyi düşününüz ve isterseniz, muktedir olabilirsiniz bize yardım ediniz.

Açlık ve sefalet yüzünden, her gün sukût eden ve kuvve-i muhafazasının günde elli[si] yüzü istiman eden bir ordunun bu şerait tahtında mukavemete devamı bir cinnettir. Ve yalnız bir cinnet olabilir. Teslimiyet muhakkaktır. Yalnız geç kalmasa.

Beyannamenin ahali ve kuvve-i maneviyeleri üzerindeki tesirâtı şu sözlerle hülâsa edilebilir.

‘Düşman izhar-ı acz ediyor’: Evet, filhakika düşman evvelâ halâşkâr ve sonra tehditkâr ifadâtıyla temin etmek arzusunda bulunduğu makasıddan hiçbirini temin edememiş ve herkes beyannameyi bir nazra-ı istihkâr ve istihza ile okumuş ve al-dırmamıştır.

Güya ahalinin beyannameyi selâmet-i fikir ile okuyup bil-meleri için düşman on-on iki saat kadar bombardımana fâsıla verip neticeye intizar ediyor. Ve hiçbir netice-i muvaffakiyet vermeyen bu beyannamelerin avakıbında bütûn şiddetiyle şe-hir bombardıman ve beyanname müfadinın icrasına güya aha-liyi icbar ediyordu.

Düşman beyannamelerle ahaliyi isyana, teslime irzaya çalı-şırken bir yandan da Edirne’nin Edirne kadar büyük, âlî, bü-lend kumandanına teslim tekliflerinde bulunuyor ve daima bu mealde cevaplar alıyordu:

“Edirne şehrinin kan ve ateşlere boğulması, yüz binlerce to-pun emakinimizi, istihkamatımızı mahv ü ihrak etmesi, açlı-ğın harabiyeti velhasıl içeride ateşin dışarıda ölümün şiddeti imdatsızlığın na-ümidîyeti kale’mi teslime irza etmez. Değil kumandanınızın, kendi kılıncımın kabzası kumandanınızın yed-i gâlibine ucu sîneme dayanmadıkça şehrin teslimi, zaptı mümkün değildir. Bu imkanın husûlüne karar-ı kat’î ile karar verdiğimi kumandanınıza tebliğ ediniz.”

Bombardımanın tesirat-ı muharribesinden bıkmış olan konsoloslar artık şehrin her kısmı ateş altında kalmasından dolayı son derece havf ü hirsâ giriftar olmuşlar ve nihayet ka-le içinde Polak mektebinin mahzenlerine ihtifa ve ilticaya ve ancak mahzenlerde imrar edilen hayat konsoloslarca gayrı ka-bil-i mütehammil bulunduğundan İstanbul’daki sefirlerine müracaata mecbur olmuşlardı.

Müracaatlarında ya kaleden çıkıp yine mesai itası veya kale dahilinde kendilerine ve teb'alarına bî-taraf bir mıntıka tayini talep ediyorlardı. General Ivanof Sofya süferasından aldığı telgrafları Şükrü Paşa vasıtasıyla konsoloslara tebliğ etmiş ve mezkur telgraflarda Edirne şehrinde mevcut ecnebilerin adedi ve kabil-i nakil eşya miktarının bir liste ile beyanı emredilmişti.

Yirmi dört saat zarfında liste tanzim edilmiş ve General Ivanof tavassutuyla Sofya süfera-yı ecnebiyesine takdim olunmuştur.

Konsoloslar Şükrü Paşa Hazretleri'ne ve Makam-ı Vilâyete vuku bulan beyanatlarında kaleyi terk edip gitmenin kendilerince mültezim olmadığı ve bî-taraf bir mıntıkada ikameti tercih edeceklerini, zira kaleyi terk ile gittikleri takdirde mahsur ahali üzerinde sü-i tesir bırakacağını ve îrâs-ı havf ü hiras edeceğini söylemişlerdi.

Bu babda Şükrü Paşa Hazretlerine konsolosların kaleyi terk etmek arzusunu izhar ettikleri ve müstahkem kumandanı cevaben bu şartın gayr-ı muharip halkın kâffesi dahil olmak üzere kabul edilebileceği beyan ve "saadetlerimize, huzurumuza iştirak eden milel nekbetimizden kaçmamalıdır" dediği mervi ise de vusûku hakkında teminatta bulunamayız. Nihayet konsoloslar İstanbul'daki sefirlerine küşide ettikleri ikinci bir telgrafnamede bir mıntıka-i bî-tarafînin tayinini beyan ettiler.

Ancak Bulgar muhasara ordusu başkumandanlığınca ahalinin kâffeten mıntıka-i mezkureye ilticası ihtimali ile olacak -teklif-i mezkur reddedilmiş ve kemâ-fi's-sabık konsoloslar ve ecnebler mahzenlerde imrar-ı hayata ve tahaffuza mecbur kalmışlardı.

İkinci muharebenin ibtidasından şubatın on üçüncü gününe kadar düşman tarafından yalnız şehir dövölmekte olup haricen yani istihkamatta şayan-ı zikir hiçbir muharebe vuku

bulmamıştı. Hususiyle garp mıntıkasında bulunan istihkamatımızın mukabilindeki Sırp istihkamatıyla beynimizde mütareke akdolunmuş zannını tevlid edecek bir sükün-u mümted hükümferma idi.

İlk devre-i harbiyede şark cephesinden şehri dövmeye başlayan düşman toplarına karşı yapılmış zaruri huruc -evvelce arz olunan esbabdan dolayı tehir edilmişti- ancak düşmanın o mevakie ta'biye ettiği toplardan mütehassıl muzırratı def'i lüzumu derece-i vücuba geldiğinden fedai olarak teşkil olunan iki üç taburluk kuvvet Şubatın 13'üncü günü şafakla beraber düşmanın şiddetli top ateşleri altında meşyete başlamış ve evvelen askerlerimiz kemal-i muvaffakiyetle ilerlemeğe ve düşmanı siperlerinden süngü hücumlarıyla tard etmeğe muvaffak oluyorlarsa da Bulgarların ikinci hatt-ı müdafaaları önünde kaleden vürudu mukarrer takviye kıtaatının teehhürü askerlerimizden düşman siperlerinden yağdırılan şiddetli şarapnel, obüs, kurşun ateşi altında inhizamına sebebiyet vermiş, bir kısmı iktidar-ı hareketten sakıt kalarak düşman eline düşmüş bir kısmı ise kaleye ilticaya mecbur olmuştu. Mezkur hücumda bulunan fedai efrad ile bilahare vuku bulan mülâkatlarımızda imdat vürud etmiş olsaydı, düşmandan top ve hatta külliyetli erzakın zaptedilebileceği ve düşmanın toplarına kaçırılmak üzere hayvanlarını koştukları hikaye ediliyordu. Mezkur hücumda fedakâr askerlerimizden 1.500 kadar şehit ve mecruh mevcuttu ki bir kısmı da topçularımızın hataen düşman zannıyla attıkları tanelerden hâk-i helâka serilmişlerdi. Şubatın 13'ünde vuku bulan hücumdan iki gün sonra düşman aynı noktadan kaleye hücum ve şiddetli surette tazyikata başlamış ve hemen mezkur mıntıkanın müdafaasına memur kuvvete Onuncu Nizamiye Fırkasından birkaç tabur ilâvesi suretiyle müdafaa ve düşmanı püskürtmek mümkün olmuştur. Bu muharebede zayıyatımız pek az olup düşman ertesi gü-

nü lâşelerini toplarken dürbinle vuku bulan tarassutta Bulgarlardan telefâtın pek küllî olduğu görülüyordu. Mütekabilen vuku bulan hücum ve tecavüzler esnasında makam-ı vilâyet tekrar erzak meselesiyle iştigal ıztırasında bulunuyordu. Ne kadar elim idi ki şehrin eşraf ü mütehayyızanı ilan-ı seferberî-yi müteakip Vali Beyefendi'ye bir tehlike ve ihtiyaç mevcut ve melhuz ise civar çiftlik ve karyelerde bulunan erzak ve mevaşinin kaleye nakil ve ithalini beyan etmişlerdi, heyhat ki eskiden beri memurimizin sakim zihniyetlerinden olan milleti hükümetten ayırarak ahval-i fevkalâdede bile memleketin mütefekkirleriyle değil, yalnız olarak çalışmak, erbab-ı ihlâsın rey ve mütalaalarını dinlememek ve aldırmamak derdi Vali Bey'e de eşrafın mezkur tekliflerine hükümet icabını düşünmüştür kelâm-ı sahifini söyletmişti. Eğer Vali Beyefendi Hazretleri lutfen ve tenezzülen şehrin eşraf ve mütehayyızanının sözlerini dinlemiş bulunsaydı ne zahire yüzünden bu kaht ü gala olurdu ve ne de düşman eline külliyetli zahire ve mevaşimiz düşerdi. Eğer bu düşmeseydi belki zavallı Edirne'miz de bu kadar çabuk düşmezdi. Zira artık kalenin son zamanlarında askerin kuvve-i bedeniyesinde görülen tereddiyat ve kabilîyet-i harbiyesindeki sukût hiç şüphesiz sû' ve noksanî-i tagaddinin neticesi bir müessir-i kat'îsidir. Şehirde erzakın fıkdanı ve askerî ambarlarda mevcut ve ihtiyat-ı zehairin tükenmeğe başlaması makamat-ı mülkiye ve askeriye son derece düşündürüyordu. Şimdi yine dahil-i şehirde ve civar kurada memurin-i mülkiye zabıta ve hatta zabitan-ı askeriye muavenetiyle taharriyat ve takibata tekrar ibtidar olunmuştu.

Tel dahilinde bulunan köylerde ve bilhassa Bosna köyünde külliyetli zehairin taht'üt-türab mahzenlere defnedildiği istihbar edilmesi üzerine taharriyat için bilhassa imal edilen ucu burgulu şişler ile arazi muayene olunuyor ve külliyetli zahire elde ediliyordu. Bundan maada binnefs şehirde ve yine civar

köylerde mevcut süpürge tohumu ve kola imali için mülhakkattan merkez vilâyete getirilip muhasara hasebiyle ihraç edilemeyen külliyetli kuş yemi hükümetçe eshabından iştirâ ve etibbanın caiz'ül-ekl bulunduğu hakkındaki mezuniyetlerine binaen tahn ettirilip mevcut unlara karıştırılması suretiyle epeyce bir müddet daha kalenin iâşesini temine kifayet edecekti. Erzak itibariyle çekilen bütün bu müşkilâtı, mevanii ihtihâm ettiren bir ümit, bir ümid-i metanet-nisar mevcuttu. Şark ordumuzun imdada yetişeceği o esnalarda bilhassa İnceğiz, Akalan, Halifeköy ve daha bazı havalinin düşmandan zapt ve istirdadını muayyen ihbarat-ı resmiye bu ümidi takviye ediyordu.

Her ne kadar mebhus muavenetin vukuu ihtimali melhuz ve mukarrer idi ise de her çi bâd âbâd topçu ve nakliye hayvanatının itlâfıyla yemlerinin tasarrufu düşünülerek o suretle harekete ibtidar edildi.

Topçu ve nakliye hayvanatının itlâfı her ne kadar artık bir huruc hareketini adîm'ül-imbân bırakıyorsa da evvelce bi'l-münasebe arz edildiği üzere askerde açlık yüzünden kabiliyet-i harbiyenin bir huruc hareketinin icrasına -ki taarruzu bir harp demektir- tüvan ve iktidar bırakmamıştı.

Mamafih heyet-i askeriye hayvanatın bir kısmını da ahaliye kendileri tarafından yemler tedarik edilmek üzere veriyor. Mezkur hayvanlar muhacirinin kırlardan topladığı ayrık kökü nebatıyla iâşe ediliyorlardı.

Erzak meselesi bir dereceye kadar temin edilmeğe başlanmıştı ki bir gün Edirne halkı yataklardan kalkınca bütün muhiti lapa lapa yağan karın kefenfam örtüsüne bürünmüş gördüler. Her yeri setre-i sefidiyle örten kar ağaçların dallarını zemine doğru çöktürmüş, mezarlıklarda ve şehrin sakit kısımlarında görünen manzara-i matem ve hamûşu kalbe hiras ika ediyordu.

Otuz altı saat devam eden şiddetli kar tipisi zahire taharriyatım da sektedar etmiş, ancak kalpleri yine şark ordusunun vürudu ümidi bir dereceye kadar tatmin ediyordu. Lâkin karların İvraca'da hareket-ı askeriye manî olacağı ihtimali bu tahammülşiken mesaibe maruz ahalinin, askerin gaye-i emellerindeki bu kadar tali'sizliğe pek güç, güçlüğü aynı güçle tarif edilebilecek bir hırman ve ızdırap veriyordu. Bu esnada karın şiddet-i nüzulu hasebiyle ileri karakollarda bulunan efrad-ı askerimiz şiddet-i bürudete tahammül edemeyip yine zaf-ı bedeni hasebiyle incimada başlamışlar -zira o esnalarda artık neferin yevmî tayini 400 grama tenezzül ettiği gibi ekmek ve pek cüz'î beyaz peynirden maada hemen hiçbir şey verilmiyordu- ve artık ileri kolları vezaifini ifa edecek Edirne efrad-ı gayrı muayyenesi arkadaşlarının incimad ettiklerini gördükçe nöbetlerini almaktan ihtiraz ediyorlardı. Otuz altı saat süren mütemadi kar fırtınasını müteakip hava biraz itidal kesbetmeğe başlamış ve tabii herkese karların kariben eriyeceği fikrini vermişse de iki üç gün sonra çehre-i abus-ı sema aynı şiddet ve azim ile bî-rahmane zeminin bir metre irtifaındaki kar yine karlar ilâve ettikçe meyusiyet gerek erzakın azlığından gerekse şark ordumuzun muavenete şitab edemeyeceğinden dolayı tezayüd ve iştidad ediyor ve ileri karakollarımızın boş olması hasebiyle düşmanın ani bir hücumu neticesinde kalenin sukûtu ihtimali heyet-i askeriye endişenak ediyorsa da düşmanın da aynı şerait ve mevani karşısında bulunduğu hakikati bir dereceye kadar tatmin-i kalplerini bâis oluyordu.

Şu satırlarımızda pek acı olmakla beraber pek hakiki olan şu vekayiin de ilâvesine lüzum görürüz. Muinsiz ve Edirneli kıtaat ile idare edilen Yassitepe efradı her vesilede hatt-ı müdafaadan firar-ı vatanlarının emr-i mühim müdafaasını deruh-te ettikleri şu zamanda aile kaygısından geçmemeleri herkesi garik-i teessür ediyordu. Bu hususta merhum ve mağfur sad-

razam Mahmud Şevket Paşa Hazretleri'nin efkâr-ı âliye-i askeriyelerini tebci ve taziz mecburiyetinde bulunuyoruz.

Zira Mahmud Şevket Paşa Hazretleri evvelce mahzur-u mezkuru nazar-ı itibara alarak her memleket efradının memleketlerinde bırakılmayarak sair kıtaat ile tebdili nazariyesini ileri sürmüştü ki mezkur muharebe Şevket Paşa'nın rey ve nazarındaki isabetini tavzih eder.

Ahvâl-i ruhiyenin icabat-ı kat'iyesinden olarak mezkur efradın hatt-ı hareketi redif ve bazı nizamiye efradına ve tek tük zabıtlara sirayet ettiği de kemal-i teessüfle müşahade olunuyordu.

Kesik memeli valideler, ismeti hetkedilmiş hemşireler, süngülere şişlere geçirilmiş yavrular, parçalanmış vücutlar, elhasıl suver-i muhtelifede akıtılmış birçok masum şühedamızın daha kurumamış kanı mevcut iken hareket-ı mezkure ne kadar acı, ne kadar elim, ne kadar eşkriz idi. Zabıtlarımız meyanında bu derecelerde sükût-u ahlâkı gösteren kimseler olduğu gibi cidden namuskâr hamiyetli vatanperver ve aşk-ı vatan vazife-i mukaddesesıyla âli kalpli zabıtlarımızın mevcudiyetini unutmamak derece-i vücut ve elzemiyettedir.

İkinci karın nüzulunu müteakip havalar kesb-i itidal etmeğe başlamış ise de karların erimesinden mütehassıl şiddetli seylablar her iki tarafın hareket-ı askeriyede bulunmasına mâni oluyordu. Her ne kadar ara sıra hafif topçu mübadeleleri oluyorsa da hiçbirisi calib-i dikkat bir neticeye iktiran edemiyordu.

Şehir bombardımanı kemâ-fi's-sabık gayrı muayyen saatlerde tesirat-ı tahripkâranesinde bulunuyordu. Artık bu esnalar da bin gram Adesa otundan olan askerin yevmî tayini -ki bununla beraber bir asker için mükemmel denilebilecek et'ima da verilirdi- 250 gram süpürge tohumu ekmeğine tenezzül etmekle beraber taam olarak da akşamdan akşama fasulye çor-

bası veriliyordu ki mezkur çorba müteamil olan çorbaların hiçbirine benzer bir mahiyette değil, 12 kişilik bir karavanaya elli dirhem nispetinde biraz sığır eti, 25 dirhem kadar beyaz peynir -ki bu hem yağ ve hem tuz vazifesini ifa eder- ve bir avuç kadar da kuru fasulye işte bu mürekkebat bir karavananın ve beş altı kilo suyun içinde kaynatılarak çorba yapılırdı.

Zavallı askerler sıcak bir mayiın mütekallıs em'a üzerinde icrası pek tabii olan delk-i nermînin bahşettiği zevkten mahzuz, kaşık kaşık bu çorbayı içer ve tûfekine sarılıp istihkâmına uzanır, mevani berendaz bir azim ile düşmanı mütevekkil takvaperver bir iman ile beklerdi. Ve esefâ ki bu hal-i mefharet-bahş bir kısm-ı cüz'î müstesna olmak üzere, hemen hemen Anadolu nizamiye efradına inhisar ediyor, halbuki bu harpte en ziyade alâkadar olan Rumeli efradından bu gibi şeylerin sudurunu gönül arzu etmiyordu.

Zahirenin şu suretle fıkdanı ve taayyüşün güçleşmesine lehül-hamd ki hücum-u cebri gibi afat-ı harbiye munzam olup pek mecalsiz bulunan askeri hiç olmazsa o suretle muzdarip etmiyor.

Düşmanın piyade hücumlarında bulunmaması kalenin açıkl yüzünden sukûtunu beklemeğe mecburiyet hissettiği fikrini bir zihniyet haline getirmiş ve bundan düşmanın hücum-u cebri icrasında izhar-ı acz ettiği istidlal olunuyordu. Ahali ve askerin iaşesini me'men olmak üzere Vali'nin riyasetinde bir iaşei-i ahali komisyonu teşekkül etmişse de komisyon zahire yaratamazdı. Onu kabl'el-harb düşünmek veyahut düşünenleri dinlemek gerekti. Bu komisyon, taharri memurları vasıtasıyla mevcut zahireyi keşf ve zahire ihraç ediyor.

Zahirenin fıkdanı hasebiyle tedrici bir surette beher şahsa 25 dirheme kadar tenezzül eden süpürge tohumunu hem herkes bulamıyor, bulanları doyuramıyor; hem de cüz'î, küllî mîdenin metanetine göre icra-yı sü-i tesirden hâlî kalmıyordu.

Zahirenin şu suretle fıkdan üzerine şehirde mevcut hayvanat-ı bakariye -velev ki lağar olsun- hükümet tarafından mübayaa olunarak umumi mahallerde kıyyesi dört kuruşa satılmakta idi ki bu suretle herkesin et alabilmek imk nı istihsal ve ihzar olunmuştu.

Kalenin ilk evan-ı muhasarasında raside-i hitam olan tuz makamına müstamel salamuralar bitmeğe başlamış olduğundan artık her türlü suver-i istihsaliyeye müracaat olunuyordu. Dabbağhanelerin lağamları açılarak vaktiyle oraya atılan tuzlu suların vücuda getirdiği milh  tabakat-ı t rabiye su dahilinde hallolunuyor, sardalya fi ları sıcak sularla yıkanıp kaynatılır. Hasılı tuza müteallik her şey yıkanarak suyu tuz makamına istimal olunuyordu. Mamafih Edirne'de tuz, şeker ve sair bulunmuyor değildi, bulunuyordu fakat hem pek azdı hem de pek gali fiyatla satılıyordu; mesela tuz ve şekerin kıyyesi sekiz-on meci diyeye kadar tereff  etmişti. Havaic-i zaruriye hükmünü almış olan tütün rejinin deposunda mevcut yaprakların kıyılmasıyla temin edilmiş olduğunu evvelce arz etmiştik. L kin sigara k ğıdı nihayet tükenmiş ve bu ihtiya ı def için evvel  saman k ğıtları bil hare uçurtma k ğıdı istimale başlanmıştı ki bunlar da kesb-i nedret ettikçe fiyatları tereff  ediyordu. Mesela yazılı bir kopye defteri beş altı meci diyeye kadar satılıyordu ki bunun evvelce fiyatı ancak on kuruştu, n diren bulunabilir bir defter sigara k ğıdı beş il  on kuruşa kadar satıldığı v ki olmuştur.

şubatın gayesi ve Mart ibtidalarına doğru tarlalarda çimenler, yollar kenarında otlar, derelerde yeşillikler bitmeğe başlamıştı ki a  kalan halk buna da bir rağbet-i fevkal de gösteriyor ve ekli müteamil olan hindiba gibi bazı nebatatı haşlayarak ekl ile temdid-i hayata çalışıyordu. Nebatatın bazı muzır ve semdar aksamı vardır ki bunu tefrik edemeyen neferat pek elim surette mevte ram olmuştur.

Şarkın kadim ve ezeli olan şîme-i mihmannüvazîsi kalenin bütün edvar ve safahatında na-kabil-i inkâr bir hakikat olmak üzere rûnûma oluyordu. Ahali yirmi-otuz dirhem ekmekle ke-faf-ı nefse mecbur tutulurken, teb'a-i ecnebiyeye konsolosha-neleri vasıtasıyla yevmî yüzer dirhem un tevzi ediliyordu ki bu ne hukuk-u düvelin ve ne de kapitülâsyonların amir oldu-ğu bir mecburiyet değil, ancak Türk kanındaki ulüvv-u cenâ-bın, misafirperverliğin pek ulvi bir tecellisi idi.

Bu esnalarda idi ki Gelibolu ordumuzun ilerlemek üzere ol-duğu haberi Edirne muhitinin ye's ve elemle mestur semasına bir nesim-i teselli gibi esti, ruhu okşadı, ölmüş ümitlere can verdi, ruh verdi. Fakat nihayet o da diğer emeller gibi mahvo-larak sema-yı mukadderatımızı ye's ve elem, hüzün ve nevmi-dî istila etti.

Şubatın son günlerine musadif latif bir gündü. Güneş ufuk-ta yavaş yavaş süzülüyordu. Edirne'nin semt-i re'sinde dolaşan bir tayyare Kafkas Tabya'ya doğru nüzule başladı. Şehrin üze-rinde yarım saatlik bir cvelan icra ettikten sonra şu nüzul halkı mahall-i nüzula doğru koşturmağa başladı. Herkes İs-tanbul'dan vürudu muhtemel tayyarenin bu olduğuna zahip-ti. Halbuki tayyare bir Bulgar tayyaresi olup otuz-otuz beşlik kırmızı yüzlü, iri kemikli Bulgar zabiti üniformasını lâbis bir Rus zabiti tarafından idare ediliyordu. İsticvabında isminin Nikola olduğunu ve aslen Rus olup ücretle Bulgar ordusunda müstahdem bulunduğunu ve Malkara'dan Mustafa Paşa'ya gi-derken yolda motoruna âriz olan sakatlık üzerine Bulgar mu-hasara ordusu karargâhı zannıyla bu mevkiye nüzul ettiğini ve biraz sonra Edirne muhit-i müdafaası dahiline düştüğünü an-lamış ve katledileceği korkusuyla son derece havf ü hirasa dü-çar olduğunu beyan etmişti. Her ne kadar zabıt kendi arazile-rine düşecek eşhasa yapılmış mukarrer muamelenin kendisi-ne icra edileceği zehabında bulunmuşsa da bilakis son derece

hüs-n-ü kabul edilmiş ve mevki-i müstahkem kumandanlığı karargâhı bulunan Hızırlık Tabyasına sevk edilmişti. Oradan daire-i askeriye irsal, kendi talebi ve Rus konsolosunun iltiması üzerine konsoloshaneye nakline müsaade olunup şehir dahilinde pek serbest bulundurulularak zabitanımızın refakatiyle gezdiriliyordu. İstilaya kadar konsoloshanede ikamet etmiştir.

Bu esnalarda yani Mart ibtidalarına doğru açlık bütün tahammülsüz mesaibiyle hükümraniyetini teşmil etmiş, sokaklarda yıkılmış, harabe haline gelmiş mebani köşelerinde açlığın sima ve gözlerine bıraktığı zaaf ve nâ-tüvânî ile ölü benizli vâlideler, çocuklar nazar-ı teellûme çarpıyordu.

Bombardımanın kalpleri lerzan eden şiddeti, bu şiddetin teaküp ve tevalisi ve bu belâyâya inzııam eden açlık iktihamı mecburi mesaibi fevka't-tahammül, fevka'l-iktiham bir şiddetle koymuştu.

Açlık Anadolu nizamiye efradında da ahali derecesinde ve belki ondan fazla tesiratım icra ediyordu.*

Fikir ihtiyari, gayrı ihtiyari düşünüyor, düşünüyor. Düşmana, düşmanın şiddetli hücumlarına askerimiz de nasıl imkân-ı müdafaa yürümesine, uzak mesafeleri hakkıyla rü'yetine mani olan inhitat bırakabilecekti aah hata! Hep hata, hep yanlışlık! Memleketimizin mahv ü inkırazına sebep olan sevaikten biri ve belki en birincisi hiç şüphesiz ki ekser memurimizin hiç dürbin olmaması, kendisini çok dürbin addetmesi değil midir?

Tekrar ediyoruz. Makam-ı vilâyet eşraf ü mütehayyızanın pür-ihlâs, pür-vedâd tekliflerini kabul etmiş olsa idi halimiz bu kadar hatar-alud, bu kadar hatar-abad olmazdı.

* Edirne'nin yerli efradı her ne kadar açlıktan aynı nispette müteellim değil idiseler de gayrı muallim mezahim ve meşakka gayrı mütehammil bulunduklarından istifadeye imkân mevcut değildi.

“Heyhat! Hep hata mı tecellisi milletin”

Kalenin istihkamâtı rasın, cephanesi evvelce pek külliyyetli iddihar edildiğinden dolayı pek bol [?] efsus ki zahiresi hiç yoktu un lüzumuna nazaran pek na-kâfi bir surette tedarik edilmişti. Evvelce verilen karar üzerine hayvanat-ı mîrîyenin itlâfına devam ediliyor ve derileri hıfzedilerek lâşeleri defin veya nehre ilka ediliyordu. Muhasaranın imtidadı halinde at etlerinin yenmesi zaruri ve tabii ise de henüz hayvanat-ı bakariyenin mevcudiyeti ve esasen tuz olmamak hasebiyle ete pek fazla bir rağbet gösterilmemesi mezkur etlerin atılmasına ve sonraları muhtacin ahaliye meccanen tevziine müsaade ediyordu.

Ekmeğin son derece azalması ve ahaliye tevzi edilmekte bulunan ekmeğin adiliğinden bi'l-vesile berây-ı şikayet yüz elli kadar gayrı müslim kadın Hükümet Konağı önünde nümayiş yapmağa başlamışlar ve her ne kadar polis müdürü, jandarma kumandanı beyler tarafından dağılmaları hakkında nesayih-i müessire irad edilmişse de böyle bir ekmeği ekledemeyeceklerini ve iyi ekmek tevzi edilmedikçe asla dağılmayacaklarını ve kuvve-i cebriye istimal edilirse mukabeleye her suretle hazır bulunduklarını bir lisan-ı katiyetle ifade etmişlerdi. Vak'adan haberdar olan makam-ı âlî-i vilâyet nümayişçi kadınlardan dört beş tanesinin nezdlerine getirilmesini emretmişler ve teklif-i mezkur nümayişçilerce kabul edilmiş ve intihap ettikleri beş kadın nezd-i vilâyetpenâhîye ithal edilmişti. Vali Beyefendi Hazretleri kale ahalisi umumen muhasaranın icabat ve ızdırabatına pek sakinane tahammül ederken kendilerinin şu suretle iftirak ve isyanlarındaki saikin neden ibaret bulunduğunu ve bunun bir eser-i teşvik olduğu beyan edilmiş ve bittabi ekmeğin fenalığından münbais olduğu beyanıyla sebeb-i hakikiyi ketmetmişler ve ekseriyetle zevclerinin berây-ı ticaret ha-

ric-i vilâyetle bulunmaları hasebiyle kaleye vürud edememele-ri ve kefaf-ı nefsleri için metropolithaneye verilen yevmî birer kuruşun kifayet etmediği ve hükümetin lütuf ve muavenetine muhtaç bulunduklarını ilave etmişler ve makam-ı vilâyetçe kendilerine nesaih-i müessire irad ve istirhamlarının kabul edildiği beyan ve sür'atle dağılmaları emredilmiş, kadınlar Va-li Bey'in nezdinden bi'l-huruc arkadaşlarını vuku-u halden haberdar ve ba'de'l-istişare dağılmışlardı. Kitabımıza ilâve edeceğimiz ve ayrıca tetkik edileceği üzere esbab-ı mağlubiyetimizden biri bulunan efrad-ı gayrı müslimeden ahz-ı asker muamelesi netaic-i meş'umesi idi. Zira kalede bulunan efrad-ı gayrı müslime fırsat buldukça Bulgar ordugâhına firar ve kalenin ahvalinden düşmanı tamamen haberdar ediyordu ve hatta pek ender olmakla beraber müslim efradı da firara iğva ve bu tahrikatlarında nadiren muvaffak oluyorlardı.

Bu kısımdan ayıracağımız efrad-ı gayrı müslime Anadolu havalisinden olanlardır ki henüz zehirlenmemişler ve filhakkı bu gibi hainane hareketlere teşebbüsleri hiç görülmemiş gibidir.

Martin ilk günleri İstanbul'dan mevrud telgraflar pek ye's-âver haberleri hâkî, Çatalca ve Gelibolu'daki kıtaat-ı askeriye-miz edilen bütün mesaiye rağmen yerlerinden bir adım bile ileri atamadıkları ve Londra'da yine sulh tavassutlarının başladığı yolunda idi. Başkumandanlık Vekâleti ve sadareten gelen telgraflar daima kalenin sebatını tavsiye ve selâmet-i mülk û milletin Edirne'nin sebatıyla son derece alâkadar bulunduğunu ekîden ve musırran beyan ve bittabi heyet-i askeriye ve mülkiyece ıksa-yı emel olan temdid-i müdafaanın imkân-ı husulüne sarf-ı mesai ediliyordu.

Kalenin sebatı hakkındaki telgrafnamelerin müteakiben ve mütevalen vürudu üzerine kalenin sebatı, sukûtu ihtimallerini en ziyade tebdil edebilecek olan erzak meselesine ehemmi-

yet veriliyor ve taraf taraf sevk olunan taharri-i zehair memurları icra-yı faaliyet ediyorlardı. Evvelce bilmünasebe arz olunduğu üzere çoktan beri çarşılarda medar-ı tagaddî hiçbir şey kalmamış, el altından bazı muhtekirler nezdinde mevcut ve pek gâlî fiyatla ve çok müşkilât ile ufak tefek şeyler ender olarak bulunabiliyordu. Mesela bir kıyye buğday bir mecidiye, fasulye, nohutun, pirincin kıyyeleri on beş-yirmi kuruşa alınıyordu ki bunlara kıyasen gala-yı es'ar pek kolay tahmin olunabilir. Gala-yı es'ara kaht inzımmam etmeseydi yine iyi idi. Heyhat ki pek çok kereler istenildiği kadar para verilse hiçbirinin tedariki mümkün olmuyordu. Hastahanelerin irae ettiği hal-i esefnak da pek az acı değildi: Memleketin muhafazası için kanlarını döken mecruhin vesaitin adem-i mevcudiyetinden dolayı iyi bakılamıyorlardı: Cerihaların tedavisi hemen hemen tentürdiyotun vesatetine kalmış, pamuk hitam bulmuş olduğundan istimal edilen pamuklar sargılar tekrar yıkanıp tekrar istimal ediliyor. Ekmek, tuz, yağ ve sair levazımat-ı gıdaiye de hastahanelerde de aynı nedretle rûnûma büyük koğuşları hasta ve meriz lambaların pis ışıkları altında görmek insanı gayrı ihtiyari ve gayrı iradi bir teessür-ü pür-teessür-ü şedid ile sarsıyor, ağlatıyordu. Çaresizlik hiç olmazsa vatan için kanlarını akıtmakta pek fedakâr, hiç mütereddit olmayan askerlerin istihsal-i refahına çalışmak mümkün olsa, heyhat adem-i imkân, sonra teessür, acz. Heyet-i vilâyet her ne kadar muhasaranın ibtidasından beri ekseriyâ hastahanelere azimet ve efrad ve zabıtana münasip hediyeler itasıyla kendilerine karşı mecbur oldukları deyn-i teşekkürün ifasına çalışıyorlarsa da artık bu da mümkün olmuyordu. Hastahanelerden en ziyade intizama malik bulunan askeri hastahanesi ve Mekteb-i Sultani ulûm-u riyaziye muallimi Mahir Bey'in taht-ı nezaretinde bulunan Sultani hastahaneleri bile mucib-i rikkat bir hal kesbetmeğe başlamıştı.

Evvelce Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in taht-ı idaresinde Edirne'ye vürud etmiş olan Hilâl-i Ahmer Hastahanesi'nin hi-demat-ı meşkuresi şayan-ı zikirdir.

Kale, levazımat-ı gıdaiye ve tıbbiye itibariyle yukarıki satır-larda izahına çalıştığımız yoksuzluğa maruzken düşman -bila-hare anlaşıldığı üzere- kemal-i faaliyetle şark cephesini tah-kim ile ara sıra şehrin her kısmını bombardıman ediyordu.

Martin ikinci ve üçüncü günleri Duvilk (?) karyesi avarı-zından bil-istifade mevaki-i mézkureye bazı toplar ta'biyesine muvaffak olmuş ve mevki-i mezkurdan Yassitepe pavyonları-nı dövmeğe başlamıştı.

Bataryalarımızdan şiddetli ateşlerle düşmanın endahtına mukabele ediliyorsa da bilmünasebe arz edildiği üzere mena-at-ı araziye hasebiyle ateşlerimiz me'mul olan tesir-i tahripkâ-rilerini tamamıyla ifa edemiyordu.

Her ne kadar muharebat kalenin her kısmında eksik olmu-yorsa da en mühimleri şark cephesinde cereyan ediyor ve sair kısımlarda pek hafif topçu düelloları vuku buluyordu. Kalede mevcut mühimmatın mebzulen mevcudiyeti hasebiyle düş-manın en ufak bir topçu taarruzuna karşı bataryalarımızca şiddetli ateşler açılıyor, düşman ve bilhassa Sırplar gülleleri-mize karşı hemen sükût ve yalnız tesir-i tahripkâranelerinden tahaffuza itina ediyorlardı. Bu esnada vuku bulan piyade mu-harebelerinden hiçbirisi şayan-ı zikir değildir.

Martin beşinci ve altıncı günleri düşman artık şehri bom-bardıman değil, istihkamata bile tecavüz etmiyordu. Birkaç gün devam eden bu sükût ahalice bittabi mucib-i memnuniyet oluyor ve pek çok suretlerle tefsir olunuyordu. Bir kısım halk düşmanın artık me'yus olduğunu ve Edirne'ye vuku bulan hü-cumların beyhudeliğini anladığı cihetle şehrin açlıktan mec-bur-u teslim olmasını beklediğini ve daha sair pek çok müta-laalar serdetmekte iseler de cihet-i askeriye ve münevver'ül-ef-

kâr kimselerce bu sükûtun tahtında bir maksad-ı hafinin mevcudiyeti kemal-i endişe ile keşif ve tahmin ediliyordu. Hususiyle o günlerde aylardan beri namus-u Osmanîyi muhafaza ve müdafaa eden Yanya'nın Yunanîler tarafından cebren zaptolunması haberi Bulgarların da böyle bir hücumu icra suretiyle mevki-i müstahkemin cebren zaptına kıyımları daire-i ihtimale ithal ediliyor ve bu esnalarda mevki-i müstahkemce icra edilen istikşafat neticesinde düşmanın müthiş bir hücum-u cebri hazırlığı görmekte olduğu istidlal olunuyordu. Hücum-u cebri haberinin yavaş yavaş halk beyninde deverana başlaması herkeste haif bir heyecan tevlid ediyordu. Bedenen son derece inhitat etmiş, harp û darbe meşy û harekete pek az muktedir, nâ-tüvan, kabiliyet-i harbiyesi esbab-ı ânifenin tesiriyle tenakus etmiş olan müdafii askeriyemiz muhaciminin şiddetli savletlerini acaba bu sefer de defedebilecekler mi idi. Bu endişe ile herkes endişenak, bu ihtimale bî-kaydlar bile aşına idi. Acaba kalesinin müdafaasını akıttığı kanı ile temin eden asker bu mübarek cüz-i vatanın kudsi kubbelerin, camilerin eski padişahlarının hatıratıyla memlu bu şehri düşmanın kılıç, süngülerine çiğnetmemek imkânını istihsal edebilecek miydi?

Herkes veya herhalde ekseriyet ihlâskâr olan ekseriyeti Edirne'mizin son günlerini yaşadığını hüzün ve ye's ile hissederek gibi oluyor. Fakat ah! ...ne garip ve ne kadar şayan-ı terahhumdur ki hiçbiri bu ihtimalin telaffuzuna cesaret edemiyordu. Mevki-i müstahkem düşmanın me'mul hücumuna karşı bazı tedabir-i askeriye ittihaz etmekte idi. Sükûn el'an devam ediyor, kalenin ânât-ı dehşetefzasında kalplerde mevcut heyecan bu sükun-u medid ve ihafekârın heyecanından belki fazla bulunmuyordu.

Halk avare avare sokaklarda dolaşüyor, herkes konuşuyor, niçin konuştuğunu bilmiyor, herkes gidiyor, hiç kimse nere-

ye gittiğini anlamıyordu. Her kalp, ihlâskâr olan her kalp bir endişe ile çarpıyor, Edirne'nin sukûtu ihtimal-i fecii, her ruh bir ihtimal ile ibtisama meyledecekti: Edirne'nin düşmanı makhur, şehirde sebat ve müdafaa, sonra Edirne'nin istihlâsı, efsus o ihtimal-i feci ah! Bu ümit ve emel.. Martın dokuzuncu günü icrası muhtemel hücumun pîşdarı şeklinde bir tayyare Edirne muhitinde cevelâna başladı. Her yere aynı mealde beyannameler atarak askeri, halkı teslim davet ediyordu. Beyannamelerin atılması bombardıman ve hücum ihtimalatını büsbütün takviye ediyordu.

Düşman beyannamelerin tayyare vasıtasıyla atılmasıyla ik-tifa etmeyip tahtalara yapııştırıp gece zulmetten bil-istifade in-ce karakolların önüne dikmekte idi.

Beyannamelerin hûlasa-i müfadı:

Ey Edirne'nin muhterem ve sebatkar asker ve ahalisi!..

Birinci harpte mağlup olan ordularınıza ikincisinde de tali-i harp müsaade etmemiş ve yine mağlup olmuşlardır. Ahkâm-ı kader bu merkezde imiş. Sizler şimdiye kadar yed-i müdafaanıza mevdü kalede mükellef olduğunuz vazife-i vataniye ve askeriyenizi icrada asla tesamüh ve teka-sül göstermediniz. Lâkin çi faide ki Çatalca ve Gelibolu hutut-u müdafaasında bulunan askerleriniz ilerleyip imdadınıza gelemediler ve gelmeleri imkânı da yoktur. Kalmamıştır. Geçenlerde Enver Bey bir Bulgar kuvvetini on beş bin kişi ile arkadan vurmak istemiş, ancak buna da muvaffak olamayıp pek kesretli mecruh ve telefât vererek perişan ve kendisi güç hal ile bir sefineye ilticaya muvaffak olabilmıştır. Müttefikimiz Yunan Devleti Yanya Kalesi'ni harben zapt etmiş ve pek çok mühimmat ve üsera elde etmiştir. Edirne Kalesi etrafında muhasır kuvvet-i müttefikimiz Sırp ile beraber 150 bini mütecavizdir. Şeh-re vâki olacak şiddetli hücumlarımız şehri zapt imkânını istihsal ettirecektir. Ancak biz kan dökmek istemiyoruz.

Zahireniz bittiği de ayrıca malumumuzdur.

Ey Edirne asker ve ahalisi!.. Yine tekrar ediyoruz, siz vazife-i vataniyenizi ikmal ettiniz, lakin kader size yardım etmedi? Bu babda siz mes'ul olamazsınız, artık beyhude ısrar ve inaddan sarf-ı nazarla teslim olun, gelin teslim olun. Âkıbet vahimdir. Yok eğer ordularınızın imdadına intizar ediyorsanız o da olmayacak bir hayaldir.

Beyannamenin ahali üzerinde bırakabileceği, bıraktığı tesir-
ratı evvelce müteaddit kereler arz ettiğimizden artık bahsetmi-
yoruz. Şu söz halet-i ruhiye, umumun halet-i ruhiyesi ve her-
kesin hülâsa-i tefekküratıdır. Herkes endişenaktı ve şu endi-
şeyle endişenaktı: “Edirne mukavemet edebilecek mi?” Her ne
kadar Edirne'nin vuku bulacak hücumlara mukavemeti halin-
de bile erzakın yokluğundan dolayı sukûtu muhakkaksa da
bittabi herkes kalenin ikinci suretle sukûtunu tercihen kabul
ederdi. Evvelce arz edildiği üzere Martın beşinci gününden iti-
baren düşman şehir ve istihkamatın bombardımanına fasıla
vermişti.

Martın beşinci gününe kadar düşman şehre beş bin beş yüz
kadar tahrip tanesi, bin kadar şarapnel endahat ve 35 kişinin
telefne, 120 kişinin mecruhiyetine ve 2.000 kadar mebaninin
inhidamına sebebiyet vermişti.

Martın beşinci günü başlayan sukût onuncu günü şark ve
cenup cephesinde patlayan şiddetli tanelerle ihlâl edildi. Düş-
man kemal-i şiddetle bombardıman ediyor, topçularımız da
aynı şiddetle mukabele ediyorlardı.

Herkes muharebenin kemal-i heyecan ile neticesine munta-
zır bulunuyordu. Ancak düşman asla piyade hücumlarında
bulunmayıp bombardımanın ikinci günü akşamı, yani Martın
on birinci günü vakt-i gurutpa ateşi kesmişti. Mezkur muha-
rebe evvelce arz edildiği üzere topçu düellosuna inhisar etmiş
ve on ikinci gecesi gurup ile beraber avdet eden sükûn nısf-ül-

leyle doğru garp, cenup menatıkmdan ihlâle başlanmıştı.

Muharebe şimdiye kadar vuku bulan topçu ateşlerine faik bir şiddetle devam ediyor ve tanelerin şiddetli infilâkları mevki-i müstahkemi mütemadiyen sarsıyordu. Gerek mevkiimiz gerek düşmanın hatt-ı taarruzu ateşler içinde yanıyordu. Herkes kalenin şiddetli bombardıman neticesinde sukûtundan ihtiraz etmekle beraber garp ve cenup cephelerinin yekdiğerine faik bir surette sınaî istihkamat ile mücehhez bulunması sukût ihtimal-i mühlikinin bu cephelerden vuku bulabilmesi ihtimalini pek teb'id ediyordu. Şayan-ı hayret ve teemmüldü ki düşman sınaî istihkamattan mahrum olup toprak tabyalarla mahfuz bulunan şark mıntıkasına asla taarruz etmiyordu. Ancak zevali saat dörtte cenup ve garp mıntıkalarına icra edilen ateşlere faik bir şiddetle şark mıntıkasına açılan uzun menzilli muhasara toplarının gurup ateşleriyle düşmanın sair cephelere icra ettiği hücumların bir nümayıştan ibaret olduğu asıl nokta-i taarruzun şark mıntıkası bulunduğu tavazzuh ediyordu. Âtiyen görüleceği üzere kalenin ilk sukût eyleyen kısmı olan şark cephesi hakkında biraz malumat verelim.

Mezkur cephe 15 kilometre vüs'atinde olup Büyük Taş Ocağı, Ayvazbaba, Toprak Yolu, Bağlar Önü, Kestanelik, Cevizlik, Yıldız, Kafkas istihkamatıyla mücehhez ve bazı amplasmanlarla takviye edilmişti ki yüz elli kadar top mezkur istihkamat ve amplasmanlarla ta'biye edilmiş ve bilâhare bu topçu kuvvetine muharebat-ı mezkurede en büyük rolü oynayan ağır obüs ve sahra toplarından birkaç adedi munzam olmuştu. Mezkur cephenin emr-i müdafaası Babaeski Redif Fırkası'na muhavveldi.

Zevali saat dörtte başlayan şark cephesi taarruzu gittikçe kesb-i şiddet ediyor. Ve öğleyin gelen haberler düşmanın muhacemat-ı mütevaliyesi karşısında ileri karakollarımızın mukavemet edemeyip mecbur-u ric'at oldukları ve hususıyla

Malkara, Vize redif taburları efradının ileri metrislerini terk ile hatt-ı asliye çekilmeleri düşmanın mezkur metrislere duhûlu ve pek yakında bulunan yirmi dört adet topun düşman tarafından zaptedildiği felâketlerini müş'irdi. Bu hususta mevcut malumatımıza göre ileri karakollarımız civarına perakende bir surette tayin edilen topların düşman tarafından zaptı ihtimaline binaen kaldırılması topçu mirlivası Rafet Paşa tarafından teklif edilmişse de kabul edilmemiş ve bilahare şu suretle düşman tarafından elde edilivermişti. Her ne kadar topların adı cinsinden mantelli oldukları mervi ise de bu gibi vekayide kıymet-i maddiye değil, mutlak bir surette yirmi dört topun düşman tarafından zaptı haberinin her iki tarafta bırakacağı tesirat nazar-ı itibara alınır. Yirmi dört topun zaptı muhacimlerin hahişlerinde husûle getireceği azim ve izdiyad ve tarafımızda bırakacağı sû-i tesirâtı nazar-ı itibara almak vecibeden-di. Fakat heyhat!..

Düşman gittikçe tazyikini arttıran bir şiddetle kalenin şark cephesine ve hususuyla cephenin nisf-ı şimalisine hücum ediyor. Ve askerlerimiz açlıktan mütehassıl kuvvetsizlik, inhitat hasebiyle def'a pek güç ve pek müşkilâtla kudretyab oluyorlardı.

Düşman, cephenin nisf-ı şimaline karşı gösterdiği tazyikten maksadı, mezkur kısımda harp nokta-i nazarından pek mühim yani cephenin diğer mevaki-i müstahkemesini yan ve arka ateşlerine alabilecek derecede müsait bir nokta-i hakimede bulunan Ayvazbaba Tabyası'nı elde etmektir. İşte bu maksatla düşman Ayvazbaba'ya aynı zamanda yüzden fazla mermi endiht ediyor ve bütün tabya yakıcı alevler, siyah, kesif duman tabakaları arasında boğuluyordu. Düşmanın muvaffakiyeti teshil eden tâli-i harbin tecelliyatından olarak aynı sabah Edirne muhitini kesif bir sis yarım saat kadar istila etmiş ve bu müddet zarfında düşman mezkur tabya ve bütün cepheyi

bombardıman eden bataryalarını daha ziyade yaklaştırarak hatt-ı taarruzu sıkıştırmış ve bittabi bombardımana daha müsait bir surette devam etmekte bulunmuştu. Evvelce arz edildiği üzere ileri karakollarımızı terk edip efrad-ı askeriyemizin ric'atleri düşmanın hatt-ı aslıye dayanmasını mucip olmuştu.

Düşmanı püskürterek ince karakollarımızı elde etmek için cephe kumandanı Ali Şefik Bey bir huruc yapmak mütalaasında bulunmuşsa da mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretleri düşmanın adeden faikiyeti ve askerlerimizde açlık hasebiyle harp ü darbe hakkıyla iktidarın adem-i mevcudiyeti teklif edilen hurucun yapılmasına Şükrü Paşa'yı ırza etmemiş ve hatt-ı aslide müdafaa olunmasını emreylemişti. Her ne kadar mezkur cepheyi bir miktar asker daha ilâvesiyle takviye ve daha birkaç top ta'biyesi düşünölmese de düşmanın sisten bi'l-istifade takrib etmiş olduğu toplanla cepheyi tarama suretinde şarapnel ateşi altında bulundurması mezkur muavenetin geceye talikine mecburiyet hasıl etmişti.

Aynı gün devam eden şiddetli top ateşi şark, cenup velhasıl kalenin cihat-ı erbaasından icra ediliyorsa da hücumların bilhassa şark kısmındaki şiddeti ve o kısmın sınaî istihkamatından mahrum olması düşmanın mezkur kısımdan kaleyi ıskata çalışacağını kat'iyyen tahakkuk ettiriyordu. Ve şimdi düşman tarafından hatt-ı aslînin şark cephesine vuku bulacak son hücumuna intizar ediliyordu. Ümera-yı askeriye ve mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretleri ahvalden son derece endişenak bulunuyor ve düşmanın hatt-ı asliye vuku bulacak taarruzunun biraz tehhürü halinde gece kıtaat-ı askeriyenin takviyesi toplanla daha bazı bataryalar ilâvesiyle muhacematın şiddetine karşı imkân-ı müdafaaanın daha bir müddet için istihsal edilebileceği ümit ediliyordu. Kuvva-yı müdafaaanın cenup cephesi kumandanı İbrahim Paşa fırkasından celbi tasmim edilmiş ve ifrazı hakkında Paşa-i müşarün'ileyhe

mevki-i müstahkemce tebligatta bulunulmuşsa da müşarün'ileyh mukabilindeki düşmanın kesreti hasebiyle kuvva-yı muavene irsalinin mümkün olamayacağını beyan suretiyle emr-i kumandaniyi is'âf etmemiş ve tekid edilen emre yine aynı surette cevap vermişti. Gerçi kalenin ibtida-yı harpte kale kumandanı İsmail Paşa tarafından neşrolunan bir beyanname-de kuvva-yı müdafaanın adem-i kifayeti halinde ahaliden ordu teşkili suretiyle kalenin müdafaasının mukarrer bulunduğu ve binaenaleyh harb û darbe muktedir bulunanların Edirne'yi terk etmemeleri ilan olunmuşsa da çi sûd ki erzakın yokluğundan dolayı değil ordu teşkil olunmak hatta ikinci devre-i harbiyede gönüllü olarak harbe iştirak etmek isteyenlerin emelleri bile is'âf edilememişti. Halbuki kaleye miktar-ı kâfi erzak iddihar edilmiş bulunsaydı ihtiyat kuvvetini teşkil etmek üzere ahaliden kuvvetlice bir ordu teşkil olunacak ve binnetice düşmanın hücum-u hakikide bulunduğu mıntıkaya mezkur kuvvet sevk edilecekti. Ancak erzakın azlığından dolayı mezkur ordu teşkil olunamamış ve düşmanın pek şiddetli taarruzatma maruz kalan ve sınaî istihkamattan mahrum bulunan şark cephesi sair cepheler kuvva-yı müdafaasından asker celbi mümkün olmamakla merkezde mevcut bir iki taburla takviye edilmişti.

Gece şahbal-ı siyahını şehrin duman ve ateşlerle yanan ufku- na germeğe başladı. Namus-u Osmanîyi Balkanlar karşısında son muhafaza eden kale, hayatının en müheyyic, en mühlik dakikalarını imrar ediyordu. Dudaklarda havf-i âtî, ihtiraz- ı istikbal, kalplerde ateşin bir humma-yı heyecan hükümrandı. Bombardıman lâ-yenkati bütün şiddetiyle devam ediyor ve şehrin harici dahili obüs, şarapnel taneleriyle mütemadiyen tazyik ve tahrip ediliyordu. Gece Başkumandanlık Vekâleti'nden mevki-i müstahkem kumandanlığına mevrud emirname- de kalenin her suretle temin-i müdafaası imkânının istihsa-

line sarf-ı mesai edilmesi ve sukûtun me'mûl bulunduğu şark cephesinin takviye edilmesi emrediliyor ve Şükrü Paşa Hazretleri tarafından yegâne vasıta-i halâs olabilecek olan mezkur tedbire de müracaat edildiği cevaben bildiriliyordu. Nısf'ulleyli müteakip yedi aylık evân-ı muhasaranın ve zaaf-ı bedeninin tesiriyle nâ-tüvan bulunması tabii ve zaruri bulunan askerlerimize pek çok zamandan beri aç bulunmaları hasebiyle peksimet tevzii düşünölmüş, ancak mevaki-i müstahkemeye ve etraflarına endaht edilen şarapneller maksad-ı mezkurun icrasına mâni olmuştu.

Nısf'ul-leyleden bir saat sonra ateş daha ziyade şiddet kesbetmiş, dakikada yüzlerce şarapnellerin, obüslerin infilâkından müteşekkil âhenin tarrâkalar asammıyyet-i arzı sarsacak bir şiddette bulunuyordu. Düşman hatt-ı asliye karşı açtığı ateşe ve hücumla şiddetle devam ediyor ve tarafımızdan da her suretle müdafaâ ve mukavemete sarf-ı mesai ediliyordu.

Her ne kadar garp ve cenup menatıkına da icra edilen ateşler şiddet-i fevkalâdeyi haiz bulunuyor iseler de muhacimler mevaki-i mezkurede mevcut ileri karakollarımızı mecbur-u ric'at edememişlerdi. Ateşin her kısımdan pek şiddetli bulunmasına rağmen en ziyade sukûtundan ihtiraz edilen şark mıntıkası idi.

Evvelce arz ettiğimiz üzere düşmanın şark cephesi karakollarını mecbur-u ric'at etmesi üzerine seri ateşli toplarını istihkamata daha ziyade takribe ve cephenin her kısmını ve bilhasa kuvve-i imdadiyenin geleceği kısımları daha sık bir tarama ateşi altında bulundurmağa muvaffak olmuştu. Piyade metrislerimize yağdırılan şiddetli şarapneller an be an imkân-ı müdafaayı kesrediyor ve düşmanın sabaha karşı Ayvazbaba İstihkamatı'nı tahribe muvaffak olması ve mezkur tabyayı bi'l-işgal kendi toplarını ta'biye etmek suretiyle o cephede vâki diğer istihkamatımızı arka ve pak ateşlerine alması imkân-ı müdafa-

ayı büsbütün kesrediyordu. Her ne kadar düşmanın Ayvazbaba'yı ıskatı esnasında tarafımızdan toplarının istihkamata it-haline ve ta'biyesinin men'ine çalışılmışsa da evvelce arz olunduğu üzere mevkiin müsait olmaması mezkur teşebbüsün akametini mucip ve düşmanın muvaffakiyetini teshil etmişti.

Ayvazbaba'nın zaptı üzerine düşman piyadeleri tel hat müdafaasını cephenin diğer aksamında da tahribe başlamışlardı. Tel hat müdafaası şu suretle katediliyordu. Fedai olarak teşkil edilen çelik sadriyeli bir miktar asker tel örgülere sokulup makaslarla telleri katederek mezkur maktû parçalara bağladıkları halatları pek uzak mesafelere kadar götürüp oralarda otomobillere, hayvanata raptedip hayvanatı ve otomobilleri sür'atle tahrik ve şu suretle tel örgülerini söküp hâili hedm ve bazı mevakide ufak bir memerr küşadesiyle duhûlu temin ediyorlardı.

Düşman tel örgülerini bir yandan baltalarla kat ve askeri-mizle kurşun ve süngü muharebelerine girişip müdafiiini bozgunluğa uğratmağa çalışıyordu. Askerlerimizse kuvvetlerindeki şiddetli tenakusa rağmen kalenin müdafaasına sarf-ı hayat etmek suretiyle istihsal-i hayat-ı istikbal etmeğe çalışıyordu.

Heyhat ki bî-tüvânî kendilerine has bir surette müdafaaya iktidar bırakmamıştı.

Sukût ve Istila

Düşman kemal-i şiddetle bombardımanına, hücumlarına devam ediyordu. Ayvazbaba'nın sukûtundan haberdar olan Şükrü Paşa'ya o esnada şark mıntıkası kumandanı Ali Şefik Bey tarafından çekilen telgrafnamede imkân-ı müdafaanın kalmadığı ve emr-i kumandanın bilâ-ihtiyar elden gittiği iş'ar ediliyordu.

Şükrü Paşa Hazretleri bu haber-i feci üzerine âti'ül-müfad

telgrafnameyi İstanbul'a küşide etmişti.

“Düşman şiddetle hücum etti. Hûnrîzane bir muharebe başladı. Ayvazbaba, Kafkas, Cevizlik tabyaları düşman tarafından zaptedilmişti. Neticenin ne olacağım kestiremem fakat düşmanın mevkii muzafferane kesb-i tahakkuk ederse bütün istihkamları berheva edeceğim, mebani-i âliye-i diniye ve milliyeyi murdar ayakların levsinden vikaye için tahripten çekinmeyeceğim, telsiz telgraf âletini şimdiden tahrip ettiriyorum. Düşman muzaffer olursa bir kasabaya değil, bir harabeye girecektir.” Ve filhakika hemen telsiz telgraf aleti tahrip edilmişti. Müteakiben Şükrü Paşa Hazretleri derhal köprü, pavyon, kışla, cephanelik ve sair mebani-i resmiyenin ve mühimmat-ı askeriyenin bir yandan tahribini emrediyor ve mevaki-i mezkurenin tahribine kadar teslimin tehiri arzu ediliyordu.

Bir taraftan şark cephesindeki askerlerimiz mevaki-i müstahkemeden ric'at, düşman mevaki-i mezkureyi harisane işgal ediliyordu. Şehir garptan, şarktan, şimalden, cenuptan, her taraftan ve her yerden ateşler, siyah dumanlar içinde kalıyordu. Toplar mütemadi inliyor ve uluyor, askerimiz şiddetli hücumlara artık açlığın tesiratıyla mukavemet edememiş, ric'at ediyor, benzi sarı gözleri en metin kalplere haşyet ve lerce iras edecek derecede fırlamış dudaklarda ihtiraz-ı memmat değil, sayıklamalar ve cinnet var. Asker silahını, kasaturasını, elbisesini yırtıyor, kasaturalarını artık bugün vatanını müdafaa, düşmanını kahredemeyen kılıncını nevmidane me'yusane kırıyor, fırlatıyor. Mebani-i miriyenin dinamitlerle berheva edilmesinden mütehassıl şiddetli tarrâkalar şehri sarsıyor ve topların tannin-i enindarina mebani-i miriyenin muhiti sarsan tezelzüllerine duman, kan, ateş ve kıtalın üstünde yükselen Maraş Köprüsü'nün inhidamından mütehassıl tarrâka ve bunların hepsinin fevkinde enindar ve haşin işitilen at nalı şıkırtıları.

Müteakiben şehrin top ateşlerinden mütehassıl kesif du-

man tabakalarıyla mestur ufkunda Bulgar Kilisesi'nin çanı gamin, müttehiz, haşin taninlerle inlemeğe başladı. Bu çan bizlere zavallı Edirne'nin akıbet-i gamgin ve feciine ağlayan bir feryat, muhacimin-i muzafferine ise neşide-i şevk ü zaferdi. Yangın kulesine beyaz bayrak çekilmiş, ezan-ı Muhammedinin hilâl-i Osmanî ülkesinde ilk yükselen, ihtizaz eden şehirlerimizden Osmanlıların Rumeli'de ilk paytahtı, pâ-yı tahkir-i düşman altında kalmış, inliyordu.

Evvelce arz edildiği üzere şark cephesinin sukûtu hakkında cephe kumandanı Ali Şefik Bey'den mevrud telgrafname üzerine Şükrü Paşa Hazretleri mebanî-i miriye'nin hedmini emretmişler, birer yanlarında mevaki-i saire kumandanlıklarını cereyan-ı halden haberdar etmişlerdi.

Ancak garp ve cenup cephelerindeki askerlerimiz düşmana bir karış yer terk etmedikten maada bazı istihkamlardan düşmanı süngü hücumlarıyla tard etmeğe muvaffak olduklarından Şükrü Paşa'nın terk-i muhasama yolundaki emrini onuncu nizamiye fırkası kumandanı İbrahim Paşa hüsn-ü telakki etmeyerek fırkasının galip bulunduğunu ve terk-i muhasama lüzumunun varid olamayacağını beyan ve bittabi Şükrü Paşa Hazretleri emirlerini tekid etmişlerdi. Saat yedi raddesinde zaptettiği Ayvazbaba Tabyası'na top ta'biye eden Bulgar kıtaat-ı askeriyesi şehre doğru hücum ediyor ve muhasara ordusu başkumandanı General İvanof her kısımdan hemen ateş kesilmediği takdirde şehri tamamen tahrip ve taş taş üstünde bırakmayacağını beyan ediyordu.

Bu esnada Hızırılık Tabyası'na çekilen beyaz bayrak dumanların kesretinden görülemediğinden şehrin yangın kalesine de ikinci bir teslim bayrağı da keşide edilmişti. Artık binlerce muhafızı ile biraz evvel âhenin tarrâkalarıyla söylenen, inleyen toplar halet-i ihtizarm huzurundaki bir hamuşi ile susmuş, düşman bile fecayiine mebhut, pür sükûn ve sükût, şeh-

rin her yanında semaya doğru fıskıran siyah ve ateşin karhalar ve en nihayet Edirne'nin bedbaht ufkunda bir feryad-ı samit. Bütün cephelerde ateş kesilmiş, düşman süvarileri şark mıntıkasından şehre dahil olmuşlar. Kalenin burcunda sallanan beyaz bayrağa rağmen muhacimler rast geldikleri askerleri kurşun, süngü ile itlâfa devam ediyorlar. Saat on'da Miralay Marholf Edirne muhasara kumandanı General Ivanof namına Hızırılık Tabyası'na azimet ve mevki-i müstahkem kumandanı Şükrü Paşa Hazretlerini teslim almış ve Marholf'un Hızırılık Tabyası'ndan azimetini müteakip bir Bulgar süvari müfreze-i askeriyesi Şükrü Paşa'yı karargâhından alıp General Ivanof nezdine getirmiştir.

Ah bu dakikalar ne kadar elim, ne can-nizar idi. Sokaklar muzaffer askerle dolmuş, bunlara iştirak eden ahali-i gayri müslimenin, o senelerce ekmeğimizle yaşayan, ecdadımızın ulüvv-i cenabından müstefit olarak dinlerini muhafaza eden hatta muhafazalarına tarafımızdan bezl-i ikdam edilen ahali-i gayri müslimenin bazılarının gulgule-i sürur ve zaferleri semaya kadar yükseliyor ve yalnız İslamlar bu menazır-ı pür-süz karşısında ağlıyordu.

Düşman askerinin şehre duhulu günü haric-i şehirde her ne kadar pek çok katiller irtikap etmişlerse de şehirde katliam vuku bulmamıştı.

Yalnız fesler yırtılıyor, ayak altında çiğneniyor ve bazı dükânlar yağma ediliyordu. Artık dehşetli bir hükümeteşizlik başlamış, ahali-i gayri müslime erzak depolarını ve Müslümanlara ait iki değirmeni yani Yakub Beyzade İbrahim ve Hüseyin Beylerin değirmenlerine hücum ile mevcut dakik ve zehairi yağma eylemişlerdi. O gün akşama kadar Bulgar muhasara ordusu kuvvası peyderpey şehre girerek kışla, pavyon ve diğer emakin-i askeriye-yi çadırları zapt ile yerleşmeğe ve Edirne'de mevcut hastahaneler Bulgar asakiri tarafından taht-ı muhafa-

zaya alınarak memurin-i Osmaniye vedaatinde bırakılmış ve iki gün sonra tayin edilen Bulgar memurini vasıtasıyla her hastahanenin ihtiyacat-ı gıdaiye ve havaic-i zaruriyesi temin edilmeğe başlanmıştır.

Sukût üzerine kale kuvva-yı müdafaasının mürekkep bulunduğu nizamiye ve redif kıtaatından redifler şehrin dahiline doğru firar ve evlere iltica etmişlerse de Nizamiye-i Anadolu efradı asla bu gibi harekata teşebbüs etmeyip menafi-i memleketin hemvatanlarının ve kanün-u âlî-i askerinin emirlerine riayet yani tatil-i muhasama ve teslim emrini telâkki ettikleri noktada düşmana teslim olmuşlardı.

Anadolu efradının şu suretle hareketi düşmana “asker vardır” bahanesiyle evleri taharriye imkân bırakmıyor ancak Rumeli askerinin tebdil-i kıyafet ile evlere ilticaları esasen vesileye fırsatçı düşmana imkân-ı taharri temin ediyordu.

Yukarıki satırlarda düşmanın Edirne’yi suret-i zaptını mehmâemken arz ettik. Mevzu dahilinde bulunmakla Bulgar muhasarası ordusu başkumandanı General Ivanofun Vali Beyefendi’ye vuku bulan beyanatını aynen naklediyoruz.

“Ben muhasara ordusu başkumandanlığını deruhte ettiğim günden itibaren Edirne muhit-i müdafaasını teşkil eden mevaiki-i müstahkeme hakkında tetkikat-ı amîkada bulunmakta idim. Kuvva-yı müdafaanın miktarına, bunların hangi sınıf efraddan mürekkep bulunduğuna ve her cephede müdafaaya tahsis edilen fırkaların esâmisini ve bu hususta daha bazı malumat alabilmiştim. Garp ve cenup cephelerinden Edirne’yi zaptetmek kolay bir şey olmadığı tetkikat-ı vakıam neticesi bana kanaat hasıl ettirmişti. Binaenaleyh şark cephesini husûl-u maksada daha müsait bulmakta ve bütün takayyüdatı o cihete atfeylemekte idim.

Bu cephe üzerinde hücum-u kat’i icrasını çoktan beri tasavvur ve tasmim ediyordum, lâkin Kral Ferdinand Bulgar ordu-

sunun Edirne Kalesi'ne vuku bulacak hücum-u kat'isi bize pahalıya mal olacağı itikadında bulunduğu için şimdiye kadar buna muhalefet etmekte ve Edirne'nin aklıktan sukûtuna intizarı tercih eylemekte idi. Aklıktan sukût tehhür etti ancak bizim daha ziyade beklemeğe tahammülümüz kalmamıştı. Nihayet Kral'ı Edirne'nin harben zaptı suretine ikna ettik, zaten müstahzar olan planımız mucibince en ziyade şark cephesine yüklenerek zan ve tahminimizden az zayıat ile nail-i emel olduk. Edirne üzerine icra edeceğimiz hücum-u kat'ide bizden lâ-ekall yirmi-otuz bin nefer maktul ve mecruh düşebileceğini zannettiğimiz cihetle etrafta ve bilhassa Dimetoka'da mevcuda ilâveten yeniden muvakkat hastahaneler inşa etmiştik fakat bu yeni hastahaneleri istimal mecburiyet hasıl olmadı.

Son hücum-u kat'ide bilumum cephelede cem'an 24 zabitle 1.274 nefer maktul ve 82 zabitle 6573 nefer mecruh ve Sırp-lardan 6 zabitle 268 nefer maktul ve 7 zabitle 1141 nefer mecruh düşmüştü ki bu miktar-ı zayıat bizim için lâ-şey mesabesinde addolunurdu.

Hissiyatıma nazaran Şükrü Paşa Bulgar ordusunun hücum-u kat'isine cenup cephesinin hedef olacağı zan ve tahmininde bulunmuştur. İktidar-ı askerisi zebanzed olan Şükrü Paşa'nın bu tahminde hata etmiş olduğunu söylemekten kendimi alamam, çünkü kalenin şark cephesi pîşgâhında Bulgar ordusuna zemin-i meşy ü hareket olan mesafe fenn-i harp nokta-ı nazarından haiz-i kıymet olan ârızalı araziye muhtevi olduğundan Şükrü Paşa hücum-u kat'i için hasmının bu cepheyi tercih edeceğinde şüphe ve tereddüde mahal görmemeli idi. Mafih Osmanlı ordusu lehine bir hakikati de itirafa mecburum ki eğer Şükrü Paşa şark cephesine Babaeski redif fırkasını koymayıp da bu cephenin müdafaasını doğrudan doğruya onuncu nizamiye fırkasına tevdi etmiş olsaydı biz şark cephesinden de Edirne'yi zapta muvaffak olamazdık."

General Ivanof'un bâlâdaki ifadatı tamamıyla karin-i sıhhat değilse bile reddedilemeyecek derece hakiki, nâfiz nazarlar da mevcuttur.

Meselâ mezkur cephe müdafaasının Onuncu Nizamiye Fırkasına tevdiî hakkındaki mütalaası da Onuncu Nizamiye Fırkasının kalenin muhtelif muharebatında mağlup olan, düşmana hakiki surette müdafaaya muktedir olamayan kıt'aların hemen mezkur taburlarla takviye edilmesi ve Kartaltepe muhafazasına memur askerin ric'atı üzerine mahall-i mezkurun istirdadına onuncu nizamiye fırkasının irsali mevki-i müstahkemce mezkur fırkaya karşı perverde edilen hissiyat-ı itimad-kârâneî gösterir. Ancak bu hususta Şükrü Paşa Hazretlerinin mütalaat ve efkârına vakıf olmadığımızdan kâriine hakiki tarz-ı hareketin ne suretle olabileceğini arzda mazuruz.

Her ne kadar General Ivanof beyanatında telefât ve mecruhînin miktarını dokuz bin raddesinde gösteriyorsa da ba'de'l-istila Edirne'den İstanbul'a avdet ederken Sofya'da Sobraniye Meclisi azasından vuku bulan tahkikat-ı mevsukamızda Bulgar ordusunun 19.800 raddesinde maktul ve telefât vererek Edirne'yi iskat ettiği anlaşılmıştır.

Edirne'ye son hücumu yapan düşman kuvveti 90.000 raddesinde Bulgar, 32.000 raddesinde Sırp ve muhtelif çapta 442 adet toptan mürekkepti. Şehrin zaptı üzerine Sırlar garp cephesini işgal ve orasını karargâh ittihâz etmişler. Bulgar kıtaat-ı askeriyesi ise şehrin bilumum aksamında mevcut emakin-i resmîyeyi taht-ı işgale almışlardı.

Gerek Sırp gerek Bulgar düşmanımız olmakla beraber şu hakikati kat'iyen itiraf etmek mecburiyetindeyiz: Sırlar Edirne'yi ba'de'l-işgal bir neferi bile katletmedikleri halde Bulgarlar âtiyen ber-tafsil-i arz edeceğimiz üzere gerek teslim olan askere gerekse ahaliye en eşna mezalimi irtikaptan çekinmemiş ve taarruzunu kadınlara hatta çocuklara teşmil etmişti.

Hususiyle Sırp zabitanı ahali ile lüzumundan fazla ihtilatta bulunmuyor ve son derece nazik, izzet-i nefse pek riayetkâr bir surette hareket ediyorlardı. Bulgar ordusunun şehre duhûlu esnasında Şükrü Paşa'mn emriyle Maraş Köprüsü'nün bir kısm-ı mühimminin berheva edildiği bi'l-münasebe yukarıda zikredilmişti. Bulgar kumandanı General İvanof bundan fevkalâde muğber olmuş ve günlerle Edirne'ye miktar-ı kafi erzakın ithaline Maraş Köprüsü'nün berheva edildiğinden dolayı mani olup bu yüzden ahali ve askerden birçok kimsenin vefatına sebebiyet vermiştir.

Düşmanın şehre duhulunu müteakip caddelerde tabur tabur dolaşan askerler ilan-ı şadmâni ediyor ve gayrı müslim ahaliden bazıları bu sürura iştirak ile ellerini sıkarak suretiyle tebrik ediyorlardı. Bulgarların neş'e-i zaferiyle çınlayan Edirne şehrine gece indi ve zilal-i matemdariyle yine her yeri örttü. Bulgarlar nümayişlerine sokaklarda caddelerde el'an devam ediyorlardı. Osmanlı efrad-ı askeriyesinin şuraya buraya attığı tüfenkleri ahali-i gayrı müslime toplamış şimdi onları endaht suretiyle düşmanın süruruna iştirak ediyordu.

Müslümanlar evlerine çekilmişler, sakit ve samit neticeye intizar ediyorlar, herkes akıbet-i müthişine muntazır, ara sıra bir evden canhıraş bir feryat işitiliyor bunu müteakip muhtenik sedalarla karışık düşnamı andıran haşin birtakım Bulgarca kelimeler samianızı hırpalıyor ve inliyor, sonra başınızı pencereden çıkarıp dışarı bakacak olursanız yanınızdaki evden beş-on Bulgar neferinin elleri, yüzleri İslam kanma bulaşmış olduğu halde çıktığını görüyorsunuz. İlk gece bu suretle sabahlandı, hayır sabah olmamıştı, geceydi ve kim bilir bu gece ne kadar çok devam edecekti. Hiçbir şey görünmüyor, hiçbir mazluma acınmıyor, İslamlar mütemadiyen katliam ediliyorlardı.

O gece Bulgar heyet-i askeriyesi makamat-ı resmiyenin pa-

raya malik olan kısımlarına derhal vaz'-ı yed ve taht-ı muhafazaya almışlardı.

İkinci günü birinci güne gıpta ettirecek derecede hûnîn ve kayı ile dolduruldu. Çocuklar, kadınlar, gençler, ihtiyarlar, askerler hemen hepsi mütemadiyen katlediliyorlar, İslam kadınları yüzlerine kömür tozları ve sair karartıcı mevaddı sürmek suretiyle iffetlerini hunhar ve deni düşmanın taarruzatından masun kılmağa sa'y ediyorlardı. Bu babda kumandanlara ve zabıtana vuku bulacak şikayetler reddediliyordu.

O gün Edirne gençlerinden bir-iki asker bir haneye tahas-sun ve haneye duhul arzusunda bulunan Bulgarlardan bir kısmını itlaf etmişlerse de nihayet'ül-emr, kudurmuş hayvanat-tan hiç farksız ve ondan çok daha zalim düşman haneye duhul ve gençleri parça parça etmişlerdi. Velhasıl her yerde aha-li düşmanın taarruzuna maruz oluyor ve bazı yerlerde efrad-ı İslamiyenin müdafaaları karşısında bulunuyorlardı. Yine o es-nalarda açlık ve imdatsızlık hasebiyle sukût eden kalenin mü-dafililerinden birkaçı bir Bulgar yüzbaşısını mütehassın bulun-dukları haneden atıkları kurşunlarla itlaf etmişlerdi.

Herkesin kalbinde kin ve intikam ateşleri tutuşmuş, ancak heyhat ki acz, izzet-i nefsi, iffeti velhasıl bütün mevcudiyet-i maneviyeyi hırpalayan, muzmahill eden bu kuvveti düçar-ı iz-mihlal ettiremiyordu. Sukûtun ikinci günü Bulgar topçu ku-mandanlarından General Çerkofski -ki Bulgar başkumandan-lığı tarafından muvakkaten merkez kumandanlığına tayin olunmuştu- makam-ı vilâyete ve bilahare kale kumandanı İs-mail Paşa'ya müracaatla teslim edilen nizamiye efradından maada kale müdafileri meyanında bulunan redif ve daha bazı nizamiye efradının teslimini talep ediyordu. Bu gibi mesaille alâkadar olmayan Vali Bey buna muktedir olamayacağını be-yan etmesi üzerine İsmail Paşa'dan talep edilmiş ve İsmail Pa-şa kalenin sukûtuyla beraber emr-i kumandanın bilâ-ihtiyar

ellerinden gittiği ve hiçbir suretle asker üzerinde icra-yı nüfûza kadir olamadıklarından muhtefi askerin toplanıp kendilerine tesliminin mümkün olamayacağını beyan etmiş ve bunun üzerine General Çerkofski pek ziyade tehevvrle üserayı elde etmek yolunda icrası lazım her türlü cebr ü şiddetten tevakki etmeyeceğini beyan ve hemen askerinden tefrik ettiği on taburluk bir kuvveti şehrin muhtelif mahallerine taksim ve sevk ederek üseranın taharrisine başlamıştı.

Aynı günü, Kral Ferdinand, Veliht Prens Boris öğleden sonra Edirne'ye gelmişlerdi. Kral Şükrü Paşa'yı nezdine kabul ile ibraz ettiği sebat ve fedakârîden dolayı kendisini takdir ile kılıncını iade etmiş ve ba'dehü Şükrü Paşa fırka kumandanlarından Aziz, Hüsameddin, İbrahim topçu kumandanı Rafet, kale kumandanı İsmail Paşalarla şark cephesi kumandanı Ali Şefik, süvari alayı kumandanı Miralay Aziz Beyler ve Edirne müstahkem mevkiî erkân-ı harbiye heyeti Sofya'ya sevk edilmek üzere otomobille Mustafa Paşa'ya gönderilmişlerdi.

Altı aydan beri düşmanıya en metin ve pek âlî bir surette çarpışmış ve teslimi, kılıncının kabzası, düşmanın eline ucu göğsüne batınca kabul etmeğe karar-ı kat'i ile karar vermiş büyük ve âlî-himmet kumandanın şu suret-i esareti ve şu suret-i sevki yalnız ağlamak bilmeyenleri ağlatmayacak, hissetmeyenleri müteessir etmeyecek derecede elim ve gamgindi. Edirne kumanda heyetinin şu suretle sevkini müteakip diğer ümera ve zabitan-ı Osmaniye'nin peyderpey Filibe ve Sofya'ya sevklerine başlanmıştı.

Zabitan kılınçları alınmış, süngülü neferlerin taht-ı muhafazasında maşiyen sevk ediliyorlardı. Müslümanlar elem-âlüd bu manzara-ı hüznengiz karşısında ağlıyor. Gayrı müslimlerin bazıları ise bilakis pek memnun ve mütebessim görünüyorlardı. Evvelce arz edildiği üzere asker taharriyatı için şehrin muhtelif kısımlarına sevk edilen düşman askeri kaçak asker var ba-

hanesiyle evlere duhul, kadınların ırzlarına tasallut, eşyayı yağma ediyorlar ve buldukları firari efradın bir kısmını itlâf, bir kısmını da saray içine sevk ediyorlardı. Sevk edilenler meyanında pek çok asker olmayanlar bulunuyorsa da muhalefet edemediklerinden -zira edenler katlolunuyordu- askeri daire-si ve saray içine gitmeğe mutavaat ediyorlardı.

Saray içine sevk edilen askerlerimiz esasen uzun bir zamanın zaaf-ı tagaddisinden mütehassıl nâ-tüvani ve şimdi de düşman tarafından ekmek verilmediği cihetle mahpus bulundukları saray içinde mevcut ağaç kabukları ve otları yemek ıztırasında kalmışlar ve bittabi mütemadiyen ölmeğe başlamışlardı. Düşman Müslümanların her suretle mahvına azmetmiş, bî-kayd bütün fecayia fecialar ilâvesinde berdevamdı. Askerlerimiz aç bulundukları gibi yağmur ve çamur içinde batmışlardı. Mahpus bulundukları saray içi korusunda yatacak, tahafuz edilecek hiçbir yer yoktu ve o günlerde bilhassa kesretle yağan yağmurlardan mütehassıl çamurlar ve bunların üstünde aç, dermansız askerimizin yatmış, birçoklarının dizanteri ve sair hastalıklara tutulmalarını mucip olmuş ve bu yüzden de birçokları telef olmuşlardı. Nihayet Edirne'ye gelen bir İngiliz Salib-i Ahmer heyeti saray içinde icra edilen fecayia kısmen nihayet vermişti. Hasta askeri tedavi eylemek suretiyle izhar ettikleri hiss-i insaniyetperverânenin arzını vecibe addettik.

Fatma Hanımefendi

Hindistan'ın asil, necip muhitinde yetişmiş bir büyük İslam validesi bu esnada Edirne'nin ağlayan mazlum Müslümanlarına cenah-ı şefkatini açmış ve gelmişti.

Tâ Hindistan'dan şedd-i rihamli iktiham ederek gelen Fatma Hanımefendi askerin, ahalinin, hastahanelerin ekmeğe, elbiseye velhasıl bütün levazım-ı maddiyeye ve hatta nakde olan lü-

zumlarını tehvin ediyordu ve şu suretle revabıt-ı İslamiyeyi takviye ve memleketlerimizden günlerce mesafeler uzak diyai-ı İslamiyenin ruhlarında ruhlarımıza karşı olan merbutiyyet-i asile ve necibeyi ilan ediyordu. Osmanlıların devr-i ikballerinde zulümden tahlisleri için donanmalarını sahillerine koşturan bizleri büyük kalpli Hindli Müslüman kardeşlerimiz unutmamışlar, İslamlığı hiç olmaz ise şu kısımdaki İslamlığı sefalet ve zilletten kurtarmağı düşünmüşler, düşündüklerini yapmışlar ve ağlayan İslam gözlerini silecek, akan kanlarını dindirecek ve adil bir Avrupa'nın değil, hakiki bir Müslümanlığın mevcut olabileceğini, olduğunu göstermişlerdi. Vechî iffet ve ulviyetin, gözleri zeka ve fetanetin nümayende lem'aları ile münevver bu pek büyük, bu pek muazzez İslam kadını hakiki bir vâlide olarak Edirne'de ağlayan evlatlarının himayesine, himayetine koşmuştu.

Pek mukaddes... pek muhterem... pek muazzez Fatma Hanımefendiye en asil hissiyat-ı necibe ile mütehalli teşekkür ve şükranlarımızı pîş-i iffetlerinde gıyabi secde ve rükûlara terdiflen arz ve takdim ederiz.

Bulgar zabitan ve neferatı kışlalarda istirahatlarını kesretlerinden dolayı temin edemedikleri cihetle şehir dahilindeki hanelere hanenin sâkinini kendisine hizmetkâr yapmak suretiyle yerleşmeğe başladılar.

Hanelerine duhul edilenler yalnız Müslümanlar değil, bazı Hıristiyanlar da, bittabi ahaf olmak üzere, bu muameleye maruz kalıyorlardı.

Evinizde bî-huzur, pür-elem oturuyorsunuz. Kapı şiddetli, anîf darbelerle vuruluyor. Pencereden bakıyorsunuz bir zabıt, arkasında birtakım neferat kapıdan içeri giriyor ve odanız olup olmadığını ve hangi odada yattığınızı soruyor. Yatak odanızın evin en iyi odalarından olacağını nazar-ı itibara alarak hemen oraya duhul, neferler de diğer odaları işgal ederler ve

kendilerine lazım olan eşya evde mevcut değilse hemen tedarikini aksi surette ölümle tehdit ederlerdi.

Gerek zabitan gerek neferat evlerde buldukları zi-kıymet eşyayı ve hatta battaniye, fanile, Frenk gömlek bu gibi adi eşyayı bile sirkat ediyorlar ve bu düşman askerlerimizi, sonra askerlerimizi yolları süpürtmek ve daha bazı hidemat-ı şakka-da istihdam ediyorlardı. Yollarda bir yandan insanlar katlolu-nur, her rast gelen memur ve ahalinin saatleri, paraları alınır soyulurken diğer taraftan “hurra” nidalarını ayyuka çıkaran bir kafile asker manzurunuz olur takarrüb ederseniz yalnız namlusu on iki manda ile cerredilebilen bir kale topunun Sofya’ya nakledilmek üzere istasyona getirilmekte olduğunu görürsünüz. Ruh gayrı ihtiyari şehkalarla boşanır, ellerinizi tırnaklarınızla yırtacak kadar sıkır ve bu manzara karşısında anlaşılamayacak bir teessür hissedersiniz. Namlu sizin ağlayan gözlerinizin önünde süngülü askerler arasında yavaş yavaş ilerler.

Düşman askeri el’an dükkânların yağmasına devam ediyor. Yalnız üstlerine salipler tersim edilen gayrı müslimlere ait dükkânlar bu taarruzdan masun kalıyor.

Edirne sükkânı arasında düşmanın zulüm ve gadrine uğrayıp sefil ve sergerdan kalan bir heyet vardı ki onlar da halleri pek rikkat-âver olan zavallı Osmanlı memurları idi. Memurinin birkaçı istisna edildiği halde tecavüz ve yağmaya uğramayan hemen hiç kimse yoktu denilebilir. Hem bu zavallılar on paraları kalmayınca kadar mükerreren soyulmuşlardı.

Memurlar en büyük Osmanlı memuru olmak itibariyle Valiye müracaat etmişler, Vali de Viyana sefiri Hüseyin Hilmi Paşa vasıtasıyla İstanbul’dan memurine tevzi edilmek üzere beş bin liranın celp ettirilmesini rica ve iltimas etmişti.

Artık Edirne’de hiçbir alaka ve rabitaları kalmayan Osmanlı memurları yine Vali vasıtasıyla Bulgar generaline müracaat-

la İstanbul'a azimete müsaade olunması istirhamında bulunuyorlar. Vali de bütün memurin namına olmak üzere kemal-i keremiyyetle icap eden makamata müracaattan hâlî kalmadığını ve istihsal-i müsaadeye muvaffakiyet hasıl olabileceği ümidiyle her müracaat edeni memnun ve müteselli ediyordu.

Bulgarlar şehri zaptettikten sonra Valinin talebi üzerine hükümette ikametine müsaade etmişlerdi ki bu müsaadeden mektupçu ve daha bazı memurin-i mülkiye müstefit oluyorlardı.

Bu esnalarda Mektupçu Tevfik Beyefendi ansızın guyubet etti. Edilen tahkikat neticesinde Bulgarlar tarafından hapsedildiği anlaşıldı. Vali Beyefendi'nin mumâ-ileyhin istihlâsma ne derecelerde cehd ü gayret ettiğini icra edilen tahkikat-ı amikaya rağmen ve esefa ki bizce el'an meçhul kalmaktadır.

Zavallı Mektupçu Beyefendinin refik-i mahpusiyeti Hilâl-i Ahmer Hastahanesi Sertabibi Baha Şakir Bey'le on beş günden fazla her an bin türlü mehalikin vüruduna muntazır olarak Edirne mülkiye hapishanesinin râtib duvarları arasında yatmış ve eğer refakatinde Baha Şakir Bey gibi metanet-i kalp sahibi bir zat bulunmasaydı salimen mahpesten çıkacağı gayrı muhtemeldi.

Baha Şakir Bey'in metanet-i kalbine ve azm-i merdanegisine bir misal olmak üzere vaka-i âtiyenin naklini münasip görüyoruz. Bulgar zabitleri mükerreren Bahaeddin Şakir Bey'i tahkir etmiş ve bir defasında o esnalarda asılan bir şahsın ismini söyleyip seni de buna benzeteceğiz diye tehdit etmişler ve Bahaeddin Şakir Bey soğukkanlılıkla ben de buna muntazırım cevab-ı metiniyle mukabele etmişlerdi.

Mektupçu Bey'in sebep-i tevkifine gelince: İbtida-yı muharebede Edirne'den İzmir'e nefyolunan yüz kadar Bulgar komitacısının emr-i nefyini mûmâ-ileyhin vermiş olmasıdır.

Halbuki Mektupçu Beyefendinin hod-bi-hod böyle bir emir

vermeğe salahiyeti olmadığı gibi bu emir onun tarafından da verilmemişti. Bu emri ita eden tabii ki makam-ı vilâyetti. Şu halde Mektupçu Bey, nefsinin istihlâsı için Vali Bey tarafından bir iftiraya uğradığını kabul eylemek ızdırarındayız. Bu beyanatımızı takviye edecek bilâhare Mektupçu Bey'in İstanbul'a vürudu esnasında kendileriyle icra ettiğimiz bir mülâkatta verdikleri tafsilatdır. Mektupçu Beyefendi bu tevkiflerine sebep olan vaka ve şahsın ne ve kim olduğunu sormamıza mukabil Sofya'da Edirne kumandanı Şükrü Paşa ile icra ettikleri mülakatta paşa-yı müşarün ileyh'in "Valinin sizi tevkif ettirmediği hakkındaki sözlerine itimad etmeyiniz" cümle-i mâni-dariyle mukabele etmişlerdi. Baha Şakir Bey'in sebep-i hapsi ise esna-yı muhasarada süpürge tohumunun kabil-i ekl olduğuna dair iaşe-i ahali komisyonuna rapor vermiş olmasıdır. Bunu da Bulgarlara arz ve izbar eden Vali-i vilâyetpenah olsa gerektir.

Istilâdan birkaç gün sonra güneş henüz tulû etmişti ki Karaağaç Caddesi üzerinde ilerleyen bir arabada mevkileri ve mevkilerinin mes'uliyet-i azimleri hasebiyle enzar-ı umumiyeden ihtiraz ve ihtifaya çalışan birkaç sima görüldü. Halk ve memurin meyanında bu yolcular hakkında kıl ü kâller oldu. Bunlar Vali, Polis Müdürü, Merkez Kaymakamı ile Sıhhiye Müfettişi ve Vali Bey'in hususi adamlarından Fahri Efendi idi. İcra edilen tahkikat neticesinde Vali Bey memurlara vaad ettiği umumî müracaatların aksine olarak şahsı için Hüseyin Hilmi Paşa vasıtasıyla Bulgar Kralına müracaatla azimetine müsaade istihsal ederek bâlâda arz olunan kimseleri refakatine alıp Edirne'nin zavallı memurlarını bîkes ve yetim bırakıp savuşmuştu. Tahkikatımızın nereden icra edildiği hakkında kâriinimizi sekk ve tereddütte bırakmamak üzere şunu arz edelim. Edirne'de fabrikatör İbrahim Bey'in hanesinde umum Bulgar ordusu başkumandanı General Savof aynen şu sözleri söylemişti:

- Valiniz pek adi imiş buranın en büyük memuru olduğu halde bakınız kendisi ve daha bazı kimseler için maiyyeti memurunin ekseriyetini asla düşünmedi ve düşünmeyerek kaçıp gitti.

Artık Vali Halil Beyefendi Hazretlerinin bu fiilinin iyi veya fena olduğuna dair bir şey yazmayacağız onu karilerimiz edna bir mütalaa ile pek güzel tayin ederler.

Vali Halil Bey'in memurun hakkındaki ef'al-i nâ-be-cası bununla da nihayet bulmuyor. Edirne'den müfarakatından birkaç gün sonra memurine tevzi edilmek üzere Osmanlı Bankası'na Maliye Nezareti'nden beş bin liralık bir çekin vürud ettiği haber alınır alınmaz Rumeli Gazinosu köşelerinde sürünen zavallı Osmanlı memurları tehalükle bankaya koşmuşlarsa da biraz sonra Valinin İstanbul'a muvasalat ettiğinden bahs ile çekin iptalini amir olarak bir telgraf vürud etmekle aralarında bir dilim ekmeğe muhtaç olacak derecede bir sefalet içinde bulunan memurlar birden bire böyle müthiş bir sukût-u hayaletle uğrayınca ne yapacaklarını şaşırılmışlar, nihayet Rumeli Gazinosu'nda içtima eden rüesa tekrar telgrafla Hüseyin Hilmi Paşa'ya müracaat olunmuş ve paranın defterdar namına tahvil-i rica olunmuştu.

Bilahare anlaşıldığı üzere Vali Bey İstanbul'a vürudunda Edirne memurlarının ne olduğunu ve kendilerini nasıl bırakıp geldiğini kendisinden sordukları zaman setr-i kabahat için diğer memurların da kafile kafile gelmekte olduklarını ve hatta şimdi yolda bulunduklarını beyan etmesiyle Maliye Nezareti mezkur telgrafı küşide etmişti.

Tekrar Hüseyin Hilmi Paşa'ya çekilen telgraf hiçbir netice bahşetmediğinden bu sefer Bükreş sefiri Safa Bey'e müracaat olunarak diğer taraftan da Bulgar Hükümeti'nden müsaade istihsaline çalışılmıştı. Bulgar Hükümeti'nin bu babda memurlara gösterdikleri müşkilât nâ-kabil-i tariftir. Bulgarlar Osmanlı

memurlarıyla adeta istihza ediyor ve onları vâhî emeller peşinde koşturarak bu eziyetlerinden dolayı memnun oluyorlardı.

Aradan pek çok zaman geçirdikten sonra beş bin lira vürud etmiş ise de memurların kısm-ı küllîsi bundan müstefit olmamışlardır.

Memurların Edirne'den müfarakati dahi ilan-ı harbi müteakip Edirne'den Anadolu'ya nefy ve teb'id edilen Bulgar komitacılarının iadesine kadar tehir edilmişti.

Edirne Kalesi'nin sukût ve istilâsı ve istilâyı müteakip güzeleran eden ahvali yukarıdaki satırlarla pek mûlahhas ve mücmel olarak arz ettik.

Şehirde icra ettikleri fecayii, vekayi-i hûn-âlûdu ise tasavvur edebilmek Bulgarlar derecesinde bir hiss-i caniyane ile mütehalli bulunmak ve olanları tarif ve tasvir etmekse yine aynı derecede caniyane bir iktidara malik bulunmağa vâbeste ve mütevakkıftır.

Kelimelerin kabiliyet-i ifadiyesi Bulgarlar tarafından icra edilen mezalimi ifhamda âcizdir.

Kalem icra edilen mezalimi tasvir edemez. Mürekkebin reng-i matemîni fecayiın ateş ve şiddetini izhar etmekten pek uzaktır. Kalplerimiz Bulgar kalbi gibi mütehassis, medar-ı tahririmiz süngü, kan ve ateş olsa belki bunların muavenetiyle tasvir edeceğimiz elvah Edirne'nin sînegâh-ı ulviyetinde icra edilen mezalimi anlatmağa, anlatabilmeğe muvaffak olur.

Sözlerimizi şu kelimelerde hülâsa ederiz. Bulgarlar kestiler, hetk-i ırz ettiler, zulmettiler. Gözlerinizi kapayınız ve sonra tasavvur ediniz. Her yer kanlarla mülemma, her yer cesetlerle dolmuş, her yer harâbezâr, her yerde bir yangın, bir sarsar ve bunun, bu menazır-ı havsala-sûzun karşısında memnuniyetkâr, müstehzi, mecruhların feryatlarla bütün kadınların ah û garivlerinden topladığı terâne-i zaferi erganununda [?] besteleyen Bulgarlık...

Kudret-i fatıra yed-i icazkâriyle levha-i kainatı tersim ederken Edirne'de fırçasını tevkif ile onu bütün bedayiin fevkinde bir güzellikle tezyin eylemiştir. Ona her sabah sükûnetzar melâlinde bülbüllerin terânesâz olduğu saray içi gibi bir sine-i berk ü çemen, sonra sanki bu mutena şehre bir bedia-ı hilyat bahşetmek istermiş gibi şemsin envar-ı ziyadarı, nücumun şule-i şeffafı altında yaldızlanan üç nehir ile sîmîn bir gerdanlık işleyerek teraki [?] kıt'e-i kadimesinin vasatına nakş, etrafını şevahik-i cibale, emniyetkâr muhafızlara tevdi eylemiştir.

Edirne, sinesinde pek çok akvamı barındırmış eski bir şehir olup kurun-u kadimede Ursitas ismiyle bir kasaba idi. İkinci karn-ı miladide Roma hükûmeti imparatorlarından Andriyan şehir-i mezkuru tevsî ve tezyin ile imarına çalışmış ve mumâ ileyhin ismine izafetle Andriyanopolis namıyla tevsim edilmiştir. Bugünkü Edirne ismi ondan muharreftir. Andriyanopolis Andriya'nın şehri manasınadır.

Osmanlıların Edirne'yi zaptı 763 tarihinde Murat Hüdavendigâr devrine musadiftir. Edirne Lala Şahin Paşa ve Hacı İlbey'in yed-i himmetleriyle fetih ve teshir olunup Murat Hüdavendigâr Hazretlerinin Çirmen seferinden avdetinde paytaht ittihaz edilerek Osmanlılara 90 sene paytahtlık etmiş ve bu münasebetle Osmanlı mülkü içinde hayli terakki ve teali ile kesb-i mamuriyet ve tezeyyün eylemiştir. Edirne şehri sonraları Osmanlıların ordu ve vilâyet merkezi halinde bulunarak İstanbul'dan sonra haiz-i ehemmiyet olan ikinci beldesi olmuştur.

Edirne'yi irva ve ıska eden üç nehirden Tunca ve Arda şehrin vasatında yekdiğeriyle mülâki olup garb-ı cenubi kenarından, Meriç Nehri ise Edirne müstemilâtından olan Karaağaç karyesini i'vicacılı birtakım hutut ile katederek cereyanına devam eder.

Edirne vasi ve ticaretgâh bir şehirdir. Başlıca mebanî-i ticariyesi Ali Paşa, Aras'ta kapalı çarşılarıyla bedestanıdır. Mezkur hâllerden maada pek çok dükkân ve mağazalar da mevcuttur.

Edirne şehrinin en âlî mebanîsi hemen cami ve mescidlere inhisar eder. 24 cami, 166 mescid, 22 medrese, 42 tekve ve camilerin en âlî ve muhteşemi olan Sultan Selim Cami-i Şerifi dahilinde üç bin cildi mütecaviz kütübü hâvî bir umumi kütüphanesi vardır.

Diğer mebanî-i ruhaniyesi 18 kadar kilise ve bir havradan mürekkeptir.

Edirne şehri biri mülki diğeri askeri olmak üzere iki mekteb-i idadi ve birçok mekatib-i hususiye ile Polak [Pomak], Musevi, Rum, Bulgar zükûr inas idadilerine maliktir.

Evet Edirne'de bir Bulgar İdadi-i İnas mektebi, bir Rum İdadi-i İnas Mektebi, ve yalnız evet yalnız bir Türk İnas Rüşdiyesi vardır.

Mamafih Edirne'nin Osmanlı asar-ı sanatının muhalled ve lâ-yemût bir abide-i sanatı olan Sultan Selim Camii Şerifi şehrin kalpgâhmda semaya doğru itilâ eden minareleriyle âlem-i İslamın mehib ve pek âlîkıymet bir alemidir ki müslim gayrı müslim ziyaretçilerin nazar-ı takdir ve hayraniyetini celp etmektedir. O kubbe-i muhteşem yalnız kuvve-i kudsiyesiyle değil azamet-i inşasıyla dahi şayan-ı hayrettir.

Sultan Selim Camii Şerifinden maada Üç Şerefeli, Muradiye, Yıldırım ve Eski Cami kemal-i takdir ile zikredilebilecek şaheserlerdir. Me'ser-i umraniyeden biri de köprülerdir ki Edirne'yi bir nitak-ı semîn gibi kaplayan nehirlerin üzerinde ve bilhassa en bülend ve muhteşemi Yıldırım ve binnefs Edirne şehri arasından geçen Tunca Nehri üzerinde mebni Gazi Mihal Bey Köprüsüdür.

Edirne'de birkaç sene evvel vuku bulan bir harikde tamamen yanıp bilâhare tarz-ı cedid üzere inşa olunan hanelerle

şehrin en mamur kısmını kale içi teşkil eder. İstasyonun mebnî bulunduğu Karaağaç semti dahi gayrı müslim ve ecnebilere mahsus emakinle mamur ufak bir kasaba şeklini iktisap etmiştir.

Edirne eşrafından Dilâver Bey tarafından belediye riyaseti mevkiini işgal ettikleri esnada Avrupa belediye dairelerine müşabih kârgir ve muhteşem bir belediye dairesi ve bir Bulgar şirketi tarafından kale içinde inşa edilen bir bağçe şayan-ı zikirdir. Şehrin Sarayıçi semtinde askeri kışlalar mevcuttur ki onlar da ayrıca küçük ve mamur bir kasabayı andırmaktadır.

Şehrin ahalisi yüz bini mütecaviz olup ekseriyeti Müslümandır.

Velhasıl Edirne âlî mabetler, muhteşem kışlalarla dolu bir şehirdir. İhracatı her nevi hububat, hususıyla süpürge tohumu, koza, deri ve daha bazı ham emtiadan ibarettir.

Hâtime

Edirne ne için sukût etmiştir sualinin cevabıyla, Osmanlılık ne için sukût etmiştir sualinin mukabili birdir.

Etrafında üç muazzam, seri'ül-cereyan, her türlü kabiliyeti haiz nehir, toprağında bire otuz-kırk verebilecek derecede kuvve-i inbatiye bulunan bir şehir fakir, harap sefil bir halde kalır bırakılır, fabrika, ziraat çiftlikleri, mekteb-i mezruat ve masnuattan mahrum bulunursa bu şehir ve böyle şehirler için ancak ve ancak sukût ve inhidam mukarrerdir. Edirne şehrinin beş saat ötesinde fabrika dumanlarının sisleri, makine seslerinin gürültüleri sükûneti, sakiniyeti parçalarken Edirne'nin atıl, bî-kayd ve hamûş kalması gayrı tabii, arızı idi.

Bu faaliyet-i mamuriyet-i berendâzânenin, bir heyula-yı âheninin, ataletin sükûn ve sakiniyetini kahr û makhur etmesi, boğması zaruri ve muhakkaktı.

Tabiatta, sahne-i hayatta harp eden iki kuvvetten sa'yin atalete galebesini, ataletin mağlubiyet ve makhuriyeti münakaşası lüzum görülmeyecek, tenezzül edilmeyecek derecede vazih ve ayandır.

Edirne ne için sukût etmiştir سوالinin mukabilini kitabımızda muhasaradan evvel ve muhasara esnasında güzeran eden vekayii tahlil suretiyle bir dereceye kadar aradık. Bununla beraber biz Edirne'nin sukûtunu Edirne'nin mahsuriyet ve sukûtundan evvel ve sonra cereyan eden vekayide değil, ondan pek evvelki zamanlarda aranması taraftarıyız. Biz kanaat değil imandan fazla bir itimat ile emin ve mutmainiz ki, Edirne'nin sukûtuna sebep efrad-ı milletin tifo, verem, frengi, sıtma, sû-i tagaddiden mütehassıl müteaddit mide hastalıkları ve fakr'ud-dem amik tahtındaki tereddi-i bedenisi, sarı benizliliği, okur yazarların yüzde beş derecede bulunması, ithalata nazaran ihracattan mahrumiyet, ziraat, sanayi ve bi'n-netice iktisat itibariyle hiç menzilesinde bulunmamızdır.

Tafahhusatta yanılmamak, yanılmamak ve doğrulatabilmek için vekayi değil müessirlerini, esaslarını aramak taraftarlarının taraftarıyız.

Edirne sukûtu vekayi itibariyle şundan bundan neşet etmiş olabilir. Ve bunların tesiri inkâr edilemez, ancak İslam Osmanlı Edirne sukûtları, İslam hayatını süren elin zayıf, kafanın gayrı müdrik bulunmasından neşet etmiştir. Tabii ve mantikidir ki, sabanı süren ve tutan el, bilek ne kadar kavi ve metin olursa o memleketin atisi, istikbali de aynı derecede metin ve emin bulunur. Bilakis köylünün hayatı ve onu süren bilek zayıf ve nâ-tüvan olursa o memleketin istikbali dahi aynı derecede na-ümit, zayıf, bî-reha olur.

Hakikati itiraz kabul etmez ki milletlerin âlem-i siyasette kalemleri saz değil demirden bile olsa kâğıt üzerindeki tersimat-ı nüktekârından ziyade sabanın toprak üzerinde küşad et-

tiği, küşade ettiği feyyaz tarlalara, feyyaz menbalara istinadını haiz ve muvafık görürüz.

Sonra Edirne sukûtu elimizi, yumruklarımızı, topraklara vurmak suretiyle altın, buğday istihsal edemememizden neşet etmiştir.

Dâr'ül-fünûna girmek, Kalem'e bile yazılmak için babamızın vesatetina muhtaç bulunduğumuzdan neşet etmiştir.

Sert rüzgârların, coşkun nehir dalgalarının önüne dalgakıran gibi duramamamızdan neşet etmiştir.

Azimsiz, ümitsiz, cesaretsiz, fedâkârîsiz bulunmamızdan neşet etmiştir.

Vücudumuza, dimağımıza, kolumuza, kolumuzun kuvvetine, bazumuzun himmetine itimat edemememizden neşet etmiştir.

Şahsımızı, harekâtımızı tenkid ve intikad edecek, ataletimizin imhasına çalışacakken ötekini berikini çekiştirip namus-kârâne, asilâne hakiki bir cehd-i halâskâr ile çalışmamamızdan neşet etmiştir.

Velhasıl Edirne'nin sukûtu, Osmanlılığın sukûtu karanlıktan, ataletten, nifaktan neşet etmiştir.

Osmanlılığı Edirne'yi ıskat edenin Bulgar olduğunu, Sırp olduğunu iddia etmek ikinci bir sukûta yol açmak, ön vermektir.

Edirne'yi, Osmanlılığı sukût ettiren Osmanlılardır. İslamlardır. Kadın, erkek, ferdin, ailenin halidir. Osmanlılığın sukûtuna her ferd, her Osmanlı, her İslam sebep olmuştur.

Hepimizin üstünde o bâr-ı mes'uliyet mevcut ve o bâr-ı mes'uliyet ucu Osmanlılığın kalbine kadar saplanan kılıncın ucunu kalbimizde hissettiğimiz ve çıkarmağa azmettiğimiz dakikada çıkmaya başlayacaktır ve yalnız bu azim ruhumuzla, imanımızla, kanaatimizle verilmiş olmalı.

Sa'y etmeli, kavlı ile değil fiil ile sa'y etmeli, zira akıbet va-

him ve hatar-abaddır. Büyük şair İsmail Safa çok sene evvel bağırır, feryat eylemişti.

*Giranhâb-ı gafletsin ey kavim uyan
Uyan belki bir devr-i makus olur
Ezanının bu sesler uyan ki korkarım
Vatan bir taningâh-ı nâkûs olur*

Vatan taningâh-ı nâkûs oldu. Ancak bilmeyiz ki uyandık mı? Yoksa uyanıp da uyuduğumuz yerde oturmak daha fenadır. Terakkimizi, tealimizi, meneden zincirler var ve bu zincir demir zincirlerden daha müthiş, lakin bizim iktidarımız ondan daha dehşetza olabilir.

Onları, o zinciri cehle, zulme, ataletle vurmaliyiz, bizim hür olmamız prangadan -sözle değil- fiilen kurtulmamız onların pranga-bend olmasıyla kaimdir. Bu hükmü vermelidir. Bu hükmü icra edecekse azimdir, âlîhimmetîdir.

Büyük Kürt şairi Ehmedê Xanî derin ve yüksek sesiyle kanaat ve imanımızı teyid ve takviye ediyor:

*Lewra ku cîhan wekî arûs e
Wê hukm bi destê şîrê Rûs e
Pirsî ji dinê min ev bî hîkmet
Mîhra te çi gote min ku hîmmet**

Karşımızda kaplan kadar yırtıcı, arslan kuvvetinde kuvvetli manialar var, bunları görmeliyiz. Ancak kendimizi, kendi ruh-u pür-azmimizi de görmeliyiz. Onlardan korkmamak, ürkmemek, yılmamak için görmeliyiz.

* Şu suretle tercüme olunabilir: Seyf-i bârika münkad bir gelin gibi olan cihanı nikâh etmek istedim mihrini sordum. Mihrim "himmet"tir dedi. Bu Kürtçe dizelerin çevrimyazısında yine Malmîsanij'in daha önce sözü geçen makalesinden faydalandık. (-ç.n.).

Şiller'in pek şîrâne olan şu hitabesini dinleyiniz.

*Dehşet-âverdir edilmek bî-dâd
Yuvasında uyuyan şîr-i jiyan
Daha müthiş, daha haşyetzadır
Kaplanın dişleri ki bilmez eman.
Lîk müthişlerin en müthişidir:
Fikr ü azminde hurûşân insan**

Büyük Almanya milletinin aynı derecede büyük şairi Şiller bu sözlerin hüküm ve müfadinı Almanların azm-i pür-hurûşundan toplamıştı. Ve işte burada yine aynı azm-i huruşan ile mütehalli olarak çalışmağa âzim olduğumuzu görmek istiyoruz.

*Ey eşk-i merhamet akacaksın ilelebet
Yoktur şifa ümitleri bu umman-ı hastaya*

Demedik ve demeyeceğiz, bu hastaya şifa vardır. Yalnız ve yalnız şifa derken zehir, müdavi derken katil getirmemeliyiz. Herkes hakikate tapmalı, ve hepimizin azmi ancak:

*Dönmek yok yolumuza
Cehennem saç, buz yağdır*

Nefha-i hayatdarında mündemic bulunmalıdır.

Ateş-i imanımız meşalemiz, azm-i pür-himmetimiz halâs-kârımız olacaktır.

*Kadıköy Moda: 10 Temmuz 1329
[Miladi, 23 Temmuz 1913]*

* Kahriyâtdan [?]

Şair, Hekim Doktor Abdullah Cevdet Beyefendi'nin Takriz-i Bülend-Üslûplarıdır

Nohut Yakısı

Celâdet ve Kâmuran'ın, bu iki gözbebeklerinin mürekkep yerine "hûn-i dil" kullanarak yazdıkları bu kitaba ben olsaydım nohut yakısı derdim. Nohut yakısı it'am ve teheyyüc olunarak idame olunan bir yaradır. "Edirne Sukûtunun İç Yüzü" Türkiye'nin bâzû-yu himmetine açılmış bir nohut yakısıdır. Fakat bu yaranın ağzına sıkıştırılan nohut ateştedir. Bu ateş yarayı besleyecek ve Türkiye'ya yaşadığını ve altında ölüm tehdidi bulunduğunu aleddevam hissettirecektir. Bir Türk şairi Fransızca bir manzumesinde

la douleur est le sentinelle de la vie

mısra-ı müthişini yazmıştı ki "elem hayatın muhafızıdır" demektir. Milletin yaşaması için her şeyden evvel içtimai köklerini muayene edebilmesi muktezadır.

Bizim içtimai köklerimiz hangi zeminden gıda bel' ve cezbediyor. Nesg-i hayatımızı massettiğimiz toprağı görmeye titremeksizin muktedir olamıyorum. Ben ise pek o kadar cebîn ve şecaat-ı ruhiyeden mahrum değilim. Fakat on dokuzuncu asrın en güzide, en genç, en şair feylesofu Guyo'nun

Le vrai je sais fait souffrir

Voir c'est peut-être mourir

*Qu'importe o mon oeil regarde**

* Malmîsanij'in çevirisi:

"Biliyorum gerçek acı verir

Görmekse belki ölmek

[Ama] ne önemi var ey gözüm, sen bak."

Şiirini okuyarak çirkin hakikatlere, rü'yetleri insan öldüren müthiş hakikatlere bakmak, görmek ve onları görmek istemeyenlere de -inde'l-hace- cebren göstermek ve bağırarak lazım olduğu fikrindeyim. Bu genç iki kardeş de bu fikirdedirler. Bu müthiş ve zalim kitap takdirimde isabet ettiğime müthiş bir delildir.

*6 Temmuz 1913 Dâr'ul-İctihad
Doktor Abdullah Cevdet*

(ARKA KAPAK)

Derdest-i Tab' Âsar:

Dindaşlarımıza: Rumeli'de ika edilen fecayii açık ve hûnîn bir lisanla anlatır. Muharrirleri Celâdet Bedirhan, Kâmuran Bedirhan Beylerdir.

Saltanat-ı Edebiye: Birinci cildi manzumeler, ikinci mensureler, üçüncü kıtalar, dördüncü beyit ve mısralardan mürekkep olup dört cilttir. Celâdet Bedirhan ve Kâmuran Bedirhan Beylerindir.

Hacle: İki cilttir. Birinci cildi manzum, ikinci mensur şiirlerden mürekkeptir. Şairi Kâmuran Bedirhan Bey'dir.

Kadının Vezaif-i İçtimaiyesi: Madam Anna Lamperber'in eseri, Süreyya Bedirhan Bey'in tercümesidir.

Felaketler Karşısında Milli İnfialler: Mübdi ve mütercim-i vatanî, edebi feryatlardır. Kâmuran Bedirhan, Celâdet Bedirhan Beylerindir.

Kürt Aziziye Hükümeti: Süreyya Bedirhan, Kâmuran Bedirhan Beylerindir.

Mahasara Kıvılcımları: Hakiki ateşten kıvılcımlardır. Muharriri Celâdet Bedirhan Bey'dir.

Pars "Sen" Muhakemesinde Otomobilli Caniler: Süreyya Bedirhan Bey'indir.

Fiyatı 5 kuruştur.

Sözlükçe

abide-i sanat: sanat abidesi

abus: somurtkan

aceze: düşkünler, güçsüzler, zayıflar

aceze-i sıbyan ve nisvan: zayıf, düşkün çocuklar ve kadınlar

aciz: eli ermez, beceriksiz, kabiliyetsiz; zayıf, güçsüz

acz-i idari: idari beceriksizlik

adeden: sayı bakımından, sayıca

adem-i hall: çözümsüzlük

adem-i idrak: idraksizlik, kavrayışsızlık

adem-i imkân: olamaz

adem-i kifâyet: yetmezlik

adem-i mevcûdiyet: yokluk

adem-i muvaffakiyet: başarısızlık

adem-i sebat: sebat etmeyişi, çabuk bıkip usanma, direnmezlik

adem-i teslim: teslim etmeme

adîm'ül-imkân: imkânsız, olamaz

âfât: belalar, musibetler

âfât-ı harbiye: savaş afetleri

ahali-i gayrı müslime: gayrı müslim ahali

ahali-i umumiye: umum halk, ahali

ahenin: demirden, demir gibi pek sağlam

ahkâm-ı kader: kader hükümleri

ah û gariv: ah ve çılgılık

ahval-i can-sûz: can yakan durumlar, şartlar

ahval-i dahiliye: iç durumlar, haller

ahval-i fevkalâde: olağanüstü durumlar

ahval-i meş'ume: uğursuz durumlar

ahval-i ruhiye: ruhsal durumlar

ahval-i tarihiye ve coğrafiye: tarihi ve coğrafi haller

ahval-i umumiye: genel durum

ahz: alma

ahz-ı asker: askere alma

ahz-ı mevki: yer alma

akamet: kısırlık, verimsizlik, sonuçsuzluk

akd-i mütareke: ateşkes sözleşmesi

akıbet-i fecia: feci son

akıbet-i gamgin ve feci: üzücü ve feci son

akıbet-i müdhiş: korkutucu son

akim: sonuçsuz

aksam: parçalar, bölümler
 ale'd-devam: daimi surette, bo-
 yuna, sürekli olarak
 alem: nişan, alâmet
 âlem-i İslam: İslam âlemi
 âlem-i mebânî: binalar, yapılar
 âlemi
 âlem-i siyaset: siyaset dünyası
 alet-i muhabere: haberleşme
 aracı
 âlî: yüce
 âlî-himmet: himmeti yüksek
 olan
 âlî-himmetî: himmeti yüksek ol-
 ma
 âlî kalpli: yüce kalpli
 âlî-kıymet: yüksek kıymetli
 âmâde: hazır, hazırlanmış
 amed u şud: geliş-gidiş, varıp-
 gelme; geldi-gitti
 amiyane: adice, bayağı
 amplasman: istihkamda top ye-
 ri, topa mahsus platform; tabya
 amuden: dik olarak, boyuna
 ânât-ı dehşetefza: dehşet anları
 ânât-ı müdhişe: dehşet veren,
 korkutucu anlar
 anif: sert, şiddetli, kaba muame-
 le eden
 aramsâz: oturan, yerleşen
 arızı: muvakkat, gelip geçici
 arz-ı muavenet: yardım göster-
 me
 arzu-yu hayat: yaşam isteği, he-
 vesî

asab: sinir
 asakir: askerler
 asakir-i muhacime: saldıran,
 hücum eden askerler
 asar-ı sanat: sanat eserleri
 âsudegi-i sâkit: sessiz huzur,
 asayiş, rahat
 Asya-yı Suğra: Küçük Asya,
 Anadolu
 aşk-ı vazife: vazife aşkı
 atalet: işsizlik, tembellik, üşen-
 genlik, durgunluk, hareketsiz-
 lik
 ateşin: ateşten, ateşli, canlı
 atıl: tembel, üşengen; boş, fay-
 dasız
 âtî: gelecek, gelen; gelecek za-
 man, istikbal
 âtîü'l-müfad: ileride ifade edile-
 cek olan
 âtiyen: ileride, gelecekte; aşağı-
 da
 avakıb: neticeler, sonuçlar, son-
 lar
 avarız: kazalar, belalar; engeller;
 geçici vergi [fevkalade hallerde
 bilhassa harp sebebiyle alınır-
 dı]
 avdet: geri dönme
 ayan: belli, açık, meydanda
 azade: hür, serbest
 azamet: büyüklük, ululuk
 âzim: niyetli, kesin karar veren
 azîmet: gitme, gidiş
 azm-i cahidane: elinden geldiği

kadar gösterilen azim
 azm-i huruşan: coşan, çağlayan
 azim
 azm-i merdane: mertçe, erkekçe
 azim
 Bab-ı Âlî: (yüksek kapı) Osman-
 lı İmparatorluğu zamanında İs-
 tanbul'da sadaret, dahiliye ve
 hariciye nezaretleri ile Şûra-yı
 devlet dairelerinin bulunduğu
 bina; Osmanlı hükûmeti
 ba'dehu: ondan sonra
 ba'de'l-istilâ: istilâdan sonra
 ba'de'l-istişâre: istişareden son-
 ra
 ba'de't-ta'zim: saygı gösterme-
 den sonra
 ba'de'z-zeval: öğleden sonra
 badiye: çöl, kır
 bâhis: bahseden, söz eden; araş-
 tıran
 bâis olmak: sebep olmak; gön-
 dermek; icap ettirmek
 bâisiyet: sebebiyet
 bâlâda: yukarıda
 bâliğ olmak: vasil olmak, var-
 mak, yetişmek; son mertebeyi
 bulmak
 bâr-ı mağlubiyet: yenilgi yükü
 bâr-ı mesuliyet: sorumluluk yü-
 kü
 bâzû-yı himmet: himmet kuvve-
 ti
 bedahet-i kat'iye: kesin apaçık-
 lık

bedayi: eşi ve benzeri olmayan
 güzel, mükemmel ve yeni şey-
 ler
 bedestan: değerli eşya ve mü-
 cevherlerin alınıp satıldığı çar-
 şı
 bedhâhân: her işin fenalığını is-
 teyenler
 bedia: beğenilen ve takdir edilen
 pek yeni şey
 bedihi: apaçık
 beher: her, her bir, her biri
 belâyâ: belalar
 beliyye: felaket, keder, tasa
 beray: için, maksadıyla
 beray-ı istikbal: karşılamak için
 beray-ı istimal: kullanım için
 beray-ı şikayet: şikayet için
 beray-ı ticaret: ticaret için
 berdevam: devam üzere, daim,
 devamlı
 berheva: havaya gitmiş, kaybo-
 olmuş, uçurulmuş
 berî: salim, kurtulmuş; temiz
 bermutad: alışıldığı, adet oldu-
 ğu, her zaman olduğu üzere
 ber-vech-i âtî: aşağıdaki gibi,
 aşağıda olduğu gibi
 ber-vech-i maruz: arz edildiği gi-
 bi
 beşuş: güler yüzlü, şen
 beyanat: beyanlar
 beyanat-ı kâzibe: yalan beyanlar
 beyanat-ı merdane: mertçe, er-
 kekçe beyanlar

beyanname-i resmî: resmî beyanname, bildirge
beyn: ara, aralık; arada, araya, arasında
bezl: bol bol verme, saçma
bezl-i himmet: yardımını esirgememe
bezl-i ikdam: çok çabalama
bezl-i makderet: elinden geleni yapan
bi-: başlarına eklendiği zaman kelimelere ile, için anlamlarını verir
bî-dâd: zulüm, işkence; zalim
bigâne: kayıtsız, ilgisiz; yabancı
bî-havf: korkusuz
bî-huzur: huzursuz
bî-kayd: kayıtsız, alakasız, aldırmaz
bîkes: kimsesiz
bilcümle: hep, bütün, toptan
bilfiil: hakiki olarak, gerçekten
bilgurur: gururla
bi'l-huruc: çıkarak, çıkma suretiyle
bi'l-ıztırrar: mecburiyetten, mecburi surette
bi'l-iltizam: iş edinerek, üzerine düşerek, bile bile, bilerek ve isteyerek
bi'l-istifade: faydalanarak, yararlanarak
bi'l-işgal: işgal ederek, işgal suretiyle
bi'l-mukabele: karşılık olarak

bi'l-münasebe: sırası düşünce, sırası gelince, sırasında
bi'l-vasıta: vasıtasıyla, aracılığıyla
bi'l-vücu: her yönden
bi'n-nefs: bizzat
bi'n-netice: sonuç olarak
bittabii: tabii olarak
bilâ-: önüne geldiği kelimede "-siz" eki işlevi görür
bilâ tefrik-i cins ü mezhep: din ve mezhep ayrımı olmaksızın
bilâ-fâsıla: aralıksız, ara vermeden
bilâ-harp: savaşı, savaşmadan
bilâ-ihtiyar: elinde olmayarak, kendiliğinden
bilâ-mânia: engelsiz olarak
bî-lüzûm: lüzûmsuz, gereksiz
binaenaleyh: bunun üzerine, bundan dolayı
bî-perva: çekinmeksizin, sakınmadan
bî-rahmâne: acımasızca, acımasız bir şekilde, merhametsizce
bî-reha: özgürlüksüz, tutsak
bî-sûd: boş, faydasız, neticesiz
bîtarafane: tarafsızca, herhangi bir kimseyi ve yanı tutmaksızın
bî-tesir: etkisiz
bî-tüvânî: güçsüzlük, takatsizlik
bi'z-zarur: zaruri olarak
buzhane: soğuk hava deposu
büht: yalan, iftira
caiz'ül-ekl: yenmesine izin veri-

len, yenmesinde sakınca olma-
 yan
 calib-i dikkat: dikkat çeken
 can-hırâş: yürek paralayan, iç
 tırmalayan
 cari: cereyan eden, akan, geçen,
 yürüyen
 câ: yer, mevki, mekan
 câ-yı kabul bulmak: kabul yeri
 bulmak, kabul edilmek
 cebîn: korkak, yüreksiz, alçak
 cebren: zorla, zor kullanarak
 cehdetmek: gayret göstermek,
 çalışmak, çabalamak
 cehd-i halâskâr: kurtarıcı gayret
 cehl: cahillik
 celp: çekme, çekiş, kendine çek-
 me; yazı ile çağırma
 cem'i gafir: büyük cemaat, insan
 kalabalığı
 cenaheyn: iki kanat, iki yan
 cenâh-ı re'fet: merhamet tarafı
 cenah-ı şefkat: şefkat tarafı
 cenup: güney
 cerhetmek: yaralamak
 ceriha: yara
 cerihadar: yaralı
 cerr etmek: çekmek
 cevab-ı metin: sağlam, dayanıklı
 cevap
 cevelân: dolaşma, dolanma, ge-
 zinme
 cihangir: cihanı, dünyayı zapte-
 den
 cihat-ı erbaa: dört yön

cihet-i askeriye: askeri yön
 cihet-i endaht: atma, atış yönü
 cihet-i mülkiye: idari yön
 cisir: köprü
 Cisir-i Ergene: (Ergene Köprü-
 sü) Uzunköprü'nün eski adı
 cümle-i manidar: anlamlı cümle
 cüz-i vatan: vatan parçası
 çehre-i abus-ı sema: gökyüzü-
 nün somurtkan çehresi
 çi fâide ki: ne fayda ki
 çi sûd ki: ne fayda ki, neye yarar
 ki
 dabbaghane: tabakhane, deri
 işlenen yer
 dad: adalet, doğruluk; ihsan,
 vergi
 dad-ı samimiyet:
 dahil-i şehir: şehir içi
 dâi: davet etme, sebep olma
 daire-i askeriye: askeri daire
 daire-i ihtimal: ihtimal dairesi
 dakik: un
 dâne: tane, tohum; çekirdek;
 kurşun, gülle
 Dar'ül-Fünûn: üniversite
 dehen: ağız
 dehşet-aver: korku ve dehşet sa-
 çan, çok korkutan
 dehşetza: dehşet veren
 dekovil: ray aralığı dar olan ve
 üzerindeki küçük arabalar da-
 ha çok insan ve hayvan gücüy-
 le hareket ettirilen demiryolu
 delalet: gösterme, yol gösterme,

kılavuzluk, alamet olma; iz, işaret
delk-i nermîn: yumuşak okşayış
denî: alçak, rezil, soysuz
derdest-i tab': yayınlanmakta olan
derece-i vücûb: lüzum derecesi
derece-i vücûb ve elzemiyet: gereklik ve elzemlik derecesi
deriçe: pencere; küçük kapı, oyma kapı
derkâr: malum, âşikâr, bilinen, belli
Dersaadet: İstanbul (Saadet Kapısı)
deruhte etmek: üstüne almak, yüklenmek
deveran etmek: dönüp dolaşmak, dolanmak
devr-i ikbal: mutluluk günleri
devr-i makus: uğursuz günler
devr-i şadmani: sevinç günleri
deyn-i teşekkür: teşekkür borcu
dil-süz: gönül yakan, yürek yakıcı
divan-ı âlî: yüce divan
diyar-ı İslamiye: İslam ülkesi/memleketi
duhul: içeri girme, içine girme
dürbîn: uzağı gören
düçar: tutulmak, uğramak, yalanlanmak
düçar-ı izmihlâl: yok olmaya uğrama
düşnam: küfür, sövüp sayma

düvel-i ecnebiye: yabancı devletler
düvel-i muazzama: büyük devletler
düvel-i müttefika-i balkaniye: Balkan müttefik devletleri
ebedmüddetlik: sonsuzluk, süresizlik
ecsad: vücutlar, gövdeler
edevat-ı tıbbiye: tıbbi aletler
edna: pek aşağı, en bayağı, çok alçak; az, pek az
edvar: zamanlar, devirler, asırlar
edvar-ı harp: savaş zamanları
efal-i nabeca: yersiz, uygunsuz, münasebetsiz işler, fiiller
efkâr: düşünceler
efkâr-ı umumiye: halkın, ummun düşüncesi
efrad: fertler, bireyler
efrad-ı askeriye: askeri erler
efrad-ı gayrı müslime: gayrı müslim bireyler
efrad-ı İslamiye: İslam bireyleri
efrad-ı millet: milletin bireyleri
efsus: yazık, eyvah! gibi bir teessür edatı
efvah-ı nariye: ateşli silahlar
ehemmiyet-i fevkalâde: olağanüstü önem
ekîden: muhakkak, sarîh ve kat'î olarak; mükerreren, tekrar olarak
ekletme: bir şey yeme, yenilme
ekseriya: çok defa olarak, çok

zaman; sık sık
ekseriyet: ekser olma hali, pek
çok olma; çokluk; en büyük kı-
sım
el'ân: şimdi, şimdiki halde; he-
nüz, hâlâ, daha
elemagîn: elem dolu
elem-alud: elemli, kederli
elhasıl: hasılı, netice itibariyle,
sözün kıyası, kısacası
elim: çok dert ve keder veren,
acıklı
elvah: levhalar, düz satırlar,
üzerine yazı yazılan ve resim
yapılan şeyler, portreler, tablo-
lar
elvan: renkler, çeşitler; renga-
renk, alacalı
elzemiyet: elzemlik, son derece
lazım olma, gereklik
em'a: bağırsaklar
emakin-i askeriye: askeri yer-
ler/mevziler/mevkiler
emakin-i muazzeze: aziz yerler
emakin-i resmiye: resmî yerler
emirname: emir kâğıdı, ferman,
buyrultu
emniyet-i tamme: tam bir emni-
yet/güvenlik
emr-i hayr: hayır işi
emr-i kumanda: kumanda (et-
me) işi
emr-i müdafaa: savunma işi
emr-i mühim: önemli iş, şey,
husus, vakıa, hadise

emr-i nefy: sürgün emri
emrivâki: oldubitti
emtia: kumaşlar; satılacak şey-
ler, mallar
emval: mülkler, para ile alınan
şeyler
endaht: atma, atış, atılma; silah
atma, boşaltma
endişenak: düşünceli, kederli,
sıkıntılı
enin: inilti, inleme
enindar: inleyen
envar-ı ziyadar: parlak ışıklar
enzar: bakışlar, bakmalar
enzar-ı intizar: beklenti içindeki
bakışlar
enzar-ı kariin: okurların bakış-
ları
enzar-ı umumiye: herkesin gözü
önü
erbab-ı basiret: basiretli, sezişli
kimseler
erbab-ı ihlâs: samimiyet, doğru-
luk sahibi kimseler
erkân-ı harbiye: meslek ihtisası
görmüş zabitler, subaylar grubu
esâmî: adlar
esbâb-ı ânife: pek yakında geçen
sebepler
esbab-ı mağlubiyet: yenilgi se-
bepleri
esbab-ı maruza: arzedilen se-
bepler
esbab-ı müdafaa: savunma se-
bepleri

esefâ: eyvah, yazık!
 eser-i teşvik: teşvik izi; teşvik et-
 kisi
 eshab: sahipler, malik ve muta-
 sarrıf olanlar
 esliha: silahlar
 esna-yı endaht: atma, atış esnası
 esna-yı firar: firar esnası
 esna-yı muharebe: savaş esnası
 esna-yı muhasara: kuşatma es-
 nası
 esna-yı taharriyat: aramalar,
 araştırmalar esnası
 eşhas: şahıslar
 eşk: gözyaşı
 eşk-i merhamet: merhametten
 dökülen gözyaşı
 eşkriz: gözyaşı döktüren
 eşnâ: daha (en, pek, çok) şeni,
 fena, kötü ve çirkin
 etıbbâ: hekimler, doktorlar
 etıbbâ-yı mülkiye: idari doktor-
 lar
 et'ime: yemekler, aşlar
 evân-ı muhasara: muhasara za-
 manı
 evâsıt: ortalar. ortadakiler, orta-
 da bulunanlar; orta günler, or-
 ta zamanlar
 evvelâ: birinci olarak, her şey-
 den önce, ilk önce
 ez an cümle: o cümleden olarak
 ezan-ı Muhammedî: ezan
 faaliyet-i fevkalâde-i askeriye:
 olağanüstü askeri faaliyet

faaliyet-i mamuriyet-i berenda-
 zane: mamurluk, bayındırlık
 faaliyeti
 faide: yarar
 faik: fevkinde olan, manevi ola-
 rak üstünde bulunan
 fakr'ud-dem: kansızlık
 fasl-ı matem: matem faslı
 fecayi: musibetler, öfkeler, bela-
 lar
 fecia: musibet, afet, bela
 fedakârâne: fedakâr olana yakı-
 şacak surette, canını feda eder-
 cesine
 fedakârî-i cansiparî: can feda
 edici fedakârlık
 fenn-i askeri: askeri teknik, bilgi
 fenn-i harp: harp, savaş tekniği
 ferihbal: gönül rahatlığı
 ferih ü fahur: iftihar ederek, se-
 vinçli olarak; bolluk, rahatlık
 (içinde yaşamak)
 ferik: askeri kolordu kumanda-
 nı, tümgeneral, korgeneral
 feryad-ı samit: sessiz feryat
 fesh-i mütareke: ateşkesin feshi,
 bozulması
 fetanet: zeka
 fevaid: faydalar, yararlar
 fevk: üst, üstünde
 fevkalbeşer: insanüstü
 fevka't-tahamînül: tahammülün
 üzerinde/ötesinde
 feyyaz: feyiz, bereket ve bolluk
 veren

feyz: suyun taşıp akması
 fıkdan: yokluk, darlık, bulun-
 mazlık, kıtlık
 filhakika: hakikatte, hakikaten,
 gerçekten, doğrusu
 firar-ı vatan: vatan firarı
 fûnun-u askeriye: askeri bigiler,
 teknikler
 fûruht: satış
 fûtûr: zayıflık, gevşeklik, bez-
 ginlik, usanma, usanç; keder,
 ümitsizlik
 gadr: hainlik, vefasızlık; zulüm,
 merhametsizlik; haksızlık
 gala-yı es'ar: fiyatların yükseklili-
 ği
 gâlî: değerinden çok pahalı olan
 şey
 gamgame: savaşan, muharip;
 inekler gibi böğürme; savaş sı-
 rasında çıkarılan ses
 gamgame-i madeniye: madeni
 ses
 gamgin: kederli, tasalı, hüzünlü
 gamin: kaygılı, tasalı
 garet: çapul, yağma; akın
 garîk-i teessür: üzüntüye gark
 olmuş
 garp: batı
 gaye: netice, son
 gayrı ihtiyari: düşünmeden, is-
 temeksizin, elinde olmayarak
 gayrı kabil-i itimat: güvenile-
 mez
 gayrı kabil-i müdafaa ve setr:

savunulamaz ve üzeri örtüle-
 mez
 gayrı kabil-i mütehammil: ta-
 hammül edilemez, dayanıla-
 maz
 gayrı kabil-i tahrip: tahrip edile-
 mez
 gayrı muayyen: belirli olmayan
 gayrı muharip: savaşmayan
 gayrı mutemed: itimat edilme-
 yen, güvenilmeyen
 gayrı müdrik: idrak etmeyen
 gayrı mümkün: imkânsız
 gayrı mütehammil: tahammül
 etmeyen
 gayz: hiddet, öfke, kızma, kız-
 gınlık; hınç
 gazhane: gaz deposu
 giyabi: kendisi hazır olmadığı
 halde yapılan muamele ile ilgi-
 li
 giran-hâb: uykusu ağır kimse
 giriftar: tutulmuş, yakalanmış,
 esir; düşkün, uğramış, tutkun
 girye: ağlama, ağlayış, gözyaşı
 gulgule-i hayat: hayat gürültü-
 sü, velvelesi
 gulgule-i sūrûr ve zafer: mutlul-
 luk ve zafer gürültüsü, şamata-
 sı
 gurebâ: garipler, kimsesizler
 gurûb: gurup, Güneş'in batışı
 gurur-u hodgami: bencil gurur
 gurur-u İslamiyet: İslamiyet gu-
 ruru

guyubet: kaybolma, yokluk, bulunmayış, gözönünde olmayış
gûzeran: geçici, geçen
haber-i beşaret: müjdeli haber
haber-i fecî: feci haber, kötü haber
hacle: gelin odası, gerdek
hadd-i fâsıl: ayıran çizgi
hahiş: istek, arzu, isteyiş
hâif: korkan, korkak, ödleğ
hail: engel
haiz-i ehemmiyet: önem sahibi, önemli
haiz-i kıymet: kıymetli
hakaik: hakikatler
hakbîn: hak görücü, hak verici
hakî: hikâye eden, anlatan
halâskâr: kurtarıcı
halet-i ihtizar: sakınma, çekinme, korkma hali
halet-i ruhiye: ruhsal durum
hâlî: تنها, boş
hâl-i esefnak: esef edilecek durum
hal-i pürsûz: çok yakıcı durum
hal-i zindegî: zindelik, canlılık durumu
halt: karıştırma
hamaset: cesaret, kahramanlık, yiğitlik
hâmil: sahip, malik; taşıyan, götüren
hamiyetli: milli onur ve haysiyet sahibi
hamûş: susmuş, sessiz

hamûşî: sessizlik, susma
hamûşî-i lâl: dilsiz sessizlik
hamûşî-i takvaperverane: takvaperver, sessizlik
handan: gülen, güler; sevinçli
harâbe-zâr: viranelik
harben: savaşıla, savaşarak
hârre: hararetli, kızgın, sıcak, yakıcı
harb û darp: savaşma ve vuruşma
harekât-ı askeriye: askeri harekât
harekât-ı mezkûre: bahsi geçen harekât
harekât-ı tecavûziye: haddi aşan hareketler
hâric-i vilâyet: vilayet dışı
harîk: yangın, ateş
haris: hırslı, tamahkâr
harisâne: harisçesine, harise yakışacak surette
haris-i menfaat: menfaat düşkünü
hasarzedede: zarar görmüş, zarar uğramış
hasıl: husule gelen, peyda olan, olan, çıkan, üreyen
hasılı: özete
hasım: düşman
hastegân: hastalar, sayrılar, rahatsızlar
haşyet: korku, korkma
haşyetza: korku veren
hataen: yanlış olarak, yanlışlıkla

hatar-abad: tehlike ile dolu, çok
 tehlikeli
 hatar-âlūd: tehlikeli
 hata-yı fahiş: pek kötü yanlış
 hâtime: son, nihayet
 hatt-ı asli: asli yol
 hatt-ı hareket: davranış, davran-
 ma yolu
 hatt-ı müdafaa: savunma hattı
 hatt-ı taarruz: saldırı hattı
 hatve: adım
 havaic-i zaruriye: zaruri, gideril-
 mesi gereken ihtiyaçlar
 havf: korku, korkma
 havf-i âtî: gelecek korkusu
 havf ü hiras: korku
 hâvî: ihtiva eden, içine alan,
 kaplayan, toplayan
 hayat-ı mahsuriyet: mahsuriyet
 hayatı
 hayat-ı ticaret: ticaret hayatı
 haysiyet-i Osmaniye: Osmanlı
 haysiyeti
 hayvanat-ı miriye: devlete ait
 hayvanlar
 hedm: yıkma, harap etme
 hemcins: cinsleri bir olan, aynı
 soydan olan
 hemdin: aynı dinden olan, din-
 daş
 hemvatan: aynı vatani paylaşan
 her çi bād-âbād: ne olursa olsun
 hetk: yırtma, yarma
 hevlnak: korkunç, korkulu
 hevl-i can: can havli

heyet-i askeriye ve mülkiye: as-
 kerî ve idari heyet
 heyet-i fenniye: bilimsel heyet
 heyet-i hükümet: hükümet he-
 yeti
 heyet-i mülkiye: idari heyet
 heyet-i vilâyet: vilayet heyeti
 heyet-i vükelâ: vekiller heyeti
 hezeyanname: sayıklayan, saç-
 ma sapan yazı/bildirme
 hıfz-ı asayiş: güvenliğin, asayi-
 şin korunması
 hırman: hayalkırıklığı
 hidemat: hizmetler, işler, vazife-
 ler
 hidemât-ı meşküre: şükre, te-
 şekküre değer, makbul, beğen-
 nilmiş hizmetler
 hidemat-ı şakka: toprak kaz-
 mak, taş taşımak gibi mah-
 kumlara gördürülen ağır hiz-
 metler
 himlî: yüklü
 himmet-i fedâkârî: fedakarca
 gayret, çalışma
 himmet-i meşküre: teşekküre
 değer gayret, çalışma
 hin: an, zaman, vakit, sıra
 hindibâ: hindiba
 hin-i hacet: gerektiği zaman
 hin-i mecruiyet: yaralılık esna-
 sı
 hin-i şehadet: şehadet anı
 hiras: korku
 hiss-i caniyane: canice his

hiss-i iftihar: gurur duygusu
hiss-i insaniyetperverane: insa-
niyetperver duygu
hissiyat-ı ihanetkârâne: hain
duygular
hissiyat-ı itimadkârâne: güven,
emniyet veren duygular
hissiyat-ı necibe: asil duygular
hitam bulmak: son bulmak, so-
na ermek
hod-be-hod: kendi kendine,
kendi başına, kendiliğinden
hubb-u nefis: nefis sevgisi
hücum-u cebri: zorunlu hücum
hücum-u hakiki: gerçek hücum
hücum-u kat'i: kesin hücum
hücum-u nâgehan: apansız hü-
cum
hukuk-u düvel: devletler huku-
ku
hükümet-i merkeziye: merkezi
hükümet
hükümfermâ: hüküm süren
hükümranîyet: hüküm sürme
durumu, hükümranlık
hülâsa etmek: özetlemek
hülâsa-i müfâd: anlamın özeti
hülâsa-i tefekkûrat: düşüncele-
rin özeti
hufre: kazılmış çukur, oyuk, de-
lik
hulûl: girme, bir şeyin içine geç-
me
humbara: (kumbara) demirden
içi boş veya doldurulmuş bü-

yücek mermi. Savaşta havan
topuyla atılır
hûn: kan
hunhar: kan içici
hûn-ı dil: yürek/gönül kanı
hûn-ı nâhak: haksız olarak, bo-
şuna akan kan
hûnin: kanlı, kana bulaşmış
hûnin vakâyi: kanlı olaylar
hûnrîzâne: kan dökücülükle,
zalimce, insafsızca
hurdebin: mikroskop
hurdebini: ancak hurde-bînle
görülebilecek derecede küçük,
mikroskopik
huruc: çıkış, çıkma; dışarı çık-
ma; ayaklanma
huruşan: coşan, çağlayan; coşa-
rak, çağlayarak
husûl-u maksad: amacı hasıl et-
me, amaca ulaşma
hususat-ı idariye: idari hususlar
hutut-u müdafaa: savunma hat-
ları
hüsn-ü kabul: iyi bir surette ka-
bul etme, iyi yüz gösterme
ıksa-yı emel: isteğinden uzaklaş-
tırma
ıskat: düşürme, düşürülme, yok
etme
ızdırabat-ı gıdaiye: gıda ile ilgili
sıkıntılar
ıztırar: mecburiyet, çaresizlik,
ihtiyaç
iaşe-i ahali: halkın yaşatılması;

halkın geçindirilmesi, beslen-
mesi
ibraz: meydana çıkarma, göster-
me
ibtidar: bir işe sūr'atle, çabuk-
lukla başlama
ibtida-yı harp: savaşın başlangı-
cı
ibtida-yı muharebe: savaşın baş-
langıcı
ibtisam: tebessüm etme, gülüm-
seme
ibzal: esirgemeyip bol bol harca-
ma ve bol kullanma
icabat-ı asliye ve esasiye: asli ve
esasi gerekler
icabat-ı kat'iyе: kat'i icaplar
icale-i kalem: kalem dolaştırma
icazkâr: herkesin yapamayacağı
surette iş gören
icbar: cebretme, zorlama, zor-
lanma
icmal: kısaltma, özetleme
icra-yı faaliyet: faaliyet gerçek-
leştirme
icra-yı nüfuz: nüfuz etme
icra-yı tesir: tesir etme, etki et-
me
ictima: toplanma, bir araya gel-
me
ictimai: toplumsal
idadi, Mekteb-i İdadi: (rüştiye
denilen ortaokuldan sonra)
yüksekokullara hazırlayıcı
okul, lise

idare-i örfiye: örfi idare
iddihar: biriktirme, biriktirilme,
toplayıp saklama; kıtlıkta yük-
sek fiyatla satmak üzere zahire
toplayıp saklama
idhal: dahil etme, içeri sokma
id-i adha: kurban bayramı
ifa: yerine getirme; bir işi yap-
ma; iş görme
ifakatyab: ifakat bulucu, bulan,
hastalıktan kalkan
ifaza: feyizlendirme, bereketlen-
dirme
ifadat: anlatmalar, anlatışlar, ifa-
deler
ifâdât-ı hususiye: özel ifadeler
ifâdât-ı igfalkârâne: aldatıp yan-
lış yola düşürene yakışacak su-
rette ifadeler
ifaza: feyizlendirme, bereketlen-
dirme
ifna etmek: yok etmek, tüket-
mek
ifrağ: kalıba dökme; şekillendir-
me, bir şekle sokma
ifraz: ayırma, ayrılma
ifsad: fesada uğratma, uğratılma,
bozma
iftirak: ayrılma, dağılma, perişan
olma; ayrılık, hicran
igtinam: ganimet suretiyle alma,
yağma ve talan etme; zahmet-
siz bir kazanç gözüyle bakma
igva: azdırma, azdırılma, ayart-
ma, ayartılma, yolunu şaşırtma

ihfa: gizleme, saklama, saklanılma
ihlâskâr: temiz yürekli, samimi
ihmirar-ı hazin: mahzun/kederli/gamlı kızılık
ihrak: dökme, akıtma; yakma, yakılma
ihtifa: saklanma, gizlenme
ihtilaf-ı mezkur: sözü edilen anlaşmazlık
ihtilât: karışma, katışma; karşılaşıp görüşme
ihtimalat: ihtimaller
ihtimal-i feci: feci ihtimal
ihtimal-i mühlik: helâk edici/öldüren/öldürücü ihtimal
ihtira: benzeri görülmemiş bir şey icad etme, vücuda getirme, getirilme
ihtiraz: sakınma, çekinme; korkma
ihtiraz-ı istikbal: karşılaşma korkusu; gelecek korkusu
ihtiraz-ı memât: ölüm korkusu
ihtiyacat-ı gıdaiye: gıda ile ilgili ihtiyaçlar
ihtiyac-ı şedid: şiddetli ihtiyaç
ihtiyar-ı ikamet: oturmayı seçme
ihtiyaten: ihtiyat olarak, ilerisini düşünerek
ihtiyat-ı zehair: zahire ihtiyatı
ihtizaz: titreme, titreşme
ihzar: hazırlama, hazır etme
ika: yapma, yaptırma, öldurma

ikdam: gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma; ilerleme
ikmal: tamamlama, yerine getirme
iktidar-ı askeri: askeri güç
iktidar-ı hareket: hareket gücü
iktifa: yeter bulma, aza kanaat etme, yetinme
iktiham: göğüs germe, karşıdurma; hücum etme, saldırma; hakir görme, küçük görme
iktiran: yakın varma, yanına gelme, yaklaşma
iktisab: kazanma, edinme
ilâ: ...-e kadar
ilan-ı harp: savaş açma
ilan-ı şadmânî: sevinç ilanı
ilan-ı seferberî: seferberlik ilanı
i'lâ-yı hakk: hakk'ı yükseltme, yüceltme
ilelebed: sonsuza dek
ilka: telkin etme, ilham etme
iltimas: yapılmasını isteme
iltizam: kendi için lüzumlu sayma; icap ettirme, gerektirme
imkân-ı müdafaa: savunma imkânı
imkân-ı taharri: arama/araştırma imkânı
implâ: doldurma, doldurulma
imrar: geçirme, geçirilme
imrar-ı hayat: hayat geçirme
imrar-ı vakit: vakit geçirme
imtidad: uzama, uzanma; uzun sürme

inas: kızlar, kadınlar
 incimâd: donma, buz haline gelme
 inde'l-hace: lazım olduğu, gerektiği zaman
 infial: gücenme, darılma
 infikâk: bir şey yerinden ayrılma; çözülme
 infilâk: patlama
 inhidam: yıkılma, harap ve viran olma
 inhisar: bir şeyi, bir işi başkası yapmamak üzere yalnız bir kişiye, bir müesseseye verme
 inhitat: düşme, aşağı inme
 inhizam: hezimete uğrama, alt olma, yenilme
 in'idam: yok olma
 in'ikas: mağlup olma
 inkıraz: bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme
 inkisar-ı hayal: umut kırıklığı, umduğunu bulamama
 insaniyetkâr: insaniyetli, iyi, vicdanlı kimse
 intihap: seçme, seçilme; seçim
 intihaz-ı fırsat: fırsat gözleme, fırsatı kaçırmama
 intizam: nizamlı, tertipli, düzgün olma, düzgünlük
 intizar: bekleme, beklenilme; gözleme, gözlenilme
 inzımam: zam olunma, katılma, eklenme

inzibat: yolunda olma, umumi emniyetin yolunda olması
 inzibat-ı askeri: askeri inzibat
 irad: getirme; söyleme
 irade-i seniye: padişah emri, buyruğu
 irae: gösterme, tayin etme
 iraka: dökme, akıtma
 iras: verme, verilme; sebep olma, icap etme, gerekme; getirme
 iras-ı havf ve hiras: korku verme
 irsal: gönderme, gönderilme, yollama
 irtifâ: yükselme; yükseklik, yükselti
 irtikap: kötü bir iş işleme; yiyicilik, rüşvet yeme
 irva ve ıska: sulama
 irza: razı etme, hoşnut etme, gönlünü etme
 is'af: birinin isteğini kabul edip yerine getirme
 isal: vardırma, vardırılma; ulaştırma, ulaştırılma
 isale: akıtma
 iska: sulama, su verme, suvarma
 iskat: susturma
 ismet: masumluk, günahsızlık, temizlik
 istiab: içine alma, içine sığma; tutma, kaplama
 isticvab: sorup cevap alma, cevap alma maksadıyla söyletme

istidlal: bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama
istihbar: haber ve bilgi alma; duyma
istihkam: kuvvetli siper
istihkamat: istihkamlar; siperler
istihkamat-ı mebhuse: bahsi edilen istihkamlar
istihkamat-ı mezkure: anılan istihkamlar
istihkamat-ı tabiiye: doğal istihkamlar
istihlāk: harcamak suretiyle tüketme, bitirme; boş yere harca-yıp tüketme
istihlās: kurtarma, kurtarılma
istihlās-ı vatani: vatanın kurtarılması, vatanın kurtuluşu
istihsal: hasıl etme, meydana getirme, üretme; elde etme, ele geçirme, ele geçirilme
istihsal-i hayat-ı istikbal: gelecek hayatı elde etme, ele geçirme
istihsal-i müsaade: izin alma
istihsal-i refah: refah üretme, refah elde etme
istihza: biriyle alay etme, alay etme
iştika: şikayet etme, yanıp yakılma
istikşafat: keşfetmeye çalışmalar, araştırmada bulunmalar
istimal: kullanma

istiman: aman dileme, sığınma
istinad noktası: dayanma noktası
istirdad: geri alma, alınma; verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme
istitar: gizlenme, örtünme
iştirâ: satın alma
iştirak: ortak olma, ortaklık
işae: haber yayma, herkese duyurma
iş'ar: haber verme, bildirme (yazı ile)
iştidad: şiddetlenme; ağırlaşma; büyüme; artma
iştıyak: şevklenme, göreceği gelme, özleme
ita: verme, verilme, ödeme
it'am: yemek yedirme, yemek verme
itfa: (yangın, ateş) söndürme, söndürülme
itilâ: yükselme, yukarı rütbelere erişme
itina: çok dikkat etme, özenme
itisaf: doğru yoldan sapma, yolsuzluk etme
itlâf: telef etme, mahvetme, öldürme; yok etme, bozma
itminan: emin olma; birine inanma, güvenme; kat'i olarak bilme
ittihad: bir olma, birleşme, birlik

ittihaz: edinme, edinilme; kabul etme, itibar etme, sayma, tutma; kullanma
i'vicacılı: bükümlü, kavisli
izale: giderme, giderilme; yok etme
i'zam: yollama, gönderme
izbar: yazma; yazı ile bildirme; yazılıp bildirilme
izdiyyad: ziyadeleşme, artma, çoğalma
izhar: gösterme, meydana çıkarmaya
izhar-ı acz: acz gösterme
kabil-i ekl: yenir, yenilebilir
kabil-i nakl: nakledilebilir
kabiliyet-i harbiye: savaş gücü
kabiliyet-i ifadiye: ifade yeteneği
kabl'el-harb: savaştan önce
kâffe-i bilâd: bütün ülkeler
kâffeten: bütün, hep, hepsi, cümlesi
kahhar: ziyadesiyle kahreden, kahredici, yok edici, batırıcı
kalıt ü gala: kıtlık ve pahalılık
kaim: ayakta duran, ayakta bulunan
kâin: mevcut olan, bulunan, var olan
kalben: kalp ile, kalpten olarak, samimi, içten, gönülden, can ve gönülden
kalb etme: dönüştürme, değiştirme

kalb-i saf: saf kalp
Kalem: (Osmanlı İmparatorluğu'nda) resmi dairelerde yazı işlerine bakan bölüm, kâtiplerin yazı yazdıkları oda
kalpgâh: canevi; ordunun sağ ve sol kanatlarının arası, merkez bölümü
kanun-u âlî-i askerî: yüce askerlik kanunu
kanunuevvel: aralık ayı
kanunusani: ocak ayı
karar-ı düvelî: devletler kararı
karar-ı kat'i: kesin karar
kargir: taştan veya tuğladan yapılmış bina
karha: yara, ülser
kariben: yakında, çok vakit geçmeden
kârifn: okurlar
karîne: karışık bir iş veya meselelerin anlaşılmasına, çözülmesine yarayan hal, ipucu
karye-i mezkure: bahsi geçen köy
kat': kesme, kesilme; biçme; halletme, karar verme, sona erdirmeye, bitirme
kat' ameliyatı: kesme işlemi
kavil: söz
kefaf-ı nefis: bir kimsenin ölme-yecek kadar olanı نَفَاقَة, nafakası; doyumluk
kefenfam: kefen renginde
kelam-ı sahif: boş söz

kema fî's-sabık: eskisi gibi
 kema-kân: eskisi gibi, önceden
 olduğu gibi
 kemal-i acz: aczin son derecesi,
 çok acz ile
 kemal-i emniyet: emniyetin son
 derecesi
 kemal-i endişe: son derece endişe
 kemal-i heyecan: çok heyecanlı
 kemal-i memnuniyet: büyük
 memnuniyet
 kemal-i muvaffakiyet: büyük
 başarı
 kemal-i şiddet: büyük şiddet
 kemal-i takdir: büyük takdir
 kemal-i teessûf: büyük teessûf
 kesb: çalışıp kazanma
 kesb-i itidal: olgunlaşma
 kesb-i mamuriyet ve tezeyyün:
 bayındır ve süslü hale gelmek
 kesb-i nedret: azalmak, eksil-
 mek, seyrekleşmek
 kesb-i şiddet: şiddetlenme
 kesb-i tahakkuk: gerçekleşme
 kesel: tembellik, gevşeklik, uyu-
 şukluk
 kesif: yoğun
 kesretli: çok, bol
 kesretme: kırma, kırılma
 keşfiyat: keşifler, meydana çıka-
 rılan şeyler
 ketm: bir söz, bir haberi, bir
 sırrı saklama, gizli tutma
 kısım-ı külli: büyük kısmı, çoğu
 kısım-ı mütebâkî: geri kalan, ar-

ta kalan kısım
 kısım-ı şimali: kuzey kısmı
 kıtaat: parçalar, bölükler, cüz-
 ler; memleketler, ülkeler; aske-
 ri birlikler
 kıtaat-ı askeriye: askeri birlikler
 kıt'e-i kadime: eski kıta
 kıyam: kalkma, ayağa kalkma,
 ayakta durma; ayaklanma
 kıyasen: kıyas suretiyle, yoluyla;
 benzeterek, sanarak
 kıymet-i maddiye: maddi değer
 kıyye: okka (1283 gr), dört yüz
 dirhem
 kıl û kâl: dedikodu
 kitabe-i mezar: mezar yazısı
 kubbe-i muhteşem: muhteşem
 kubbe
 kudret: kuvvet, takat, güç; Al-
 lah'ın ezeli gücü
 kudret-i fatıra: Allah'ın yaratma
 gücü
 kudretyab: kudretli, gücü yete-
 bilen
 kulûb: kalpler
 kura: köyler, kasabalar
 kurun-u kadime: eski çağlar
 kuvva-yı muavene: yardım kuv-
 vetleri
 kuvva-yı muhacime: saldırı kuv-
 vetleri
 kuvva-yı muhasara: kuşatma
 kuvvetleri
 kuvva-yı müdafaa: savunma
 kuvvetleri

kuvva-yı umumiye: umumi, büt-
 tün kuvvetler
 kuvve: kuvvet, güç
 kuvve-i askeriye: askeri kuvvet
 kuvve-i bedeniye: bedeni kuvvet
 kuvve-i cebriye: zorlama
 kuvve-i ihtiyatiye ve muavene:
 tedbir ve yardım kuvveti
 kuvve-i imdadiye: imdat kuvve-
 ti
 kuvve-i inbatiye: bitkinin bit-
 mesini temin eden kuvvet
 kuvve-i kafiye: yeter kuvvet
 kuvve-i kudsiye: Allah sırlarının
 kendisinde gözük-
 tüğ-
 ü pey-
 gamberlerin, ermişlerin kuvve-
 ti
 kuvve-i maneviye ve tefekkür-
 ye: yürek ve düşünce gücü
 kuvve-i muhafaza: koruma kuv-
 veti
 kuvve-i müdafaa: savunma kuv-
 vetleri
 kuvve-i tahribiye: yıkıcı kuvvet
 kuvvet-i müttefik: müttefik güç
 külli: umumi; bütün; çok
 külliyetli: çok, bol
 küşide etme: (telgraf) çekme
 kütüp: kitaplar
 lâ-akall: en azından, daha aşağı
 olmaz
 lâ-ale't-tayin: ayırdetmeksizin,
 rastgele, gelişigüzel
 lâbis: giyen, giymiş
 lâ-büd: kuşkusuz, şüphesiz

lağar: arık, zayıf, cılız (hayvan)
 lağım: patlayıcı mayın
 lahm: et
 lâşe: leş
 lâşey: bir şey değil, pek değersiz
 latif: yumuşak, hoş, güzel; nazik
 lâ-yemut: ölmez
 lâ-yetezelzel: sarsılmaz; güveni-
 lir, devamlı, sürekli
 la-yenkati: kesintisiz
 leh'ül-hamd: O'na [Allah'a]
 hamd olsun [ki]
 lem'a: parıltı, parlamış
 lerzan: titrek, titreyen
 lerze: titreme, titreyiş
 lerzebahş-ı kulüb: kalpleri titre-
 ten, kalplere titreme veren
 levazımat-ı gıdaiye ve tıbbiye::
 gıda ile ilgili ve tıbbi ihtiyaçlar
 levazım-ı maddiye: maddi ihti-
 yaçlar
 levazım-ı seferiye: sefer için ge-
 rekli olan şeyler
 levazım-ı tıbbiye: tıbbi ihtiyaç-
 lar
 levha-i kâinat: kainat levhası
 levs. pislik, mundarlık, kir
 lîk: lakin, fakat, ama, ancak
 lisan-ı katiyetle: kesin bir dille
 liva: Mülkiye taksimatında mu-
 tasarrıf idaresinde bulunan
 memleket parçasına verilen ad-
 dır. Bunun yerine "sancak" da
 denilirdi. Eskiden memleketin
 mülki taksimatı şöyle idi: nahi-

ye, kaza, liva (sancak), vilayet.
lüzum-u muhabere: haberleşme
gereği
maa'l-memnuniye: memnuni-
yetle
maatteessûf: maalesef
maada: -den başka
maaşât: aylıklar
madud: sayılı, sayılmış; muay-
yen, belli
mağfur: Allah tarafından günah-
ları affedilmiş olması için dua
edilen [kimse], ölmüş, yarlı-
ganmış [kimse]
mahallât: yerler, mahaller
mahallat-ı ahali: ahalinin ma-
halleleri
mahall-i harîk: yangın mahalli
mahall-i harp: savaş mahalli
mahall-i mezkur: bahsi geçen
mahal
mahall-i muhtelif: çeşitli ma-
haller
mahall-i nüzûl: inme yeri
mahfuz: korunmuş, gözetilmiş;
saklanmış; gizlenmiş
mahkuk: hakkolunmuş, çelik
kalemle sert bir şey üzerine ka-
zılmış
mahsurin: muhasara edilmişler,
kuşatılmışlar
mahzur-u mezkur: bahsi edilen
sakınca, engel
mahzuz: hazzetmiş, hoşlanmış
mai: suya ait, su ile ilgili; su ren-

ginde, mavi
maiyyet: beraberlik, arkadaşlık;
bir büyük memurun emri al-
tında bulunma
makamat-ı mülkiye ve askeriye:
idari ve askeri makamlar
makamat-ı resmîye: resmi ma-
kamlar
makam-ı âlî-i vilâyet: yüce vila-
yet makamı
makam-ı sadaret: sadrazamlık
makam-ı vilayet: vilayet maka-
mı
makasîd: maksatlar, niyetler; ar-
zular, istekler
makhur: kahrolmuş, mağlup ol-
muş, bozguna uğratılmış, ye-
nilmiş
maksad-ı hâfî: gizli amaç
maksud: kastolunan, istenilen
şey, istek
maktul: katledilmiş, vurulmuş,
öldürülmüş
makusiyet: makusluk, aksilik,
terslik
mâlî: çok fazla, dolu
malik: sahip
malikiyet: sahip olma, malik ol-
ma
malumatdar: malumatlı, bilgili
malzeme-i tıbbiye: tıbbi malze-
me
mamafih: bununla beraber
mania: meneden şey, engel, özür

mania-ı araziye: arazi engeli
manzara-ı hüznengiz: hüzün ve-
ren, gam, tasa veren manzara
manzara-i matem: hüzün, ma-
tem manzarası
manzume: vezinli, kafiyeli söz,
şiir
manzur: bakılan, bakılmış, gö-
rülen, görülmüş; gözde olan,
beğenilen
masarifât: harcanan paralar, gi-
derler
masun: saklanmış; sıyanet olun-
muş, korunmuş, korunan; sa-
lim, sağlam
mâşiyen: yürüyerek, yaya olarak
matemane: matemli bir surette
matemîn: matemli, matem veren
matlub: talep edilen, istenilen,
aranılan şey
mâyîi: su gibi akan, su halinde
bulunan şey, sıvı
mazhar-ı muavenet: yardıma
mazhar (olma)
mebani-i âliye-i diniye ve milli-
ye: yüce dini ve milli binalar
mebani-i miriye: devlete ait bi-
nalar
mebani-i resmiye: resmî binalar
mebani-i ruhaniye: dinî binalar
mebani-i ticariye: ticarî binalar
mebhus: bahsolunmuş, sözü
geçmiş
mebhut: hayrette kalmış, şaşmış
mebni: bina olunmuş, yapılmış,

kurulmuş; bir şeye dayanan; -
den dolayı, -den ötürü
mebzulen: bol olarak, bolca,
çokça
mecbul: yaratılmış
mecbur-u firar: firara mecbur
(olma)
mecbur-u inhizam: hezimete,
yenilgiye mecbur (olma)
mecbur-u istifa: istifaya mecbur
(olma)
mecbur-u ric'at: geri dönmeye
mecbur (olma)
mecbur-u teslim: teslim olmaya
mecbur (olma)
meccanen: bedava, parasız, üc-
retsiz
meçhuliyet: bilinmezlik, meç-
hulluk
mecidiye: 20 kuruşluk gümüş
sikkelere verilen ad
mecruh: yaralı
mecruhin: yaralılar
mecruhiyet: yaralanma
medar-ı tagaddi: gıdalanma,
beslenme vasıtası
medar-ı tahrir: yazma aracı
medhal: dahil olacak, girecek
yer, kapı, antre
mefharet: övünme, iftihar duy-
ma
mefharetbahş: gurur veren, övü-
nülesi
mefkure-i hâkime: hakim ülkü
mefsuh: fesholunmuş, yürür-

lükten kaldırılmış, hükümsüz bırakılmış
meftur: bezgin, bezmiş, kederli, ümitsiz
mehalik: helak olacak yerler, tehlikeli yerler veya işler
mehcur: terk olunmuş, unutulmuş; uzaklaşmış, ayrılmış
mehib: heybetli, azametli, korkunç
mehleke: helâk olacak yer, tehlikeli yer, iş
mehmaemken: mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar
mekânet: kuvvet, metanet, güç; ağırbaşlılık
mekin: vakarlı, temkinli, vakar, iktidar sahibi
meknuz: yere gömülü, hazinede saklı
mekr ü hile: hile ve düzen
me'kulat: yiyecekler
melâl: usanç, usanma, bıkmak; sıkılma, sıkıntı
melhûz: mûlahaza edilen, düşünölebilen, hatıra gelen; olabilen
memalik: ölkeler, memleketler
memalik-i Osmaniye: Osmanlı ölkesi
me'men: emin, güvenilir, sağlam yer; sığınılacak yer
memerr: geçiş yeri, geçiş, yol
memlu: doldurulmuş, dolu
memnuiyet: yasak

me'mul: emel edilen, umulan, beklenen; ümit, umut
me'mul-u hücum: hücum amacı, hedefi
memurin-i askeriye: askeri memurlar
memurin-i mülkiye: mülkiye memurları
memurin-i Osmaniye: Osmanlı memurları
menaat: çetinlik, sarplık, güçlük
menaat-ı araziye: arazi sarplığı
menafi-i memleket: ölkeme faatleri
menafi-i Osmaniye: Osmanlı menfaatleri
menatik: bölgeler
menazır-ı havsalasûz: takati, tahammölü mahveden manzaralar
menazır-ı pürsüz: çok yakıcı manzaralar
menba: kaynak
mensur: manzum olmayan, vezinsiz, kafiyesiz söz, düzyazı
mensure: mensur şiir tarzında yazılan yazı
menzile: derece, rütbe
merbut: bağılı, bağlanmış
merbutiyet-i asile ve necibe: asil ve necip bağılılık
merbutiyet-i kalbiye: kalbî bağılılık
merdanegî: mertlik, yiğitlik, cesurluk

mer'i: gözle görülen
meriz: hasta
mervi: rivayet edilen, anlatılan
mesabe: derece, rütbe, kadar
mesaha: ölçme (yer)
mesaib: felaketler
mesai-i ciddiye ve müsmire:
ciddi ve verimli çalışmalar
mesai-i fevkalâde: olağanüstü
çalışmalar
mesail: meseleler
mesdudiyet: kapalılık, tıkan-
mışlık
mesele-i mühimme: önemli me-
sele
mesruriyet: sevinme
mesti-i zafer: zafer sarhoşluğu
mestur: setrolunmuş, örtülü
mes'uliyet-i azime: büyük so-
rumluluk
meşak: zahmetler, mihnetler, sı-
kıntılar
meşy ü hareket: yürüyüş ve ha-
reket
meşyet: yürüyüş
metalibat: talep olunan, istenen
şeyler
metanet: sağlamlık, dayanıklılık
metanet-i fevkalâde: olağanüstü
dayanıklılık
metanet-i kalp: kalp sağlamlığı
metanet-nisar: metanet saçan
metbu: kendisine tâbi olunan,
uyulan
metris: siper

metropolidhane: Ortodoks ru-
hani reislerinden dini ve içti-
mai mevkileri yüksek olanların
bulundukları daireye verilen
addır. Ruhani reislerin dini, iç-
timai mevkileri yüksek olanla-
ra "metropolit" denildiği için
onların bulundukları daireye
bu ad verilmiştir.
mevad: cisimler; işler, husular;
kanunlar, nizamlar; maddeler
mevadd-ı metine: sağlam mad-
deler
mevadd-ı sulbe: katı, sert mad-
deler
mevaki-i hakime: hakim mevki-
ler
mevaki-i mebrure: hayırlı, mak-
bul, beğenilmiş mevkiler
mevaki-i mezkure: bahsi geçen
mevkiler
mevaki-i müdafaa: savunma
mevkileri
mevaki-i müstahkeme: istihkam
edilmiş mevkiler
mevaki-i müstahkeme ve müda-
faa: istihkam edilmiş ve savun-
ma mevkileri
mevaki-i saire: diğer mevkiler
mevaki-i taarruziye: saldırı
mevkileri
mevani: engeller
mevani berendaz: engelleri kal-
dırıp atan
mevani-i tabiiye: doğal engeller

mevaşî: davar (koyun, keçi) ve mal (öküz, inek) gibi hayvanlar
mevdû: tevdi olunan, emanet edilmiş, üstüne verilmiş
mevki-i endaht: atma, atış yeri
mevki-i mezkur: bahsi geçen yer
mevki-i müstahkem: istihkam edilmiş yer
mevki-i sadaret: sadrazamlık
mevkii
mevrud: gelmiş, gelen
mevt: ölüm
mevzû': yerleştirilmiş
meydan-ı harp: savaş alanı
meyûs: ye'se düşmüş, ümidi kesilmiş, ümitsiz
me'yûsane: ümitsizlikle, ümitsizce
mezahim: eziyetler, sıkıntılar
mezkur: zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış
mezuniyet: mezun bulunma, izinli olma
mıntika-i bîtarafın: tarafsız bölge
mıntika-i mezkure: bahsi geçen bölge
mısra-ı müdhiş: müthiş dize
mihir: evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli
mihmannûvaz: misafire ikram eden, misafirperver
mikdar-ı kâfi: yeter derecede

mikdar-ı kifaye: yeterli miktar
mikdar-ı zaiyat: zaiyat miktarı
milad-ı İsa: İsa'nın doğumu
milhî: tuza ait, tuzla ilgili, tuzdan
mina-fam: mina renkli, sırça renkli, cam mavisi
miralay: albay
mirлива: tuğgeneral
muahede: antlaşma
mualecat-ı tıbbiye: tıbbi tedaviler
muavenet: yardım
muaveneten: yardım olarak
muavenet-i mezkure: bahsi geçen yardım
muayyen: tayin edilmiş, belli, belirli
mucip: icap eden, lazım gelen, gereken, gerektiren
mucib-i ihtilaf: anlaşmazlık, uyuşmazlık sebebi, gerekçesi
mucib-i memnuniyet: memnuniyet verici
mucib-i rikkat: merhamet, yufkalık, incelik gerektiren
muğber: gücenmiş, kûskûn, gücenik
muhacemat: hücumlar, saldırılar
muhacemat-ı mütevaliye: art arda gelen saldırılar
muhaceret: muhacirlik, göç etme, göç
muhacim: hücum eden, saldıran

muhacimin: hücum edenler, saldıranlar
muhacimin-i muzafferin: zafer kazanmış muhacimler
muhacir: göçmen, göç eden
muhakkakiyet: kesinlik, doğruluk
muhalled: daimi, sürekli olarak kalan
muharebat-ı salife: geçmiş savaşlar
muharebat-ı şedide: şiddetli savaşlar
muharebe-i hûnrîzane: kanlı savaş
muharebe-i mezkure: bahsi geçen savaş
muharip: savaşan
muharref: tahrif edilmiş, değiştirilmiş
muharrer: tahrir edilmiş, yazılmış olan, yazılı
muharrip: harap eden, yıkan, yok eden
muharrir: yazar, kâtip
muhasamat: düşmanlık
muhasara: kuşatma, etrafını çevirme
muhasara-i kat'îye: kesin kuşatma
muhasımin: düşmanlar
muhasır: muhasara eden, etrafını kuşatan
muhasasiyet: tahsis edilmişlik
muhat: ihata olunmuş, etrafı

çevrilmiş, kuşatılmış
muhavere: konuşma (iki kişi karşılıklı olarak)
muhavvel: gönderilmiş, ısmarlanmış, bırakılmış
muhib: seven, sevgi besleyen, dost
muhiik: ihkak eden, hakkı yerine getiren; haklı, doğru
muhit-i müdafaa: savunma bölgesi
muhkem: sağlam, sağlamlaştırılmış
muhtacin: ihtiyaç sahipleri; fakirler, yoksullar
muhtefi: ihtifa eden, saklanan, gizlenen; saklanmış, gizlenmiş
muhtekir: ihtikâr yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi
muhtenik: ihtinak eden, nefes alamayıp boğulan; boğulmuş, boğuk
muhtevî: ihtiva eden, içine alan, içinde bulunduran, kavrayan
muin: yardımcı
mukabele: karşılık verme, karşılama
mukabil: karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan; bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan
mukaddem: önce gelen, önceki
mukaddemat-ı şeb: gecenin başlangıcı

mukaddime: giriş, başlangıç
mukarrer: kararlaştırılmış
mukavemet: direniş, direnme,
karşı koyma, karşı durma, da-
yanma
mûmâ-ileyh: ima edilen, adı ge-
çen, yukarıda anılan [adam]
muntazam: intizamlı, düzenli,
derli toplu
muntazır: intizar eden, gözle-
yen, bekleyen
munzam: inzııam eden, üste
konan, katılan, ek
murahhas: ruhsatlı, izinli; dele-
ge, devlet veya bir teşekkül, bir
kurum adına yetkili olarak bir
yere, birinin makamına gönde-
rilen kimse
musab: musibete uğramış
musadif: tesadüf eden, rastla-
yan, rast gelen
musadif-i enzar-ı teessüf: esef,
keder, tasa bakışlarına tesadüf
eden
musaffa: tasfiye edilmiş, süzül-
müş, yabancı maddelerden ay-
rılmış
musirren: ısrar ederek, direne-
rek, ayak direyerek, inatla
mutabakat: mutabıklık, muva-
fıklık, uygunluk, uyuşma, an-
laşma
mutarassıt: tarassut eden, gözle-
yen
mutavaat: itaat etme, başeğme

mutazammın: tazammun eden,
içine alan
muteberan: itibarlı, şerefli, hay-
siyetli kimseler
mutena: itinalı, özenilmiş, özen-
le yapılmış, seçkin
mutmain: gönlü kanmış, içi ra-
hat, şüphesi yok (kimse)
muvafakat: uygunluk, uyma;
uzlaşma, razı olma, peki deme
muvaffak: Allah'ın yardımına
ulaşmış, işi rast gitmiş (kimse);
başaran, beceren
muvafık: uygun, yerinde, mûna-
sip
muvakkat: geçici, süreksiz
muvakkaten: geçici olarak
muvasalat: vasil olma, ulaşma,
varma; yetişme
muzafferane: muzaffer olana ya-
kışır surette
muzafferiyet: muzafferlik, üs-
tünlük, düşman üstün gelme
muzır: zararlı, zarar veren, zara-
ra sokan
muzırrat: zararlılar, zarar veren-
ler
muzmahill: çökmüş, çöküntüye
uğramış, darmadağın olmuş,
yok olmuş
muztarr: çaresiz kalmış, ... zo-
runda kalmış; zorlanmış
mübayaa: satın alma
mübrem: kaçınılmaz, vazgeçil-
mez, önlenemez

mübremiyet: vazgeçilmezlik
mücehhez: techiz olunmuş, donanmış, donatılmış, hazırlanmış
mücmel: özetlenmiş
mücrim: cürüm işlemiş, suçlu
müctemi: ictima eden, toplanan, toplanmış, toplu
müdafî: müdafaa eden, koruyan, savunan, dayanan
müdafîin: müdafaa edenler, koruyanlar, savunanlar
müdahhar: depolanmış
müdat-ı ibtidaiye: ilk iyileştirme, ilk tedavi, ilk yardım
müdavi: deva bulan, ilaç veren, iyileştiren
müddahar: biriktirilmiş, toplanıp sağlanmış
müddahir: biriktiren, toplayıp saklayan
müddet-i muhasara: kuşatma süresi
müessir-i kat'i: kesin etki
müfad: mana, kavram
müfad-ı muğfile: aldatan, iğfal eden anlam
müfakat: ayrılma, uzaklaşma; bir yerden ayrılma
müfrez: ifraz olunmuş, ayrılmış
müfreze-i askeriye: asker kolu
müheyya: hazır, hazırlanmış
müheyyic: heyecan veren
mühimmat-ı askeriye: askeri malzeme

mühlik: helâk eden, öldüren, öldürücü
mühtez: ihtizaz eden, titreyen; sevinçten oynayan
müjde-i canferah: ferahlatan müjde
mükâleme: konuşma; antlaşma (devlet arasında)
mükerreren: tekrar olarak, bir daha
mülâhhas: telhis edilmiş, özeti çıkarılmış
mülemma: sıvanmış, sıvama, bulaşmış, bulaşık, kirli, pis; parlak, parlayan
mülâki: buluşan, kavuşan; görüşen
mülhakat: bir merkeze bağlı olan yerler
mültehi: ilhak etmiş, ilhak olunmuş, katılmış
mültezem: lüzumlu görülen, gerekli sayılarak üzerinde durulan
mültezim: bir şeyi veya kimseyi gerekli sayıp taraftarlık gösteren, taraf tutan
mümânaat: menetme, önleme, engel olma
mümte: imtidad eden, uzanan, uzayan, süren, sürekli
münakalat: nakil, trafik, ulaştırma işleri
münakalat-ı askeriye: askeri ulaştırma

mün'akid: iki taraf arasında res-
mi olarak kabul olunmuş
münbais: ilerigelen, doğan
mündemic: indimac eden, dürü-
lüp sarılan, içine yerleşen, içi-
ne sokulmuş
mündericat: içindekiler (kitap,
gazete, dergi gibi şeylerin)
münevver'ül-efkâr: aydın fikirli
(kimse)
münfail: infial eden, gücenen,
gücenmiş, yüreğine işlemiş,
alınmış
münfesihi: infisah eden, bozu-
lan, hükmü kaldırılmış
münhasır: yalnız bir kimseye
veya bir şeye mahsus olan
münhatt: inhitat eden, aşağı
inen; alçak, çukur
münhedim: inhidam eden, yıkı-
lan, yıkılmış, harap olmuş
münhezimen: hezimete uğraya-
rak, bozguna uğrayarak
münkad: inkıyad eden, boyun
eğen
münkasım: kısım kısım bölünen,
bölük bölük olan, bölünmüş
münkatı: inkıta eden, kesilen,
kesilmiş, kesik, aralıklı; arkası
gelmeyen, son bulan
münkeşif: inkişaf eden, açılan,
açılmış, meydana çıkmış; keş-
folunmuş, yeni bulunmuş
müphem: belirsiz, örtülü, kapa-
lı, anlaşılmaz

mürekkeb: terkip edilmiş, iki
veya daha çok şeylerin karış-
masından meydana gelen
mürekkebât: bileşik
mürtefi: irtifa eden, yükselen,
yükselmiş, yüksek; yüce
mürur: geçme, geçip gitme; sona
erme
müsaade-i mahsusa: özel yar-
dım, izin
müsalemet: barış içinde olma,
barışlık, barışıklık
müstağni: doygun, gönlü tok
müstağrik-i havf ü hiras: korku-
ya dalmış/batmış
müstahdem: istihdam olunmuş,
hizmette bulunan, kullanılan
müstahfaz: (Tanzimat'tan son-
ra) kırk yaşını aşmış yurttaşla-
rın -muvazzaf ve rediflikten
sonraki- askerlik hizmeti
müstahzır: istihzar eden, hazır-
layan
müstahzar: huzura getirilmiş,
istihzar edilmiş, hazırlanmış,
hazır
müstamel: kullanılan
müsteban: meydanda, açık
(olan)
müstefid: istifade eden, yararla-
nan
müstehlik: istihlak eden, yiyip
içerek tüketen, bitiren
müşabih: benzer, benzeyen
müşahede: bir şeyi gözle görme

müşarünileyh: kendisine işaret
olunan, adı geçen, adı anılan
(erkek)
müş'ir: iş'ar eden, haber veren,
bildiren (yazı ile)
müşkilat: zorluklar, güçlükler
müştakane: iştiyakla, arzu ile,
çok isteyerek, can atarak
müşteki: şikayet eden
müştemelât: eklentiler, bir şeyin
içinde bulunduğu, ona bağlı
olan şeyler
mütalaat: düşünceler
mütareke: ateşkes
müteaddid: çok, birçok, türlü
türlü, birkaç
müteali: yükselen, yüksek olan;
yüce, üstün
müteallik: asılı, bağlı; taalluk
eden, ilgili, ilişkisi olan
müteamil: alışılmış, alışlageldik
mütebaki: baki kalan, geri ka-
lan, artan
mütebessim: gülümser, gülüm-
seyen, tebessüm eden
mütecaviz: tecavüz eden, geçen,
aşan; fazla, çok
mütedehhiş: yılgın
müteellim: teellüm eden, elem-
lenen, içi sızlayan, acı duyan
müteessir: teessüre kapılan, hü-
zünlü, kederli, üzüntülü; biri-
nin acısıyla acılanan; duygu-
lanmış
müteezzi: eziyet çeken, sıkılan,

incinen; üzgün, üzülmüş
mütefavit: birbirinden farklı, çe-
şitli olan, aralarında fark bulu-
nan
müteferri: dallanan, dal budak
vererek
müteferrik: teferruk eden, dağı-
nık, ayrı ayrı
müteffikin: müttetikler
mütehâlik: kendini tehlikeye
atacak kadar istek ve telaş ile
bir işe koşan, tehlikeye aldır-
madan bir işe girişen
mütehalli: donanmış, süslenmiş
mütehassıl: hasıl olan, meydana
gelen
mütehassın: tahassun eden, ka-
leye istihkamlı bir yere kapan-
mış
mütehassirane: hasret çekerek,
özleyerek
mütehassis: hislenen, duygula-
nan
mütehayyir: hayrette kalan, şaş-
mış, şaşırmış
mütehayyizan: itibarlı, mühim,
ileri gelen (kimseler)
müteheyyic: heyecana gelen, co-
şan, coşkun
mütekabilen: karşılıklı olarak
mütekallıs: tekallüs eden, geri-
len, çekilip toplanan, gerilmiş,
gerilen
mütelaşi: telaş eden, acele eden,
aceleci

mütemadiyen: devamlı, sürekli olarak
müterettip: ait olan, üstüne düşen
müteselli: teselli bulan, avunan, acıyı, kederi unuttur gibi olan
müteşekkil: teşekkül etmiş, şekillenmiş, şekillenen; meydana gelmiş, kurulmuş, olmuş, olma
mütevahhiş: korkan, ürken, ürkek, yadırgayan
mütevakkıf: bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen
mütevalen: birbiri ardınca giden; art arda gelen
mütevali: birbiri ardınca giden; art arda gelen
mütevaliyen: art arda, üst üste
mütevattın: tavattun etmiş, bir yeri vatan edinmiş, yurt tutmuş, yurtlanmış
müteveccih: teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen
mütevellid: tevellüd eden, doğan, dünyaya gelen; meydana gelmiş, doğmuş; ilerigelmış
müteverrim: şiş, kabarık; teverrüm etmiş, veremli, ince hastalıklı
müteyakkız: teyakkuz eden, uyanık bulunan, uyanmış, tetikte; gözü açık olan
müttaki: sakınan, çekinen; Allah'tan korkan

müttahim: töhmetli, kabahatli, suçlu görülen, suçlanan
müzahir: arka, taraflı çıkan, yardımcı eden, koruyan
müzakerat: müzakereler
müzeyyen: zinetlendirilmiş, süslenmiş, süslü
naçiz: hiç hükmünde olan, değersiz, ehemmiyetsiz, çok küçük (şey)
nafiz: tesir yapan, sözü geçen
nâ-gehân: ansızın, birden bire
nâil: muradına eren, ermiş, ele geçirmiş
nâil-i emel: emeline ermiş
naire-i isyan: isyan ateşi
na-kabil: olmayacak, olamayacak
na-kabil-i inkâr: inkâr edilemez
na-kabil-i tarif: tarif edilemez
na-kâfi: yetersiz
nakliyat-ı askeriye: askeri nakliyat
nakz: bozma, çözme, kırma; bir sözleşmeyi yok sayma
nalân: inleyen
namus ve haysiyet-i Osmaniye: Osmanlı namus ve haysiyeti
namuskâr: namuslu, edep, utanma duygusu olan; doğru dürüst
namuskârâne: namuslu kimselelere yakışacak şekilde
namus-u millet: millet namusu
namus-u Osmani: Osmanlı namusu

naşikib: sabırsız
 naşikibane: sabırsızlıkla, sabırsızca
 na-tevani: güçsüzlük, takatsizlik
 natüvan: güçsüz, takatsiz
 na-ümid: ümitsiz, ümidi kırılmış
 na-ümidîyet: ümitsizlik, ümit kırıklığı
 nazar: bakış; düşünme; itibar
 nazar-ı istihkâr ve istihza: hor gören ve alay eden bakış
 nazar-ı itibara almak: dikkate almak
 nazar-ı takdir ve hayraniyet: takdir ve hayranlık bakışı
 nazır: bakan, gözeten; vekil, bakan
 nazra: bakış
 nazra-i istihkâr ve istihza: hor gören ve alay eden bakış
 nebat: bitki
 nebatat: bitkiler
 nedret: azlık, seyreklik, az bulunma
 neferat: askerler, erler
 nefha: güzel koku; üfürük, nefes üfürme
 nefy: sürme, sürgün etme
 nehb ü garet: yağma, çapul
 nekbet: talihsizlik, bahtsızlık; felaket, musibet
 nesaih-i müessire: etkili öğütler
 nesim: hafif rüzgâr
 nesim-i teselli: teselli rüzgârı
 neşe-i zafer: zafer neşesi

neşet: meydana gelme, ileri gelme; çıkma, yetişme
 neşide: (bir toplulukta) okunmaya değer manzume, şiir
 neşide-i şevk ve zafer: şevk ve zafer şiiri
 neşir: yayma, dağıtma
 neşriyat: basılıp dağıtılan yazılar, eserler, makaleler
 netaic-i meş'ûme: uğursuz sonuçlar
 netayic: sonuçlar
 netice-i muharebe: savaş sonucu
 netice-i musalaha: barışma, uzlaşma sonucu
 netice-i muvaffakiyet: başarı sonucu
 netice-i mülâkat: mülâkat sonucu
 nevmidane: ümitsizcesine
 nevmidî: ümitsizlik
 nezaret: yönetim, başkanlık; devletin esas kuruluşlarından her biri, bakanlardan birinin yönetimi altında olan daire, bakanlık; gümrük ve bazı idarelerin büyük bölümlerinden her biri
 nezd: göre, nazarında, fikrince
 nezd-i vilâyetpenâhî: valilik katı / huzuru
 nezih: temiz, pak; güzel, kibar
 nisf: yarı, yarım
 nisful-leyl: geceyarısı
 nisf-ı şimalî: kuzey yarısı

nida: seslenme, ses verme
nida-yı ulvî: yüce sesleniş
nigeran: bakıveren, bakan, bakakalan
nihayet'ül-emr: netice, işin sonunda
nisar: saçma, serpmeye
nişane-nüma: iz, alâmet, belirti gösteren
nitak-ı semin: semiz/şişma/besli/yağlı kuşak, kemer
nizamiye: ilk askerlik devresi
noksani-i tagaddi: gıda eksikliği
nokta-i hâkime: hakim nokta
nokta-i nazar: görüş
nokta-i sukût: merminin düştüğü nokta
nokta-i taarruz: saldırı noktası
nukat-ı lâzıme: gerekli noktalar
nukat-ı mezkure: bahsi geçen noktalar
nukat-ı mühimme: önemli noktalar
nücûm: yıldızlar
nüktekâr: nükte yapan, nükteci
nûmayende: gösterici, görünücü
nûmayiş: gösteri
nûmayişçi: gösterici
nûzûl: iniş, inme
obûs: küçük kumbara, içi patlayıcı maddeler ve küçük mermilerle dolu top mermisi
olvechile: o şekilde, o yol ile
paşa-yı müşarûn ileyh: kendisine işaret edilen paşa

pavyon: küçük ev veya küçük bina
paydar: devamlı, sürekli
pâ-yı tahkir-i düşman: düşmanın tahkir eden ayağı
pâymal: ayak altına alma, çiğneme
paytaht: başkent
perde-i zulmet: karanlık perdesi
perverde: beslenmiş, terbiye edilip yetiştirilmiş, büyütmüş
pest: hafif sesle söylenen
pest-enindar: hafif sesle inleyen
peşrev: kovan içinde atılan çok sayıda mermi, şarapnel çeşidi
peyderpey: birbirinin ardı sıra, yavaş yavaş
pîşdâr: önden giden, öne düşen, ön tarafı emniyete alan, tutan, öncü [asker]
pîş-gâh: ön; huzur, kat (pîşgâh-ı âlîlerine: yüce huzurlarına)
pranga-bend: prangaya vurulmuş, prangaya vurulu
pûşîde: örtülmüş
pûyan: koşan (en çok insane için); dalmış, kendini kaptırmış
pûr-: dolu; çok fazla; sahip, malik (bu kelime ile birleşik kelimeler yapılır)
pûr-ateş: ateş dolu
pûr-celâdet: çok yiğit, bahadır
pûr-elem: elem dolu, çok üzücü

pür-hamîyet: çok hamîyetli (vatanını, aile ve yakınlarını kötülüklerden koruma ve saklama gayreti olan)

pür-hayat: hayat dolu, çok canlı ve neşeli

pür-heyecan: heyecan dolu

pür-ihlâs: samimiyet dolu

pür-sükûn: sükunet dolu, çok sakin

pür-teessür-i şedid: şiddetli üzüntü dolu

pür-vedâd: sevgi, dostluk dolu

rabt: bağlama, bağlanma, iliştiirme

râci: münasebeti, ilgisi olan

rağbet-i fevkalâde: olağanüstü rağbet/talep

rahne: gedik, yarık, yırtık ve bozuk yer

râm: itaat eden, boyun eden, kendini başkasının emirlerine veren

rasin: sağlam, dayanıklı

râtıb: rutubetli, ıslak, nemli, yaş

redif: terhis edilerek ihtiyata geçirilen kur'a askerlerine verilen ad

ref: lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma

refakat: refiklik, arkadaşlık, yoldaşlık

refik-i mahbusiyet: hapis arkadaşı

reng-i ateşîn: ateş rengi

reng-i matemîn: matemli renk, matem veren renk

reside-i hitam olmak: sona erme, son bulma, bitme

resm-i küşad: açılış töreni

revabıt-ı İslamiye: İslami bağlar

re'y: görme, görüş

re'y-ül-ayn: kendi gözüyle göremek; fikir, düşünce

rezm: kavga, savaş, cenk

rical-i askeriye: askeri adamlar

ric'at: geri dönme; gerileme, çekilme, geri kaçma

ric'i: geri dönmeye ait, onunla ilgili

rikkat-aver: merhamet, acıma, uyandıran

ruh-u leyl: gecenin ruhu

ruh-u pür-azim: azim dolu ruh

ruh-u ulviyet: yücelik ruhu

rukûb: biniş

rûnûma: yüz gösteren, meydana çıkan

rû-yı muvafakat: uygun görme

rûesa: reisler, başkanlar

rûkû: öne doğru eğilme

rûkûn: bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği; kolon, direk; nüfuzlu, ehemmiyetli, kuvvetli kimse

Rüşdiye: ortaokul

rû'yet: görme, görüş; idare etme, yönetme, bakma

sadaret: sadrazamlık, sadrazamın işi ve makamı

sadriye: göğüse ait, göğüsle ilgili
safahat: safhalar
safahat-i harp: savaş safhaları
safahat-ı müellime: üzücü, üzüntü verici sayfalar
safır: ıslık; ince, güzel ses
safır-i istihza: alay eden ıslık
saha-i cereyan: akım / akıntı yeri, meydanı
saha-i tahrip: tahrip alanı
sahif: zayıf, hafif; gevşek, boş
sahne-i cereyan: cereyan sahnesi
sâi: çalışan
sâib: bir yerle, bir şeyle ilişkisi olmayan; yanlış, doğru, yanlışlık yapmayan; maksada, hedefe uygun; hedefe doğru ulaşan
sair: diğer
sakaf: tavan; çatı; dam; gökyüzü
sakim: hasta, hastalıklı; yanlış
sâkinâne: sessizce, sakin olana yaraşır surette
sâkit: susan, ses çıkarmayan
salahiyet: yetki
Salib-i Ahmer: Kızılhaç
sâmia: kulak
sâmia-yı ruh-u leyl: gecenin ruhunun kulağı
samut: az konuşan; susmuş, susrat asarak susan
sarf-ı mesai: mesai harcama

sarf-ı nazar: vazgeçme
sarsar: şiddetli, gürültülü rüzgâr
satvet: birinin üzerine şiddetle sıçrama; ezici kuvvet, zorluluk
satvet-i hükümet: hükümetin ezici kuvveti
savlet: şiddetli hücum, saldırma
sa'y: çalışma, çabalama, gayret, emek
sayha: bağırma, çağırma, nara atma
sayhakâr: bağırان, nara atan
sa'y-i mûmâdî-i askeri: sürekli, devamlı askeri çaba
sâz: silah; sıra, düzen; kuvvet, kudret; hile; menfaat
sebat: direnç
sebeb-i hakiki: gerçek sebep
sebeb-i hapis: hapsedilme sebebi
sebeb-i tevkif: alıkoyma/tutuklu halinde bekletme sebebi
seciye-i mûmtaze: seçkin huy, tabiat, karakter
sefahat: zevk ve eğlenceye -aşırı derecede- düşkünlük; akılsızlık; har vurup harman savurma
sefine: gemi, vapur
sefir: elçi
sektedâr: sekteye uğramış, bozulmuş, zarara uğramış; ahenği, düzeni bozulmuş
selamet-i memleket: memleket selameti
selâmet-i mülk ü millet: devlet

ve milletin selameti
sema-yı tefekkür ve tahassüs:
duygu ve düşünce seması
semt-i re's: yeryüzünde dimdik
duran gözleyicinin boyu istika-
metinde bir doğrunun uzatıl-
ması tasarlanırsa gökte başucu
tarafında bulunan nokta. Buna
karşılık ayak tarafında bulunan
noktaya da ayakucu denir.
serd: (söz) düzgün ve münase-
betli söyleme
serfûrû: başeğme, söz dinleme
sergerdan: başı dönen, avare,
şaşkın, sersem, perişan
seri'ül-cereyan: hızlı akan, hızlı
geçen
sername: mektup başlığı
sernüvişt-i siyah-ı millet: mille-
tin siyah alınyazısı
sertabip: başhekim
setre: düz yakalı, önü tek ilikli,
çuhadan yapılmış elbise
setre-i sefid: beyaz setre
setr-i kabahat: kabahatin örtül-
mesi
sevaik: saikler
seylâb: sel, sel suyu
seyale-i ziyaiye: ışık akımı
sıçan yolu: yeraltı lağımı
sınai: tabiatten olmayan, insan
yapısı
silk-i askeri: askeri kariyer
sîmîn: gümüşten, gümüş gibi,
gümüşe benzer

sinîn-i vefîre: çok yıllar
sirayet: bulaşma
sirkat: hırsızlık, çalma, çalınma
sû': kötülük, fenalık; kötü, fena
sudûr: sadır olma, meydana çık-
ma, olma
suhte: yanmış, tutuşmuş, yanık;
softa, mædrese talebesi
sû-i tedabir: yanlış tutulan yollar
sû-i tedbir: yanlış tutulan yol
sû-i tagaddi: kötü beslenme
sû-i tesir: kötü, fena etki
sû-i tesirat: kötü, fena etkiler
sukût, Edirne sukûtu: düşüş,
Edirne'nin düşüşü
sukût-u ahlâk: ahlâki düşüş, al-
çalma
sukût-u hayal: hayal kırıklığı,
düş yıkımı, düş kırıklığı, ümit-
sizlik
sulhen: barış yoluyla
suret: biçim, görünüş; tarz, yol,
gidiş; çare
suret-i esaret: esaret biçimi
suret-i inşâ: inşâ tarzı
suret-i kabul: kabul şekli
suret-i katiyede: kesinlikle
suret-i mürûr: geçiş şekli
suret-i tahkim: tahkim tarzı
suret-i zapt: zapt şekli
suver: suretler
suver-i istihsaliye: üretim tarz-
ları
suver-i muhtelif: çeşitli suret-
ler

süfera: elçiler
 süfera-yı ecnebiye: yabancı elçi-
 ler
 sühûlet: kolaylık
 sükkân: sakinler
 sükûnetzâr: sükûnet yeri
 sükûn-u hâif: korkan, korkak
 durgunluk
 sükûn-u medid ve ihafekâr: çok
 uzun süren ve korkutan sükûn
 sükûn-u mümted: uzanan, uza-
 yan, süren, sürekli sükûn
 sür'at-i fevkalâde: olağanüstü
 hız
 sür'at-i infikak: ayrılma, çözül-
 me hızı
 sür'at-ı mütemadiye: sürekli hız
 şahbal: kuş kanadının en uzun
 tüyü
 şahbal-ı siyah: siyah kanat
 şahika: dağ tepesi, dağ doruğu
 şahikâne: yüksek, yüce olana
 yakışır surette
 şakir: şükreden
 şark: doğu
 şatır: neşeli, keyifli, şen
 şayan: yakışır, yaraşır, değer
 şayan-ı ehemmiyet: önem ver-
 meye değer, önem verilmesi
 gereken
 şayan-ı hayranîyet: hayran olu-
 nacak, hayranlık duyulacak
 şayan-ı hayret: şaşmaya değer,
 şaşılabacak, hayret edilecek
 şayan-ı hayret ve teemmül: hay-

rete ve düşünmeye değer
 şayan-ı muhafaza: korunmaya
 değer
 şayan-ı terahhum: acınacak, acı-
 nır
 şayan-ı zikir: bahse değer
 şayi: duyulmuş, herkesçe bilin-
 miş
 sayia: şayi olmuş, yayılmış ha-
 ber, yaygın olan söylenti
 şayiat: şayialar
 şeb: gece
 şebhûn: gece baskını
 şecaat-ı ruhiye: ruhî yüreklilik,
 yiğitlik, cesaret
 şedd-i rihalet: semerleri bağlama,
 hareket, yola koyulma
 şedid: şiddetli
 şehamet-i fıtriye: tabii, yaratılış-
 tan gelen zeka ve cesaret
 şehir-i mezkur: adı geçen şehir
 şehir-i mukaddes: kutsal şehir
 şems: güneş
 şerait: şartlar
 şerait-i müzakere: müzakere
 şartları
 şevahik-i cibâl: dağların zirvele-
 ri
 şiddet-i bürûdet: soğukluk şid-
 deti
 şiddet-i fevkalâde: olağanüstü
 şiddet
 şiddet-i kat'iye:
 şikak: uyuşmazlık, anlaşmazlık,
 bozuşma

şimal: kuzey
 şime: huy, tabiat
 şime-i mihmannüvazi: misafir-
 perver huy, tabiat
 şime-i sa'y: çalışma, çabalama,
 emek huyu, tabiatı
 şimendifer: demiryolu; tren
 şîrane: arslancasına
 şir-i jiyan: kızgın, kükremiş ar-
 lan
 şitab: acele, sür'at, çabukluk
 şua-yı zerrin: parlak, altın gibi
 sarı ışın
 şukûk: yarıklar, çatlaklar
 şule-i şeffaf: şeffaf alev
 şûriş: karışıklık, kargaşalık
 şüheda: şehitler
 şüyû: (herkesçe) duyulma, ya-
 yılma, bilinme; dağılma
 taam: yemek, aş
 taarruzat: düşmana saldırılar
 taarruzkâr: saldırgan
 taayyûn: meydana çıkma, aşikâr
 olma, belli olma, belirme
 taayyüş: yaşama, geçinme
 tabakat-ı türâbiye: toprak taba-
 kaları
 tabh: pişirme, pişirilme
 tâbi: birinin arkası sıra giden,
 ona uyan; boyun eğen, bağlı
 kalan
 ta'biye: (askeri) yerli yerine ko-
 yup hazırlama, düzene sokma
 tacil: acele ettirme, çabuklaştırma
 tafahhusat: araştırma, inceleme

tagaddi: gıdalanma, beslenme
 tahaffuz: kendini muhafaza et-
 me, sakınma, korunma
 tahammülsüz: tahammülü mah-
 veden, yakan
 tahammülsüz mesâib: taham-
 mülü mahveden, yakan zor iş-
 ler, müşküller
 tahammülşiken: tahammül kı-
 ran
 taharri: arama, araştırma, araştı-
 rılma; aratma
 taharri-i zehair: zahire araması
 taharriyat: aramalar, araştırma-
 lar, araştırılmalar; aratmalar
 tahassun: kale ve hisara kapan-
 ma, istihkama çekilme
 tahassüs: duygulanma, hislen-
 me
 tahfif: hafifletilme; yükün azalt-
 ma
 tahkikat-ı amika: derin incele-
 meler
 tahkikat-ı mevsuka: belgelenmiş
 incelemeler
 tahkim: sağlamlaştırma, berkit-
 me
 tahkir: hakaret etme; hor görme,
 küçük görme
 tahlis: kurtarma, kurtarılma
 tahliye: boşaltma, boşaltılma,
 boş bırakma; serbest bırakma,
 salıverme
 tahmilen: yüklü olarak, taşıya-
 rak

tahn: öğütme, öğütölme
 tahribat-ı canşiken: öldürücü
 tahribat
 tahrir: yazma, yazılma
 tahsis: bir şeyi birine veya bir
 yere mahsus kılma, ayırma
 tahte: alt, altta, altında
 taht'et-türab: toprak altında
 taht'ez-zemin: yeraltı
 taht-ı himaye: himaye altında
 taht-ı idare: idare altında
 taht-ı işgal: işgal altında
 taht-ı muhafaza: koruma altında
 taht-ı muhasara: kuşatma altın-
 da
 taht-ı nezaret: gözetme, dene-
 tim, kontrol altında
 takallüsat: kasılmalar
 takallusat-ı heyecan: heyecan
 kasılmaları
 takarrüb: yaklaşma
 takarrür: karar bulma, kararlaşı-
 ma, karar kılma
 takat: güç, kuvvet
 takatferma: takatı ezici
 takatfirib: gücü, kuvveti aldatan
 takat-ı beşeriye: insani güç,
 kuvvet
 takayyüdat: takayyüdler, dik-
 katler
 takbih: çirkin görme, beğenme-
 me
 takdis: kutsallaştırma, kutsal
 tutma
 takrib: yaklaştırma, yaklaştırılma

takriz: bir kitabın başına konul-
 mak üzere tanınmış bir kimse-
 den istenen takdim ve takdir
 yazısı, önsöz
 takriz-i bülend-üslûp: yük-
 sek/yüce üslûplu takriz
 taksim: bölme, parçalara ayırma
 takvaperver: takva sahibi (Al-
 lah'tan korkup yasak olan şey-
 lerden çekinme, sakınma)
 takviye: kuvvetlendirme, kuv-
 vetlendirilme
 talik: bir şeye bağlı gösterme;
 geciktirme, askıda bırakılma;
 belli bir zamana bırakma
 tanin: tınlama, cınlama
 taningâh-ı nâkûs: kilise çanının
 cınladığı yer
 tanin-i ahenin: demir tınısı
 tanzir: benzetme, benzetilme
 tanin-i enindâr: iniltili cınlama
 tarassut: gözetme, bekleme, dik-
 katle bakma, gözleme
 tard: kovma, sürme, uzaklaştı-
 rma
 tarifat: tarifler
 tarik: yol
 tarrâka: gümbürtü
 tarrâka-i ahenin: demir güm-
 bürtüsü
 taraka-i sükünberendâz: sükû-
 neti kaldıran gembürtü
 tarz-ı cedid: yeni tarz
 tarz-ı hareket: tutum
 tasallut: musallat olma, sataşma,

başına ekşime
 tashih: yanlış düzeltme, düzeltme
 tas'ib: güçleştirme, güçleştirilme, zorlaştırma, zorlaştırılma
 tasmin: tasarlama, kesin olarak niyetlenme
 tatil-i muhasama: kavgayı durdurma, kesme
 tatmin-i kalb: kalp tatmini
 tatmin-i kulûb: kalplerin tatmini
 t..vassut: araya girme, aracılık, ara bulma, aracılık etme
 tavazzuh: açıklanma, açıklığa kavuşma, aydınlanma
 tavzih: açıklama, açık anlatma, aydınlatma
 tazip: eziyet etme, boşuna yorma
 taziz: izzetleme, izzetlendirme, şerefli, kutlu kılma
 tazminat-ı harbiye: savaş tazminatı
 tazyik: daraltma, daralma; darlaştırma, sıkıştırma; zorlama, baskı; sıkıntı verme
 tazyikat: tazyikler
 teakûb: birbiri arkasında gitme, birbirini takip etme
 teati: verişme, birbirine verme
 teb'a: uyruk
 teb'a-i ecnebiye: yabancı uyruk
 tebaûd: uzaklaşma, birbirinde uzaklaşma

tebcil: ululama, ağırlama
 tebdil: değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme
 tebeddül: değişme, başka hale girme
 teb'id: uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme
 tecavûz: ötesine geçme, sınırı aşma, atlama; el uzatma, başkasının hakkına dokunma
 tecelli: görünme, belirme
 tecelliyat: tecelliler
 tecemmûd: donma, sertleşme, katılaşma
 tecessûs: yoklama, araştırma, araştırılma; bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma, gözetleme
 tecrim: suçlama
 tedabir-i askeriye: askeri tedbirler
 tedabir-i sıhhiye: sıhhi tedbirler
 tedafüi: kendini koruma, savunma ile ilgili
 tedbir-i ihtiyati: ihtiyati tedbir
 tediye: ödeme, ödenilme, borcunu ödeme
 tehhûr: sonraya, geriye kalma; gecikme
 teemmûl: iyice, etraflıca düşünme
 tefessûh: çürüme, çürüyüp dökülme, bozulma
 tefevvuk: üste çıkma, üstün olma, yükselme

tefrik: ayırdetmek
 tehalûf: birbirine zıt olma, birbirine uymama
 tehalûk: can atma; birbirini itip çığneyerek koşuşma; istekle atılma
 tehevvûr: öfkelenme, köpürme
 teheyyûc: heyecanlanma, coşma
 tehi: boş
 tehir: sonraya, geriye bırakma, geciktirme, geciktirilme
 tehvin: kolaylaştırma, kolaylaştırılma, hafifletme, hafifletilme; alçaltma, alçaltılma
 tekasûl: üşenme, tembellik, ilgisizlik
 tekerrûr: tekrarlanma
 tekid: kuvvetlendirme, sağlamlaştırma; pekiştirme
 teklif-i mezkur: bahsi geçen teklif
 tekrim: saygı gösterme, ululama
 telefât: savaş, kaza ve başka sebeplerle uğranılan can kaybı; zaiyat
 telgrafname-i resmî: resmi telgrafname
 telhis: özetleme, hülâsa etme, uzun bir yazıyı kısaltma
 temaşa: seyretme
 temdid: uzatma, uzatılma, sürdürme
 temdid-i hayat: hayatı sürdürme
 temdid-i müdafaa: savunmayı uzatma

temin-i iâşe: iâşe temini
 temin-i istirahat: istirahat temini
 tenakus-u şûmulî: kaplamalı ek-silme, azalma
 tenakuz: çelişme, insanın bir sözü ötekini çürütmesi, bir sözün ötekine uymaması
 tenezzül: kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme, alçalma, inme; gönül alçaklığı, kibirsizlik
 tenezzülen: alçakgönüllülükle, kibirsizlikle
 تنها-i gamin: gamlı, kederli ıssızlık
 tenkil: nakletmek
 tenkis: azaltma, kısma, indirme, eksiltme, eksiltilme
 tenmiye: nemalandırma, nemalandırılma, artırma, artırılma
 tenvirat-ı askeriye: askeri ışıklandırmalar
 terâne-i zafer: zafer şarkısı
 teranesaz: öten, ötücü
 terdifen: arkasından yürüterek; katarak
 tereddi(yat): soysuzlaşma(lar), yozlaşma(lar)
 tereddi-i bedeni: bedensel kötüleşme
 tereffu: yükselme, yukarı kalkma
 terk-i hayat: ölüm
 terk-i mevki: yerini bırakma

tersim: resmetmek
tersimat-ı nüktekâr: nûkteli resmetmeler
tervic: destekleme, yerine getirme
tesamüh: mûsamaha etme, hoşgörme, hoşgörû
teseyyüb: kayıtsızlık, ihmalcilik, üşenme, tembellik
teshil: kolaylaştırma
teshir: zapt ve istilâ etme, ele geçirme, elde etme
tesirat-ı muharribe: yıkıcı etkiler
tesirat-ı tahripkârâne: yıkıcı etkiler
tesir-i tahripkâr: yıkıcı etki
teskin: sakin kılma, yatışma, yatıştırılma
tesviye: beraber etme, düz etme, düzleme; ödeme; neticeye bağlama
teşci: yüreklendirme, cesaretlendirme, gayrete getirme, getirilme
teşebbûsat-ı mükerrere ve müessire: tekrar edilen ve etkili girişimler
teşmil: yayma, içine aldırma, kapsamına aldırma
teşrih: açma, yayma, etrafıyla şerhetme, edilme
teşrin: eskiden yılın onuncu ve on birinci aylarına verilen ortak ad

teşrinievvel: ekim ayı
teşrinisanî: kasım ayı
tetkikat-ı amika: derin incelemeler, tetkikler
tetkikat-ı hurdebiniye: mikroskopik incelemeler, tetkikler
tetkikat-ı vâkıa: 'gerçek, hakiki incelemeler
tevakki: sakınma, çekinme, korunma
tevakkuf: ...-e bağlı olma
tevâlî: birbiri arkasından gelme, arası kesilmeksizin devam etme, sürme
tevân: güç, takat
tevdi: bırakma, emanet etme; vedalaşma
tevdian: emanet ve teslim ederek, emanet olarak vermek suretiyle
tevessül: sarılma; inanma; sebep tutma; başvurma, girişme
tevkif: durdurma, durdurulma; alıkoyma; tutuklu halinde bekletme
tevlid: doğurma, doğurulma, doğurtma
tevsi: genişletme, genişletilme
tevsim: tenin üzerine barutla veya dağlayarak işaret koyma; adlandırma, ad verme
tevzi: dağıtma, dağıtılma
tezayüd: çoğalma, artma
tezelzül: sarsılma, sallanma
tezevvül:

tezyid: arttırma, arttırılma
 tezyin: zinetlendirme, süsleme, süslenme
 timsal-i zihayat: canlı/yaşar sembol, simge
 tulû: doğma, doğuş
 Tûrki'ül-ibare: Türkçe ibareli
 tûvânâ: güçlû, kuvvetli
 ulûm-u riyâziye: riyazi ilimler, matematik
 ulûvv: yükseklik, büyüklük, yücelik
 ulûvv-i cenâb: alicenaplık, kerem, cömertlik
 ulûvv-i himmet: yüksek gayretli olma, himmet ve gayret büyüklüğü
 ulvi: yüksek, yüce
 ulviyet: yükseklik, yücelik, büyüklük
 ulviyet-i insaniyetperverâne: insaniyetperver yücelik
 umman: ulu, büyük, engin deniz, okyanus
 umrani: mamurluk, bayındırlığa ve medeniyete ait
 umraniye: bayındırlıkla ilgili
 ümera-yı askeriye: yüksek rütbeli kumandanlara verilen bir ad
 ümid-i metanetnisar: metanet veren ümit
 üsera: esirler, tutsaklar
 vabeste: ...e bağlı
 vâhî: boş, manasız, faydasız, ehemmiyetsiz (şey)

vâki olmak: (bir yerde) bulunmak, konumlanmış olmak; gerçekleşmek
 vâkiâ: gerçi, her ne kadar
 vakt-i gurup: gurup vakti
 vareste: serbest, rahat, azade
 vareste-i beyan: beyandan azade
 vârid: gelen, vasıl olan, erişen
 vâsita-i halâs: kurtuluş aracı
 vâsi: geniş, açık, enli, bol
 vaz'-ı yed: el koyma; tayin etme; kurma, icad etme
 vazih: açık, meydanda, belli, kapalı olmayan (söz, cümle)
 vâziu'l-imza: imza koyan; temelini kuran, yapan, hazırlayan
 vazife-i mukaddese: kutsal görev
 vazife-i vataniye ve askeriye: vatani ve askeri görev
 vazifeşinas: vazifesini, işini dikkatli yapan
 vazifeşinasî: vazifeşinaslık
 velhasıl: özetle, kısaca
 vechi: yüz ile ilgili
 vecibe: vacip olan, şey, borç hükmünde olan vazife
 veciz: kısa ve öz
 vedaat: emanet olunan şey
 vedad: sevgi, dostluk
 vefeyat: ölümler
 vehleten: birdenbire, ansızın; ilkin
 vikaye-i namus: namusunu koruma

vekayi: olaylar
 vekayi-i hûnâlûd: kana bulan-
 mış, kanlı olaylar
 vesait: vasıtalar, araçlar
 vesait-i gıdaiye: gıda vasıtaları
 vesait-i müdafaa: savunma araç-
 ları
 vesait-i nakliye: ulaşım araçları
 vesatet: araya girme, vasıta ol-
 ma, aracılık etme
 vesika: inanılacak sağlam delil;
 belge
 vesika-i tarihiye: tarihi belgeler
 vezaif: vazifeler, ödevler
 vezaif-i ictimaiye: toplumsal va-
 zifeler
 vikaye: kayırma, koruma, esir-
 geme
 vukuat-ı harbiye: savaş olayları
 vukuat-ı ibtidaiye: başlangıç
 olayları
 vukû-u hâl: bir olayın çıkış ve
 oluş şekli
 vukû-u sukût: düşüşün vukuu,
 meydana gelmesi
 vürûd: geliş, gelme, varma, ye-
 tişme
 vûs'at: genişlik, bolluk
 vûsuk: bağlar, rabitalar; antlaş-
 malar, sözleşmeler
 yed: el; kuvvet, kudret, güç; yar-
 dım; vasıta
 yed-i galib: galip el
 yed-i himmet: himmeti eli
 yed-i icazkâr: herkesin yapama-

yacağı surette iş gören el
 yed-i müdafaa: savunma eli
 yed-i zapt: zapteden, ele geçiren
 el
 yek-dehen: bir/aynı ağız
 yekdiğeri: birbiri
 yek-kalp: bir/aynı kalp
 ye's: ümitsizlik, elem, keder,
 üzüntü
 ye's-âver: ümitsizlik getiren, ke-
 der veren, üzücü
 ye's-engiz: ümitsizlik getiren,
 keder veren, üzücü
 yevmî: günlük
 zaaf-ı bedenî: bedensel zayıflık
 zaaf-ı tagaddi: beslenme eksikli-
 ği
 zâbitân: subaylar
 zâhib: bir fikir veya zanna uyan,
 kapılan
 zahire: gerektiği zaman harcan-
 mak üzere anbarda saklanan
 hububat, yiyecek
 zaid: artan, artıran; lüzumsuz,
 gereksiz
 zaif: zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, ta-
 katsız; gevşek
 zail: sona eren, devamlı olma-
 yan; geçen, geçmiş olan
 zalam: karanlık
 zaviye-i sükût: düşüş açısı
 zaiyat: kayıplar, yitikler
 zebanzed: dil persengi, söyle-
 nen, söylenir olan; alışılmış,
 kullanışlı, yayılmış söz

zebun: zayıf, güçsüz, aciz
zehab: zannetme, öyle sanma
zehair: zahireler, gerektiği za-
man harcanmak üzere anbarda
saklanan hububat, yiyecekler
zeval-na-pezir: zeval bulmayan,
sona ermeyen, geçici olmayan
zevali saat: alafranga saat, öğle
saatini esas alan saat
zımn: için

ziya: kayıp, yitim, kaybolma
zi-kıymet: kıymetli, değerli
zillet: hakirlik, horluk, alçaklık
ziya: ışıık, aydınlık
zuhur: görünme, meydana çık-
ma, başgösterme
zulmet: karanlık
zulmet-i leyl: gece karanlığı
zükûr: erkekler

Edirne ne için sukût etmiştir سوالinin cevabıyla, Osmanlılık ne için sukût etmiştir سوالinin mukabili birdir. Şu satırlarımızı okuyacak her hemdin, her hemvatana rica ederiz. Vatan aşkı aşkına, ruhaniyet-i iman namına büyük bir şehidin büyük kitabe-i mezarında mahkûk olduğu üzere (Olanlara girye, ölenlere rahmet değil) kalplerine kin ve intikam okusunlar!.. Okusunlar ki Osmanlılık kalsın, İslamlık payidar olsun.

Edirne Sukûtunun İç Yüzü 1912-13 yıllarında vuku bulan Birinci Balkan Savaşında Edirne'nin Bulgarların eline geçişini anlatmaktadır. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu, "tarihinin en süratli toprak kaybını yaşamıştır." Celadet ve Kamiran Bedirxan gibi 20. yüzyıl Kürt siyasi ve kültürel tarihinde çok önemli roller oynamış iki şahsiyet tarafından kaleme alınmış olması, kitabı daha da ilginç kılmaktadır.

"Edirne Sukûtunun İç Yüzü" Türkiye'nin bâzû-yu himmetine açılmış bir nohut yakısıdır. Fakat bu yaranın ağzına sıkıştırılan nohut ateştedir. Bu ateş yarayı besleyecek ve Türkiye'ya yaşadığını ve altında ölüm tehdidi bulunduğunu aleddevam hissettirecektir.

Doktor Abdullah Cevdet

www.avestakitap.com

ISBN 978-9944-382-71-7

9 789944 382717

avesta